

66789

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İSTANBUL TOPOĞRAFYASI ÜZERİNE GÖRSEL BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mim. Sezer BAHTİYAR

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 9 Haziran 1997

Tezin Savunulduğu Tarih : 27 Haziran 1997

Tez Danışmanı : Prof.Dr. K. Ferhan YÜREKLİ

Diğer Jüri Üyeleri : Prof.Dr. Atilla YÜCEL

Prof.Dr. Günekut AKIN

[Signature]

24.07.1997

[Signature] 24.7.1997

HAZİRAN 1997

ÖNSÖZ

Yüksek lisans öğrenimim süresince, böyle bir sürecin sağlayabileceği maksimum faydayı elde ettiğime inanıyorum. Eğer elde ettiğim bilgiler ve kazandığım yeni bakış açıları, dönemin sonuç çalışması olan tezime gerektiği kadar yansımamışsa bu ancak benim yazı yazmak konusundaki yetersizliğimden kaynaklanmıştır. Sürecin son derece yararlı olmasını sağlayan, başta danışmanım sayın Prof. Dr. Ferhan Yürekli ve hocam sayın Prof. Dr. Hülya Yürekli olmak üzere, tüm akademik görevlilere, ve hiçbir zaman maddi ve manevi desteğini esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Tez araştırmalarım boyunca; bazen içinde kaybolduğum düşünce karmaşasından kurtulmamı sağlayan, bazen de kesin kararımı vermişken, konunun birçok başka yönünden bahsederek, aniden bir karmaşa içine düşmeme sebep olan, her zaman doğru olduğunu düşündüğüm şeyi ifade etmem için beni cesaretlendiren, Ferhan Yürekli olmuştur. Ayrıca Hülya Yürekli ile birlikte ellerindeki her tür kaynak ve teknik ekipmandan sonsuz yararlanma imkanı tanımışlardır. Sezgin Bahtiyar, Hakan Tong ve Ömer Yılmaz bilgisayarla ilgili problemlerimi çözmekte; Ömer Kanıpak, Zeynep Çelik, Deniz Aslan ve Sevim Aslan gerekli kaynaklara ulaşabilmemde yardımlarını esirgememişlerdir. İ.T.Ü. Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği Bölümü Uzaktan Algılama Anabilim Dalı asistanlarından Şinasi Kaya İstanbul'un uydu görüntülerini, İ.Ü. Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü asistanlarından Cem Gazioğlu ve Zeki Yaşar Yücel Boğaz'a ait yüzey profillerini elde etmemi sağlamışlardır. Adı geçen herkese ve manevi desteklerini esirgemeyen tüm arkadaşlarıma, yardım ve desteklerinden dolayı sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Haziran 1997
Sezer Bahtiyar

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ŞEKİL LİSTESİ	v
TABLO LİSTESİ	ix
ÖZET	x
SUMMARY	xi
BÖLÜM 1 GİRİŞ	1
BÖLÜM 2 YERLEŞİMİN TOPOĞRAFYA İLE İLİŞKİSİ	4
2.1 Yerleşim Yerinin Seçiminde Topoğrafyanın Etkisi	6
2.2 Yerleşim Kurulduktan Sonra Topoğrafyanın Yerleşime Etkisi	10
2.3 Topoğrafyanın Yerleşim Yaşantısına Katkısı	17
2.4 Gözlemler	23
2.4.1 Topoğrafya İle İnsan Arasındaki Etkileşim	23
2.4.2 Topoğrafyanın İstanbul Yerleşimi Üzerindeki Etkisi	26
2.4.3 Topoğrafyanın Elemanı Olarak Deniz	32
BÖLÜM 3 SİLÜETLER	39
3.1 Silüetlerle İlgili Kriterler	42
3.2 Topoğrafyanın Silüetlere Etkisi	51
3.3 Gözlemler	54
3.3.1 Silüetlere Dair	54
3.3.2 İstanbul Silüetleri	55
BÖLÜM 4 GÖRSEL ALGIYI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN İSTANBUL İÇİN DEĞERLENDİRİLMESİ	63
4.1 Görsel Değer Bileşenleri	65
4.1.1 Objeden Kaynaklanan Özellikler	66
4.1.2 İnsan Faktörü	69

4.2	Gözlemler	71
4.2.1	İstanbul'un Görsel Niteliklerinin Değerlendirilmesi	72
4.2.2	İstanbul Topoğrafyasıyla İlgili Bir Görsel Tesbit	76
BÖLÜM 5	SONUÇ	89
KAYNAKLAR		91
ÖZGEÇMİŞ		94

ŞEKİL LİSTESİ

		<u>Sayfa No</u>
Şekil 1.1	İstanbul silueti, Abidin Dino	1
Şekil 1.2	Siluetleri bozacak kadar yüksekmeden önce Pak Otel'in İstanbul siluetindeki durumu	2
Şekil 2.1	Çok geniş bir alanda, yerleşim yolu ile birlikte sınır oluşturmaktadır	5
Şekil 2.2	Boğazköy (Hattuşaş) ile Hitit Kral Kalesi - Büyükkale	7
Şekil 2.3	Efes haritası	8
Şekil 2.4	Milet	9
Şekil 2.5	Topoğrafyanın biçimine göre yerleşimin oluşmasını gösteren şema	11
Şekil 2.6	Milet Planı, Helenistik dönem	11
Şekil 2.7	Willemstad, Hollanda	13
Şekil 2.8	Beacon Hill'in kazılması ve toprağın taşınmasını gösteren 1811 tarihli resim	13
Şekil 2.9	Boston Yarımadası. Doldurma çalışmalarından sonraki yıllara ait bir harita üzerine, yarımadanın 1630'daki durumu aplike edilmiştir	14
Şekil 2.10	Geleceğin şehri, Le Corbusier	14
Şekil 2.11	New York	16
Şekil 2.12	Norchia	17
Şekil 2.13	Sümela Manastırı	18
Şekil 2.14	Bir zigurat örneği, Ur	21

Şekil 2.15	Efes'te topoğrafyanın ve yerleşimin değişimi	24
Şekil 2.16	Foça	25
Şekil 2.17	İstanbul'un, sayısal topoğrafik haritası	27
Şekil 2.18	Tarihi Yarımada'nın Marmara tarafı topoğrafyasının kuşbakışı görüntüsü	28
Şekil 2.19	İstanbul, Le Corbusier'in eskizi	29
Şekil 2.20	1953 tarihli İslam Ansiklopedisi'nden alınmış, Boğazdaki yerleşim durumunu gösteren harita	30
Şekil 2.21	İstanbul'un, 1993 tarihli uydu görüntüsü	32
Şekil 2.22	Tamamen suyun fiziksel özellikleri gözetilerek tasarlanmış, denizin içinde yer alan otel, maket fotoğrafı	33
Şekil 2.23	Kandilli Rumelihisarı arasına Arnodin tarafından önerilen köprü	34
Şekil 2.24	Boğaz köyleri arasındaki vapur hatlarını gösteren şematik çizim	35
Şekil 2.25	Yerleşim açısından Prens Adaları ve kıyı ilişkisi	36
Şekil 2.26	Heybeliada'nın topoğrafyasını ve yerleşimi gösteren maket fotoğrafı	36
Şekil 2.27	Arif Sami Toker'in 'Mahur Şarkı'sı	37
Şekil 3.1	Etienne de Silhouette'nin deklupajı	39
Şekil 3.2	Siluet çekim tekniğiyle çekilmiş fotoğraf	39
Şekil 3.3	Bir gökdelen grubu silueti, New York	40
Şekil 3.4	"Tüccarların testere dişli şehri" İstanbul silueti	41
Şekil 3.5	Minarelerin fevriliği ve kubbelerin sakinliği	41
Şekil 3.6	Moskova için 1930'da tasarlanan yeni siluet	43
Şekil 3.7	Domburg, Hollanda	44

Şekil 3.8	Manhattan silüetinin değişim şeması	44
Şekil 3.9	Silüetin ikon olarak kullanılması örneği	45
Şekil 3.10	Kostof tarafından, Doğu ve Batı dünyaları arasında karşılaştırmalı olarak tesbit edilen silüet elemanları	46
Şekil 3.11	San Francisco'nun 1837'deki resmi ve yapılaşmanın zaman içindeki gelişimi	46
Şekil 3.12	Eski ve yeni binalar arasında olması gereken ölçek ilişkisi	47
Şekil 3.13	Jerusalem, silüetin zaman içinde değişimi örneği	48
Şekil 3.14	Atina, silüet oluşumunda topoğrafyanın etkisi örneği	48
Şekil 3.15	Gizeh, silüet oluşumunda topoğrafyanın etkisi örneği	48
Şekil 3.16	Norveç'ten, silüette kent ölçeğinin değişmesi örneği	49
Şekil 3.17	Barcelona, silüette kent ölçeğinin değişmesi örneği	49
Şekil 3.18	Las Vegas, silüette kent ölçeğinin değişmesi örneği	49
Şekil 3.19	New York, silüette kent ölçeğinin değişmesi örneği	49
Şekil 3.20	Rotterdam, gökdelenlerin yapılmaya başlanmasıyla silüetin değişimi örneği	50
Şekil 3.21	Hong Kong, gökdelenlerin oluşturduğu silüet örneği	50
Şekil 3.22	Boston, gökdelenlerin oluşturduğu silüet örneği	50
Şekil 3.23	İstanbul silüetinden detay	51
Şekil 3.24	İstanbul'un topoğrafik haritası üzerinde, silüetteki önemli binaların yerlerini ve yapılış tarihlerini gösteren harita	57
Şekil 3.25	İstanbul silüeti eskizi	59
Şekil 3.26	Tarihi Yarımada'nın Haliç silüetine bakış noktaları	59
Şekil 3.27	Tarihi Yarımada'ya Eyüpten bakılarak çizilmiş gravür	60
Şekil 3.28	Anadolu ve Rumeli Hisarlarından başlayarak Sarayburnu'na doğru bakılarak çizilmiş gravür	60

Şekil 3.29	İstanbul silueti	61
Şekil 3.30	İstanbul silueti	61
Şekil 3.31	İstanbul silueti	62
Şekil 3.32	İstanbul silueti	62
Şekil 4.1	Sarayburnu çevresini gösteren 1993 tarihli uydu görüntüsü	63
Şekil 4.2	Süleymaniye Camisi üzerinden Tarihi Yarımada, Boğaz ve karşı kıynın görünümünü gösteren, 1844 tarihli resim	64
Şekil 4.3	Akdeniz kıyısındaki büyük ve önemli kentlerin topoğrafyaya bağlı özel karakterlerini gösteren şema	71
Şekil 4.4	Rızapaşa Yokuşu	74
Şekil 4.5	Boğaziçinde panoramik görüntü veren ve doğan mehtaba açık noktalar	75
Şekil 4.6	Beylerbeyi sırtlarından çizilmiş gravür ve gerçek durumu yansıtan model görüntüsü	78
Şekil 4.7	Anadolu Hisarı'nın denizden çizilmiş gravürü ve gerçek durumu yansıtan model görüntüsü	79
Şekil 4.8	Kanlıca sırtlarından çizilmiş gravür ve gerçek durumu yansıtan model görüntüsü	80
Şekil 4.9	Heybeliada'dan Büyükkada'ya bakılarak çizilmiş gravür	81
Şekil 4.10	Boğaz'ın tamamının, 1000m. yükseklikteki bakış noktasına göre, üç ayrı defada elde edilmiş yüzey profili ve benzer açılardan bakılarak elde edilmiş gerçek durumu yansıtan model görüntüleri	82
Şekil 4.11	Sarayburnu'nun 50mm.'lik objektif ile çekilmiş fotoğrafı ve gerçek durumu yansıtan model görüntüsü	84
Şekil 4.12	Süleymaniye'nin 50mm.'lik objektif ile çekilmiş fotoğrafı ve gerçek durumu yansıtan model görüntüsü	85
Şekil 4.13	Ortaköy'den Beylerbeyi'ne bakılarak 50mm. ve yaklaşık 60mm.'lik objektifle çekilmiş 2 fotoğraf	86
Şekil 4.14	Ulus parkından Kuleli'ye bakılarak 50mm. ve 70mm.'lik objektifle çekilmiş 2 fotoğraf	87

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 3.1 Yeryüzü biçimine bağlı olarak siluetlerin oluşumunun gösterimi	52-53
Tablo 4.1 Doğal elemanlar aracılığıyla görsel niteliklerin değerlendirilmesi	69-70

ÖZET

İstanbul topoğrafyasını ve topoğrafyanın görsel etkilerini değerlendirmeyi amaç edinen bu araştırma beş bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, konunun ele alınmasının sebepleri açıklanmaktadır.

İkinci bölüm, yeryüzü biçiminin yerleşime olan etkisinin değerlendirildiği bölümdür. Bu bölümde yeryüzü biçiminin yerleşim yerinin seçimine olan etkisi, yerleşim kurulduktan sonraki etkileri ve topoğrafyanın yerleşim yaşamına katkısının ne olduğu araştırılmaktadır. Bölümün sonunda araştırmadan elde edilen bilgiler yardımıyla İstanbul topoğrafyası üzerinde incelemeler yapılmaktadır.

Üçüncü bölümde, silüet kavramının tanımı yapılmakta ve silüetlerin değeri açıklanmakta ve topoğrafya ile silüetler arasındaki ilişki ortaya konmaktadır. Bölümün son kısmında İstanbul silüetleri, elde edilen bilgiler ışığında değerlendirilmektedir.

Dördüncü bölümde, görsel algıyı etkileyen faktörlerin neler olduğu araştırılmakta ve tesbit edilen faktörler açısından İstanbul için görsel algı değerlendirmesi yapılmaktadır.

Beşinci bölüm ise tezin sonuçlarını içermektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bilgilere dayanılarak İstanbul'un görsel değerinin hangi alanlarda etkili olabileceği değerlendirilmektedir.

SUMMARY

This thesis, which name is A Visual Research On The Topography Of Istanbul, is a research about the topography of Istanbul, and the its significance in the visual value system of the city.

Istanbul has often been described as a major world city owing to its importance as a political, economical and cultural center, as well as to its beauty. Most accounts of the beauty of the city are accompanied by descriptions of its skyline. Norberg-Schulz, for instance, describes Istanbul as the city of skylines.

A brief summary of the history of the city would contain the following phases: the first settlements which date back to 4000 BC, Byzantium as a Greek colony between 660 BC -300 BC, Constantinople as the capital of the Byzantine Empire between 300 BC, the capital of the Ottoman Empire between 1453 and 1920, and finally the largest city of the Turkish Republic. Throughout the ages the city has remained to be a major religious, political and commercial center. The skyline of Istanbul is comprised of monuments that date back to these historical periods, and taken at the building scale serve as major historical documents which explain the history and the architecture of these periods.

The term skyline is described as the line created by buildings at the intersection of the earth and the sky. Therefore, one can argue that all the criticism and counter-criticism directed at the skyline is in fact targeted at this intersection line. The question that is posed here is whether it is sufficient to discuss the skyline of Istanbul in terms of the intersection line of the sky and its buildings only.

The significance of Istanbul is derived from its historical, political, economical and cultural values, and the skyline of Istanbul is clearly part of the city's visual value system. The topography which plays a major role in the formation of such values also emerges as the most important factor that determines the skyline of the city. Therefore, any discussion of the skyline that excludes topography would not move beyond an analysis of visual values with the aid of historical ones. It is believed that the history of Istanbul, after all, is an outcome of the topography of the city. It is thought that this idea is supported by the works of many writers and historians. Tournier focuses on the importance of place: "Memories, just like plants, flourish in one soil and disappear in another." Braudel likewise begins a history of Felipe II by a narrative of the topography of the Mediterranean region. History emerges in these works as the natural outcome of topography.

The first part of this research focuses on the importance of topography as a factor that determines the formation of a settlement.

Topography is derived from the Greek words *topos* and *graphein* which mean the earth and description respectively. A contemporary dictionary of geography defines the word as the art or science that renders the forms of earth on paper. However, a closer look at the etymological origins of the word reveals different meanings. The first use of the term implies a verbal description of the natural structure of a place whereas later uses refer to an image or drawing instead. Finally the word has been used to describe the physical entity itself, namely the surface formations of the

earth. Any form of settlement is a result of the interaction of the place and man. Landform and topography are among the most important elements of the concept of place. The influence of topography on the concept of settlement has been analyzed in three parts: firstly the significance of topography in the choice of a place for a settlement, secondly the ways in which topography affects the characteristics of a place after the initial settlement has been established, and finally the immaterial effects of topography on a settlement.

The first part begins by analyzing the earliest settlements in Anatolia. From what is known about these first settlements, one can generalize that flatlands, plateaus on hills, outskirts of mountains that face a valley formed by water, valleys between two hills or mountains were selected as places for a settlement provided that these land formations were surrounded by fertile lands in close proximity of a water source.

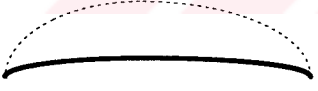
One notices that the importance of topography for the settlement once the first settlement has been established varies with man's approach to topography, especially since man has shown himself to be the superior to nature. Although in the initial years of the settlement topography emerges as the major factor that determines the development, in the years that follow man changes topography to suit his needs. Among such changes are the flattening of hills, formation of hills on previously flat land, changing of the course of rivers, or filling in coasts to reclaim land. Intervention in topography is dependent on the development of new technologies. Instead of looking for an appropriate place to dwell, man now indiscriminately picks a site and changes the conditions of that site himself. Even in such settlements topography plays a key role. Increasingly the experience of life reminds man of the importance of the concepts of place and genius loci as the most important factor in the determination of a sense of place.

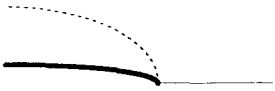
The analysis of the effects of topography on the experience of dwelling focuses on the experience of living on a hill, mountain, shore or valley. This research assumes that the interaction between man and the environment happens in two distinct modes: the rational mode and the intuitive mode. Topography which may facilitate or complicate life, and may bring beauty or fear may affect man in both of these modes.

One interesting result of this research has been the observation that settlements usually happen in more than one layer. Once the initial site of settlement has been established, subsequent settlements accumulate over this first settlements no matter how badly the previous settlements were destroyed. The same is true for Istanbul for which topography was a major factor both in the initial settlements and the subsequent developments of the city. Thus, topography turns out to be influential in providing visual beauty.

The next section of the research analyzes the effects of topography on the skyline of a city which is taken to be synonymous with visual beauty. The following table summarizes the distinct ways in which topography affects the formation of a skyline:

Table 1

land form (as section)	silhouette
point of view outside the settlement	
	When the topography is a valley or a horizontal plane, the viewer is on the same level with the settlement. Only inside the settlement around large open spaces can one experience partial skylines that do not define the totality of the settlement. The skyline can be perceived at points exterior to the settlement. Buildings can affect the skyline only when they raise beyond a certain height. Such tall buildings create new points of view that allow for the perception of new skylines. Example Paris.
	When the topography is in the form of a bowl, that is when it is a valley surrounded by hills, the viewer can perceive at a level above the settlement. Skylines are formed not only in relation to the horizontal but also to the vertical. The prominence of a building in the skyline depends on the broadness of the land surface, as well as the height, color and shape of the building. Tall buildings in central positions may sometimes block the perception of a skyline. Example Eskişehir.
	When the topography is a mound or a hill, the point of view is below the level of the settlement. In this case, the topography itself becomes part of the skyline of the settlement in proportion with the steepness of the hill. The height of the buildings is again of great importance. Example the Acropolis of Athens.
	When the point of view is on a shore, the main plane of observation becomes the surface of the water. The unique skyline of the city emerges at the point of view where the totality of the settlement is perceived best. Consequently, the shore becomes the locus of tall buildings. The perception of the city from the land is of little importance. Example New York City.
	The city seems to be leaning onto the outskirts of a hill. Although it might be possible to perceive the city from the land depending on the steepness of the hill, the sea becomes an important place for points of view. Consequently, the city climbs from the shore towards the hill. The hillside becomes an important element of the skyline of the city. Example İzmir.

	When the city is placed on a hill by the sea, a band of land becomes a zone for a harbor. Especially where the hill is steep, the city has two sections, one above the other. Thus, the harbor appears below the city that is developed on the outskirts of the hill and on the hill itself. Example Assos.
the point of view inside the settlement	
	When the city is placed on the two banks of a body of water, the skyline is different from that of a valley. The presence of the other side and a settlement pattern that does not block the perception of the other side are very important. Such a structure creates new points of view for the perception of the city. The sea, the shore and the points of view provided by tall buildings gain significance. Buildings tend to be taller away from the shore as the perception of the other bank is extremely important. Example Rotterdam.
	When the city is placed on the outskirts of two concave hills by a sea or river, important vista points may happen at different spots depending on the width of the river. The shore is important as well as the special points of view above the hills. Example Amasya
	When the city is placed on two hills by a sea or river, depending on the layout and height of the buildings each point on the hill or on a ridge may provide special points of view. In addition, bridges that connect the hills may be the site for unique vista points.

When analyzed in terms of the buildings that constitute it, the skyline of a city is evaluated in two phases, namely before and after high-rise buildings and skyscrapers. Such a distinction assumes that before skyscrapers, the skyline of a city was shaped by political or religious powers that represented the majority, whereas the skyline after the emergence of skyscraper was largely determined by the economic power of a privileged minority. The importance of skylines is clearly derived from their symbolic meanings. Such meanings can take various forms such as representation of power, symbolic signification, iconic importance of a city or the representation of the social structure. It should be noted that the unique aesthetic qualities of the resultant form of the city become the possession of the whole city and not simply of individuals. That is precisely why the formation of skylines is controlled by legislation.

Istanbul owes its importance as the capital of two great empires to the advantages of its geography. During its life as capital the city enjoyed prominence as both political and religious center. Istanbul bears the traces of all powers that reigned on its land, and thus the skyline created by the monuments from its long past is an image of the history of the city starting with the first Greek colonial settlements on

Sarayburnu, and continuing with the East Roman Empire. The Byzantine Empire took a role in the formation of the skyline of the city by constructing Hagia Sophia on the plateau above Sarayburnu at a point visible from Haliç, and the city walls around the seven hills of the city. The unique skyline of the historical peninsula from Haliç was constituted mainly by the Ottomans who skillfully intervened in the hills parallel to the Haliç shore. Because the development of villages along the Bosphorus during the Ottoman Empire was limited, the skyline created by these settlements was to a large extent dominated by the outskirts of the hills behind them. As a result, the skyline of the Bosphorus assumed the shape of horizontal bands starting with a line describing the outline of the hill, a green belt in between and finally on the shore piers, yalis and palaces. After the foundation of Republic, the urban fabric on the historical peninsula changed significantly but in no way to change the skyline. After the development of an axis between Mecidiyekoy and Buyukdere as a commercial business district, the European side of the city was increasingly defined by tall buildings which create a generic skyline that is by no means unique to the city. This commercial axis is visible above the ridge of the hills. On the Anatolian side of the city, on the other hand, the skyline is largely created by the sprawl of residential buildings.

Skylines have highly dynamic visual structures that change with the change of time and of points of view, as well as with the changes that continuously go on in a living city. However, not every perceived skyline is visually and perceptually valuable. The most valuable are those that represent the character of the totality of the city at points made accessible to the observer. Although most cities offer not more than a few of such special vista points, due to its characteristic topography, Istanbul is extremely rich in both its vista points, and the ability of such points to provide skylines that reflect the character of the city. Istanbul is a city made up of pieces of land separated by water where construction is impossible. The shores of the city are so close together and the relationship between the hills, valleys and peninsulas are so unique that skylines of the city are not simply perceived from special vista points, but become an important part of the everyday life experience of its dwellers. The historical monuments of the city contribute to the city by interacting with the place on which they were built.

After this discussion of the meaning and significance of the skyline of the city as a visual value, it is possible to move on to an analysis of the topography of Istanbul as a component that constitutes this visual value.

One may discuss visual value in relation to two elements: firstly qualities of the object, and second the evaluation of these qualities by an observing subject. The conditions of the medium affect both the qualities of the object and the perception of the subject. The emergence of visual value happens at moment of the coexistence of these two elements.

Color, form and texture are inherent in the structure of the object. The color of the object is perceived in relation to its hue and value, and its relation to its context. The texture is the characteristic of the texture. The change in the perception of form, which is the most constant characteristics of an object, does not change as much, and is dependent on its surfaces and boundaries which are related with color and texture. Because form is a three-dimensional concept it is perceptually more dominant than color and texture which are two-dimensional qualities.

Objects have to be evaluated within the context in which they exist. The relationship between objects may happen in a number of ways: figure-ground, continuity, axis,

directions, and boundaries. The juxtaposition of objects create a conception of scale which inherently implies not a single object but an object in a context where a relationship with other objects is created.

Natural elements create the landscape whose visual evaluation depends likewise on the way its elements relate to each other. The following are seven categories that suggest different relationships between the elements of the landscape: panoramic, feature, enclosed, focal, canopied, detail and ephemeral.

The perception of such qualities is affected by certain conditions of the environment, among them light, conditions of the atmosphere, time, movement, distance and the position of the observer. The visual value of the object changes as one quality of the object becomes more dominant because of the changes in the conditions of the environment.

The evaluation of the object by an observing subject is the second factor that affects visual value. Because the evaluation is made by the formation of an image in the human mind, the result is highly subjective. The visual value of an object changes with the personal past and the future expectations of the subject. The subject perceives and evaluates in relation to the values that he has learned from his social environment, and retains his perception in the form of schemas or images. Such images are not constant, but rather change and develop through time and in the course of perception. The cognitive schema is variable and personal, however the dependence of personal evaluations on social values allows us to generalize personal evaluations to a certain extent. Man expects the environment in which he dwells to have unique characteristics, namely *genius loci*, and to create a feeling of security. The awareness of these two properties, which are essential for man depends, on the easy perception of place.

The city is a totality that is constituted by a number of objects whose visual quality changes continuously. Below is an evaluation of Istanbul in terms of qualities that relate to an object:

Historical depictions of the city prove it to be an accumulation of figures of mosques, minarets, kiosks, *yalis*, white piers and red-tile roofs on the background of dark blue and green. Today one observes that the relationship has been inverted from a green texture to a white one. Instead of kiosks foregrounded against green, the urban fabric is now dominantly white and only punctuated with small areas of green left in between tightly-packed buildings. Such recent development has changed the dark blue of the sea as well. The green takes different shades with the change from a cemetery to a wooded area or to a meadow. Today, the small woods and cemeteries are the most important elements in the green structure of the city. While the trees contribute to the flora of the city, the bushes and smaller vegetation allow for seasonal color changes. The cemeteries have the dark green of *Cupressus sempervirens*, while the wooded areas accommodate deciduous trees which shed their trees according to a certain time cycle. The following plants are central to determining the form and color of the Bosphorus: *Platanus orientalis*, *Quercus pedunculiflora*, *Pinus pinea*, *Acer campestre*, *Pistacia terebinthus*, *Arbutus unedo*, *Cercis siliquastrum*, *Spartium juncem*. Especially in spring these plants create amazing yellows and purples which contrast with dark green. Also important to visual perception are plants which do not naturally grow in the city but have been cultivated by man instead.

Similarly, the urban fabric of Istanbul can be said to be now dominated by buildings. In the historical centers of the city such as the historical peninsula, Galata and Üsküdar, large public buildings are foregrounded on a tightly-woven fabric of small-scale residential buildings. In the new settlements around the Bosphorus, on the other hand, large and tall commercial buildings accompany smaller-scale buildings. After the construction of the two bridges across the Bosphorus, linear settlements along the connecting freeways have emerged. The most unique fabric of Istanbul is the one created by the intersection of valleys by serpentine outskirts, and the light and shadow created by such intersections.

The form of the city of Istanbul is clearly its most characteristic quality. In contrast to other factors, the form of the city has undergone relatively little change and is still legible today. The recent buildings especially in the Mecidiyeköy-Büyükdere axes have usually been placed according to their proximity to major routes and centers, whereas most historical buildings are observed to have been placed carefully in relation to topography. Despite such recent interventions, however, the city still preserves its unique characteristics because the topography is so dominant. The rich spatial experience which relates to human scale is created by the complex topography which changes direction to enclose and to open, to generate the effect of a lake or a river at times. The presence of the two shores separated by the sea have an impact on visual perception. Because the Bosphorus lays in the North-South direction, the daylight creates a skyline on the Anatolian side in the morning, and strong shadows on the European side in the afternoon. The wind and the fog are other factors that affect visual perception. In foggy weather, the distance of perception drops significantly, whereas with Lodos, it becomes possible to perceive long distances in detail.

Topography allows for the visual perception of distances of different ranges at the same time. Due to the presence of smoothly sloping hills and shores on the other side of the Bosphorus, the observer can perceive the city at different levels: at the low level of the shore, at the intermediate level of the outskirts of a hill, and at the high level of the top of the hills and the bridges. Thus every street, open space and even window provides a different point of view. The hills and bridges are the locus of panoramic vista points, whereas the shores provide enclosed and focal view points. In certain special points one can get ephemeral views that are dependent on atmospheric conditions. A research lists nine vista points in Istanbul that provide panoramic views: Yuşa Tepesi in Anadolu Kavağı, Fundalık Tepe between Kefeliköy and Kireçburnu, above the Shell Depots between Gümüşsuyu and Beykoz, the ridge of Vakıf Bağları around İstinye, the ridge of Çubuklu, the ridge of Kandilli in Küçüksu mevkii, and the ridges of Kuruçeşme and Beylerbeyi.

The perception of the city is important for the observer to understand the different aspects of the city and to create a sense of security which enables the subject to belong to a place. As for Istanbul, the special topography of the hills and the interaction of this topography with the sea allows the dweller on the bus, at home or on a ferry trip to visually perceive the city without necessarily being present at special vista points. In a city in which the past and the present, continuity and change coexist, it would be very easy for the dwellers to feel alienated. It is the visual continuity provided by the unique topography of Istanbul that prevents such alienation. Because the dweller of Istanbul can continuously perceive the changes going on in the scale of the whole city, they can easily adapt to the new conditions and still retain a sense of place.

This research also shows that a discrepancy exists between the physical and the perceived topography of Istanbul. The topography of the city is often perceived higher than it really is, as can be seen in the descriptions of the “high hills” in a number of sources. For instance, some depictions of the historical peninsula seem to contradict the fact that an elevation difference of 20 meters in such a large area is relatively hard to be perceived by human eye.

In this last section of the research photographs and historical depictions of the city have been compared with a computer model that shows the actual elevation of the historical peninsula, and the Dolmabahçe, Boyacıköy, Beylerbeyi and Kanlıca sections of the Bosphorus in order to prove the existence of such a perceptual illusion.

This research about the topography of Istanbul shows that visual qualities which have such a great important for urbanity are affected by topography . Once the significance of topography to create visual values, and the importance of such values in human life are well established, it becomes clear that every urban development has to take into consideration such values in relation to an understanding of topography.

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Bu, İstanbul'un topografyası ve topografyasının kentin görsel değeri içindeki yeri hakkında bir araştırmadır.

İstanbul, ilgili tüm kaynaklarda, dünyanın büyük olarak tanımlanan şehirleri arasında yer almaktadır. Büyük sıfatını alması; siyasal, ekonomik ve kültürel bir merkez olmasına, ve şehrin güzelliğine dayandırılmaktadır. İstanbul'un güzelliği ile ilgili anlatılar ise silüetleri ile ilgili anlatımlarla bütünleşmiş haldedir. Öyle ki Norberg-Schulz İstanbul'u silüetler şehri olarak tanımlamaktadır (Norberg-Schulz, 1985, s.36).

Şekil 1.1 (Abidin Dino tarafından yapılmıştır).

Zamana dayanılarak, İstanbul'un tarihi şu şekilde özetlenebilir: M.Ö. 4000'in sonlarına tarihlenen ilk yerleşimler (Eyice, 1996, s.16), M.Ö: 660 - M.Ö. 300 arasında Yunan kolonistlerinin kenti Bizantion (İstanbul Ans., 1993, 258) M:S: 330 - 1453 tarihleri arasında, bugün Bizans olarak bildiğimiz, Doğu Roma İmparatorluğunun başkenti Constantinople, 1453- 1920 tarihleri arasında Osmanlı İmparatorluğunun başkenti İstanbul, 1920'den sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin en büyük kenti İstanbul. Kent her dönemde dini, siyasi ve ticari bir merkez olma

özelliğini korumuş, dünyanın en büyük ve en görkemli şehirlerinden biri haline gelmiştir.

Bugün İstanbul silüetleri, yukarıda bahsedilen tarihinin çoğu dönemine ait eserleri ve bu dönemlerin görkemini sergilemektedir. Bu yüzden, silüetler, binalar ele alınarak incelendiğinde, bu dönemlerin hem mimarlığını hem de tarihini açıklamak açısından çok önemli belgeler haline gelmektedir.

Silüet, yeryüzü ile gökyüzünün kesiştiği yerde yükselen binaların oluşturduğu çizgi olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle silüetlere yönelik tüm eleştiriler de sözkonusu çizgiyle ilgili olmakta, bu 'çizgi'de meydana gelen değişiklikler büyük tepkilere yol açmaktadır. Park Otel'e karşı yöneltilen tüm eleştirilerin, otelin yüksekliğinin azaltılmasıyla dinmesi, yapının 'çizgi'yi bozmadıkça kabul edilebilir olmasına son dönem örneklerindendir.

Şekil 1.2 Silüetleri bozacak kadar yükselmeden önce Pak Otel'in İstanbul silüetindeki durumu (Yapı Dergisi, 1991, 117. sayı, s.37).

Ancak, İstanbul'un silüetlerinden bahsedilirken, sadece onun uzun geçmişinden gelen binalardan bahsetmek yeterli midir?

İstanbul tarihi, siyasi, ekonomik, kültürel bir merkezdir, çünkü büyünyesinde bu alanlardan her biri için özel değerler bulunmaktadır. Silüetler İstanbul'un sahip olduğu görsel değerlerdir. İstanbul'un sahip olduğu bu değerlerin, topografyasının bir sonucu olduğuna, dolayısıyla bu değerlerden biri olan silüetler de topografyanın

sonuçlarından biri olduğuna inanılmaktadır. Bu sebeple, topografyayı kapsamayan bir siluet anlayışının görsel değerlerin tarihsel değerler yardımıyla incelenmesinden öteye geçemeyeceği düşünülmektedir. Çünkü İstanbul'un tarihi de topografyasının bir sonucudur. "Anılar da -bitkiler gibi- kimi topraklarda tutar, kimilerinde solup yok olur" diyerek yer'in önemini vurgulayan Tournier (1993, s.132) gibi, II. Felipe döneminin tarihini anlatmaya Akdeniz'in topografyasını anlatmakla başlayan Braudel (1993) gibi, birtakım yazar ve tarihçilerin de, tarihi, topografyanın bir sonucu olarak ele almalarının bu fikri desteklediği düşünülmektedir.

Çalışmaya öncelikle topografyanın bir yerleşimi ne şekilde etkilediğinin araştırılmasıyla başlanacaktır. Bu araştırmanın üç yönde gelişmesi düşünülmektedir; bunlar, yeryüzü biçiminin yerleşim yeri seçimine etkisi, yeryüzü biçiminin yerleşim yerinin gelişimindeki etkisi ve yeryüzü biçiminin yerleşim yaşamı üzerindeki etkisidir. Sonra da elde edilen bilgilere dayanılarak İstanbul'un topografyası değerlendirilecektir.

Bir sonraki bölümde ise, araştırmalar siluet kavramı üzerinde yoğunlaştırılarak, önce siluetlerin ne şekilde tanımlandığı ve ele alındığı tesbit edilecektir. Yeryüzü biçiminin siluetler için anlamının araştırılmasından sonra, siluetlerin İstanbul için önemi tartışılacaktır.

Siluetlerin anlam ve değerine yönelik araştırmaların ardından, görsel algı prensipleri yardımıyla İstanbul'un görsel nitelikleri, dolayısıyla siluetlerin görsel algı özellikleri değerlendirilecektir.

Araştırmanın son bölümünde ise elde edilen veriler ışığında, İstanbul topografyasının kent için öneminin ne olduğu değerlendirilecektir.

BÖLÜM 2

YERLEŞİMİN TOPOĞRAFYA İLE İLİŞKİSİ

Yerleşmek, insanın bir çevre ile anlamlı bir ilişki kurması demektir. İnsan, bir yere yerleşmekle kimliğini ve dünya üzerindeki varlığını tanımlanmış olmaktadır (Norberg-Schulz, 1985, s. 13). Ölçeği ne olursa olsun, her yerleşim seçilmiş (tanımlanmış) bir yer ve insanların ihtiyaçlarına göre düzenledikleri binalar ile bunlar arasındaki boşluklardan meydana gelmektedir. Tanımdan, yerleşme eyleminin gerçekleşmesi için, tanımlanacak bir yer ile bir tanımlama işleminin gerektiği anlaşılmaktadır. Bunun sonucunda, yerleşimi oluşturan iki öğeden bahsedilebilir; insan ve yer.

Bir yerleşimin oluşumunda belirleyici olanın insan mı, yoksa yer mi olduğu sürekli tartışılmıştır. Tartışmalardan görüldüğü kadarıyla, bu ikisi farklı kişiler için farklı derecede önem taşımaktadır. Bazı mimar ya da tarihçi yazarlar tarafından yer, yerleşim için birinci derecede belirleyici sayılarak, yerleşimin yerle bütünleştiği savunulurken; bazıları tarafından yer tamamen yadsınmış, yerleşimin yere değil sadece insanların tutumlarına bağlı olduğu savunulmuş ve yersizlik kavramı ortaya atılmıştır. Bazıları ise yerleşimin ne sadece insan ne de sadece yer ağırlıklı bir oluşum olduğunu, yerleşimin bu ikisi arasındaki ilişkiden doğduğunu düşünmektedir. Her üç yaklaşımda da karşımıza çıkan, varolan birşeyin yok sayılamayacağı, ancak ihmal edilebileceği (Yürekli, Yürekli, 1996, s.91) düşünülerek, ikinci grupta yer alanların ortaya koyduğu yersizlik, bir yere ait olmama gibi kavramların açıklanabilmesi için dahi, öncelikle bir yer tanımının yapılması gerektiğidir.

Yer, kendisine birçok anlam yüklenmiş bir terimdir. Konu ile ilgili olan anlamların iki bileşeni vardır; doğayla ilişkili anlamlar ve insan tarafından organize edilmiş alanlarla ilişkili anlamlar. Yer tanımı her iki gruba giren anlamların biraraya

gelmesiyle ortaya çıkmaktadır. En basit şekliyle yer, insanın ilişkide olduğu, doğal ya da yapay, evrenin herhangi bir parçası olarak tanımlanabilir. Bu durumda birey tarafından tanımlanmış her alanın, bir ağacın altının veya bir odanın, bir sokak lambasının ışığıyla sınırlanmış bölgenin, bir tepenin ya da bir kentin yer olduğunu söylemek mümkündür.

Norberg-Schulz yeri varoluşun en önemli parçası olarak tanımlamakta, ve yer kavramını mekan ve karakter kavramlarıyla açıklamaktadır (1980, s.6-15). Mekan, birçok şekilde ele alınmakla birlikte, iki ana grupta incelenebilir; üç boyutlu geometri olarak mekan ve algısal mekan. Üçboyutlu geometri olarak tanımlanan mekan somut elemanların oluşturduğu mekandır, algısal mekan ise insanın çevresiyle kurduğu ilişkiyle ortaya çıkmaktadır. Heidegger somut mekanı uzam ve sınır kavramlarıyla birlikte ele almaktadır. Örneğin, topoğrafya sonsuz bir uzam iken yerleşim onun sınırlarını oluşturmaktadır, yani yerleşimle topoğrafya arasında şekil-zemin ilişkisi oluşmaktadır. Heidegger, bu bağın kaldırılması durumunda, hem zeminin hem de yerleşimin anlamını kaybettiğini söylemektedir. Bu anlatım yeryüzü biçimi, ile yerleşim arasında oldukça güçlü bir ilişkinin olduğunu vurgulamaktadır.

Şekil 2.1 Çok geniş bir alanda, yerleşim yolu ile birlikte sınır oluşturmaktadır (Norberg-Schulz, 1980, Genius Loci, s.13).

Karakter ise, yerin genel atmosferini ve mekan elemanlarının niteliklerini tanımlayan özelliklerdir. Yerin atmosferini oluşturan, ışık, yerin yapısı ve yerin formudur.

Yer kavramını oluşturan her iki ögede de, yeryüzü biçimi yerin özelliklerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır. Yeryüzü biçimi topoğrafya ile eş anlamlıdır.

Topoğrafya, Yunanca yer anlamındaki 'topos' kelimesi ile, betimlemek manasındaki 'graphein' kelimelerinden türemiştir. Bugün Coğrafya Terimleri Sözlüğü'nde, yeryüzü biçimlerinin bir kağıt üzerine bütün özellikleriyle çizilmesini öğreten bilim ve sanat (İzbirak, 1992, s.313) olarak tanımlanmakla birlikte, kelimenin etimolojik incelemesi farklı anlamlarını ortaya çıkarmaktadır. Kelimenin ilk kullanımı, bir yerin doğal yapısının kelimelerle tanımlanması anlamındadır. Daha sonraları, bir yerin fiziki özelliklerinin grafik olarak kağıt üzerine aktarılması manasında kullanılmaya başlanmıştır. Bugün de geçerliliğini koruyan bu anlamı özellikle haritacılık alanında yaygın olarak kullanılmaktadır. Dağların, nehirlerin, denizlerin grafik şekil ve işaretlerle ifade edilmesi işi ve sanattır. Topoğrafya, üçüncü olarak, sözsel veya grafik olarak ifade edilen şeyin kendisi, anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bu bugün en çok kullanılan anlamıdır. Yani topoğrafya yerin yüzey biçimini ifade etmektedir. Bir yerin topoğrafyasından bahsetmek demek, oranın dağlık mı yoksa düzlük bir bölge mi olduğunu, içinden geçen nehri ya da kenardaki gölü anlatmak demektir. Bazen de kelime aynı cümle içinde iki anlamıyla birden kullanılabilir. Örneğin en sık kullanılan cümlelerden biri olan 'kent topoğrafyasının topoğrafik haritası' derken aynı kelime farklı iki anlamıyla kullanılmaktadır (Miller, 1995, s.3-4).

Yerleşim ile doğal çevre arasındaki güçlü ilişkinin sonuçlarından biri olarak, topoğrafya ile yerleşim arasında da ciddi bir etkileşim söz konusu olmaktadır. Topoğrafyanın yerleşim üzerindeki etkisi üç aşamada incelenecektir; birincisi topoğrafyanın bir yerleşim yerinin seçimindeki önemi, ikincisi yerleşim kurulduktan sonra topoğrafyanın yerleşimin karakterini nasıl etkilediği, üçüncüsü ise topoğrafyanın yerleşim yaşamındaki fiziksel olmayan etkileridir.

2.1 Yerleşim Yerinin Seçiminde Topoğrafyanın Etkisi

Yerleşim yerinin seçiminde topoğrafyanın etkisini daha iyi görebilmek için bilinen ilk yerleşimleri inceleyerek başlamak gerekmektedir. Bilinen ilk yerleşimlerin, insanın beslenme, barınma ve savunma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuş oldukları görülmektedir. İhtiyaçların karşılanması amacına uygun yerleşim yerinin

seçimine ilişkin olarak iklimi, doğal elemanların niteliklerini ve yeryüzü biçimini tanımlayan birtakım kıstaslar geliştirilmiştir. İlk yerleşim yeri olan mağaraların güneye bakan yamaçlarda olması, topoğrafyanın etkisinin ilk göstergelerindendir.

Anadolu'daki erken dönem yerleşimlerine bakıldığında, yer seçiminde sadece fiziksel ihtiyaçların değil inançların da belirleyici olduğu görölmektedir. İnsanlar doğanın kaya ve su gibi elmanlarını, tanrı olarak kabul etmekte ve onların gücünden faydalanmak için yakınlarına yerleşmektedirler (Acaroğlu, 1972, s.105-107). Örneğin Hititler kayaların tılsımlı gücüne ve dağların doruğundaki kayaların dağlarda egemen tanrıların doğal tahtları olduğuna inanmaktadırlar. Bu sebeple, Hitit kralının sarayını, taht tanrıçasının gücünden faydalanabilmek için, Büyükkale'de (doğal kayalık) kurduğu, başkentin de sarayın aşığısındaki eteklerde yer aldığı yazıtlardan anlaşılmaktadır (Darga,1992, s.29).

Şekil 2.2 Boğazköy (Hattuşıaş) ile Hitit Kral Kalesi - Büyükkale (Darga, 1992, Hitit Sanatı, s.30).

Acaroğlu'nun belirttiğine göre, Anadolu'daki yerleşimlerde yer seçimine etki eden birçok faktör vardır. Bunlardan en önemlileri fiziksel çevre, ulaşım ve ekonomidir. En önemli ihtiyaç belirlilik, diğerleri ise güvenlilik, beslenme ihtiyacının karşılanabilirliği ve dinsel zorunlulukların yerine getirilebilir olmasıdır. Fiziksel çevre elemanı olarak su ve dağın, her ikisinin de, varlığı şarttır. Kültepe, Efes, Boğazköy

örneklerinde olduğu gibi, kentler iki dağ arasındaki vadide veya bir dağ eteğinde, deniz veya akarsudan faydalanılabilecek bir konumda yerleşmişlerdir (1972, s.105-107).

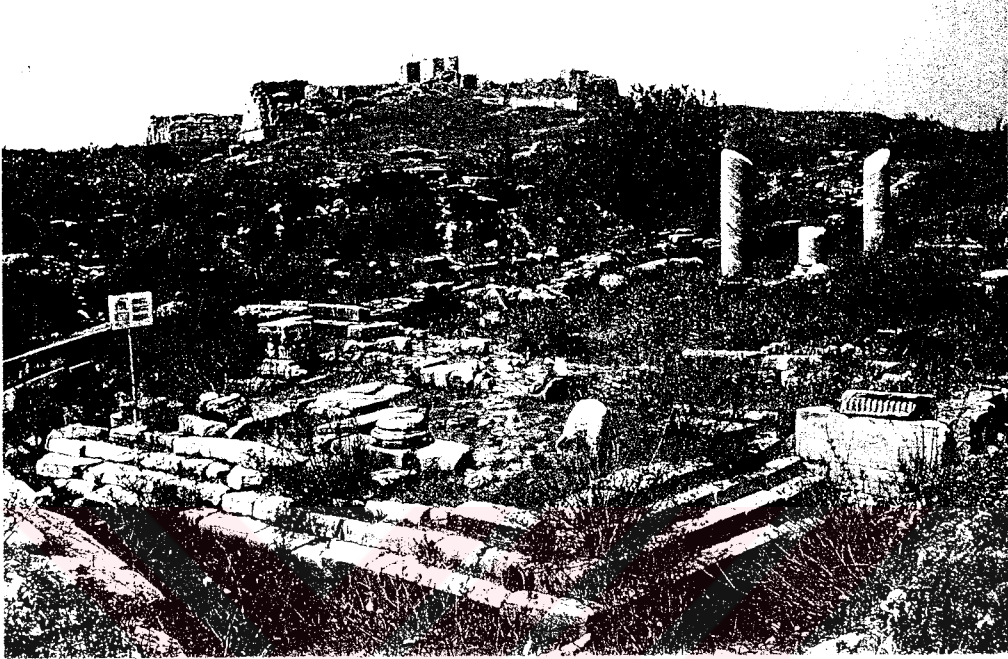

Şekil 2.3 Efes (bugünkü durum).

Daha sonraki dönemlerde de bu kriterler geçerliliklerini korumuşlardır. Yunan kenti genel hatlarıyla, çevresi gözlenebilecek yüksekçe bir tepenin üzerinde ve daha yüksekteki akropolisin eteğinde yerleşmiş, etrafı surlarla çevrili bir kent, görünümündedir. Düz ya da az eğimli yerlerde kurulan kentler ise genellikle feodal dönem prenslerinin kentleridir. Bu kentlerde akropolis yerine, oldukça yüksek inşa edilmiş, tepe hissi uyandıran, kale bulunmaktadır (Pounds, 1971, s.24) (şekil 2.4).

Vitruvius, Mimarlık Üzerine On Kitap adlı eserinde, mimarlığın temel ilkelerini düzen, armoni, bakışım (oran), uygunluk, ekonomi olarak belirlemiş, uygunluk kurallarının geleneklerden, kullanımdan ve doğadan kaynaklandığını söyleyerek, doğayı mimarlığın temel ilkelerinin belirleyicileri arasına almıştır. Vitruvius için, bir mimarın tasarladığı binanın oranlarını seçilen alana göre uyarlaması, bilgeliğinin bir göstergesidir. Çünkü bir binanın görünümü, uzaktan, yüksek bir yerden ya da dar veya geniş bir açıdan bakmaya göre değişir ve bunlara göre neyin yapılması gerektiğine karar vermek pekçok faktörü birarada değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bu faktörlerden birisi de binanın kurulacağı yerin ve yakın çevresinin topoğrafyasıdır. Bir kent yerinin seçimindeki temel ilkeler,

birinci kitapta, mimarlığın temel ilkelerinin açıklanmasından hemen sonra ortaya konmaktadır. Vitruvius'a göre, bir kent öncelikle insanların sağlığı önemsenerek kurulmalıdır. Sağlığa uygun arazinin tanımını yaparken, arazinin yüksek bir yer olması ilk koşul olarak vurgulamaktadır.

Şekil 2.4 Milet (Bayhan. 1984, Priene Miletus Dydim, s.87).

Yerleşim yerinin seçiminde yeryüzü biçiminin önemini gösteren antik döneme ait bir başka kurallar bütünü de, feng-shui'dir. Feng-shui prensipleri, Taoizm, Budizm ve Konfüçyus'un kuralları arasına girerek bugüne dek gelmiştir ve halen kullanılmaya devam edilmektedir. Çinli'lere göre, evrenin kusursuz, matematiksel bir yapısı vardır, ve tüm yararlı ve zararlı güçler bu yapının bir parçası olan doğanın elemanları içerisinde, armonik bir şekilde biraraya gelmişlerdir. Topoğrafya iyiliği ya da kötülüğü temsil etmez, kendisi iyi veya kötüdür. Bir yere yerleşmek, insanın kendisini, tüm ailesini ve neslini etkileyecek çok ciddi bir karardır, çünkü oradaki iyilik veya kötülük yaşamı etkilemektedir. Bu yüzden yerleşmeden önce doğanın tüm elemanları, dağların biçimlenişleri, kayalıkların görünüşleri, akarsuların yönleri, ayrıntılı biçimde incelenmelidir. Feng-shui kurallarına göre, tepelik yerler Ejder'i, alçak yerler ise Kaplan'ı temsil eder. İdeal olan, Ejder'i soluna (sol, kuzeyi ifade eder), Kaplan'ı sağına alarak yerleşmektir. Tepelerin baskın olduğu alanlarda alçak bir yer yerleşmek için idealdir, düz bir arazide ise yüksekliklerin tercih edilmesi yerleşecekler için bir şans unsuru olarak değerlendirilmektedir. Halen çoğu Çin köyünün arka tarafında bir ağaçlık, önünde ise su bulunması, çevreyi

güzelleştirmekten çok, şeytanın kötülüklerinden korunmak amacıyla. Bu inançta kötülüklerden korunmak için doğaya her türlü müdahale yapılabilmektedir, gerekiyorsa tepeler oluşturulabilmekte, akarsuların yönleri değiştirilebilmektedir. Feng-shui kurallarının günümüzde de kullanılmaya devam ettiğini gösteren örneklerden biri, İngilizler'e Hong Kong'un verilmesidir. Bu tamamen, Çinliler'in, feng-shui kurallarına göre değerlendirme yapıp, düşmanlarına, oraya yerleşecek herkesi ve onların tüm nesillerini etkileyecek kötülükleri içeren bir yer vermek, amacıyla olabilecek en kötü yeri seçmelerinin bir sonucudur (Rybczynski, 1989, s.12-20).

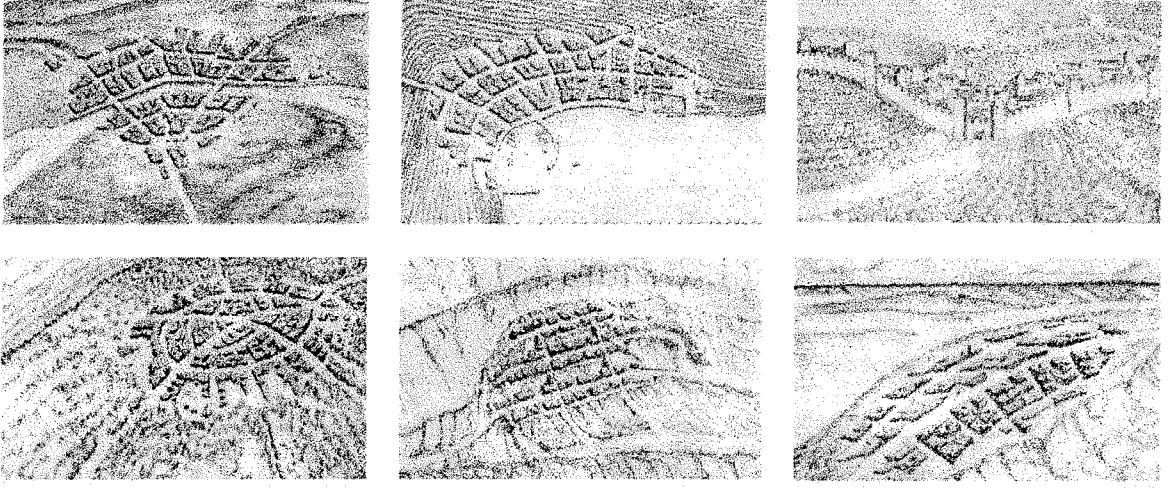
Elde edilen bilgilere dayanarak, yerleşim yeri olarak, etrafının verimli topraklarla çevrili ve bir nehir ya da deniz kıyısı olması şartıyla düz alanların, tepelerin üzerindeki düzlüklerin, çoğunlukla bir akarsu, göl ya da denize bakan, dağların ovalarla birleştiği eteklerin, iki tepe veya dağ arasındaki vadilerin, vadi ağzlarının, yerleşim kurmak için tercih edilen yerler olduğu söylenebilir.

2.2 Yerleşim Kurulduktan Sonra Topoğrafyanın Yerleşime Etkisi

Yerleşim kurulduktan sonra, yerleşim için topoğrafyanın önemi, özellikle insanoğlunun doğayla olan mücadelesinde üstün konuma geçmesinden bu yana, insanların topoğrafyaya yaklaşım biçimlerine bağımlı olarak, çok farklı değerlerde olabilmektedir. İlk kurulumlarından sonra, kentler büyüme ve gelişme süreci içine girmektedirler. Gelişimin ilk evrelerinde doğal veriler etkili olmaktadır. Ancak daha sonra büyüme ve gelişme için birtakım hedefler belirlenmekte, ve bu hedeflere ulaşmak için plan ve programlar önerilmektedir. Bu plan ve programlarda topoğrafyanın önemi, hedeflerin özelliklerine, yani insanın amaçlarına bağlı olarak değişmektedir.

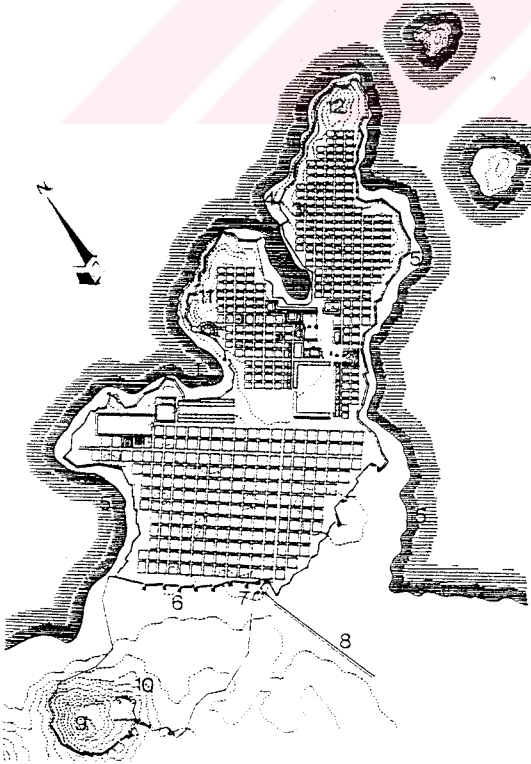
Kuruluş yıllarında topoğrafya kentin gelişiminde esas belirleyici olmaktadır. Topoğrafyanın kent formunu oluşturmadaki etkisi altı gruba ayrılarak incelenebilir(Kostof, 1991, S.53-55). Bunlar, nehir kenarlarındaki düz arazilerdeki yerleşimler, doğal limanların arkasındaki tiyatrovare arazilerdeki yerleşimler (Halikarnasos ve Helenistik Efes gibi), kenti savunmaya uygun tepelerle çevrelenmiş yerlerdeki yerleşimler (Kıbrıs'taki Idalion gibi), iki vadiyi birbirinden

ayırır sırttaki yerleşimler, bir tepeyi merkez alarak meydana gelen yerleşimler (Bergama gibi) ve eğimli yamaçlardaki yerleşimlerdir (Xantos gibi).

Şekil 2.5 Topoğrafyanın biçimine göre yerleşimin oluşmasını gösteren şema (Kostof, 1991, The City Shaped, s.54).

Bilinen ilk kent planlarından biri, esaslı bir grid sistem oluşturmak olan, Milet'li Hippodamus'un planıdır. Plan yüzey biçimi düz olan arazilerde uygulanmak üzere hazırlanmıştır.

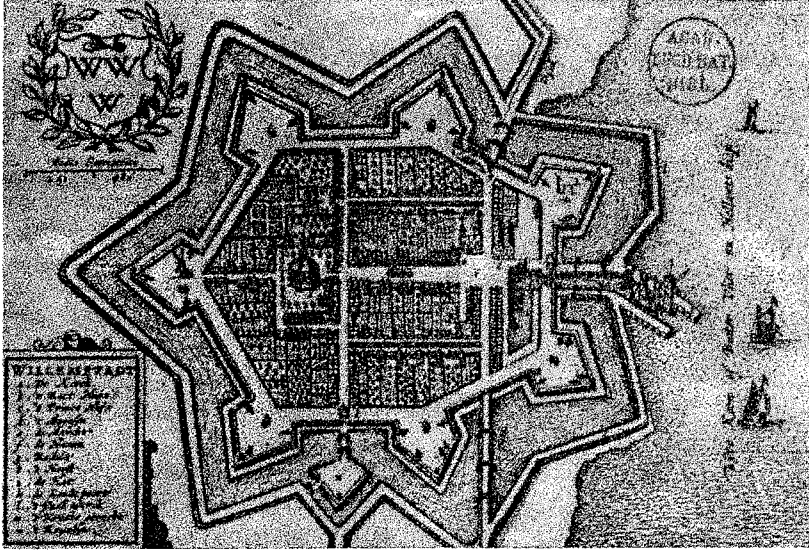
Şekil 2.6 Milet Planı, Helenistik dönem (Bayhan, 1994, Priene Miletus Didyma, s.63).

Daha sonraki dönemlerde, Hippodamus planı yeryüzü biçimine uyarlanmıştır. Priene, Hippodamus planının eğimli arazilere uyarlanmış şeklinin en güzel örneklerindendir. Fakat Priene'de özellikle kentin merkezindeki büyük binaların araziye oturtulması için topoğrafyaya müdahale edildiği, bazı yerlerde doldurma işlemleri yapılarak, zeminin uygun forma getirildiği de unutulmamalıdır.

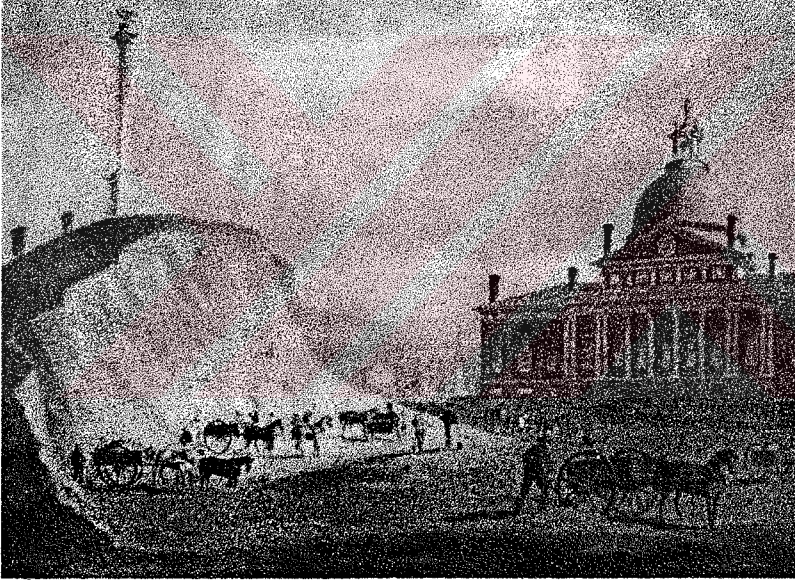
Her ne kadar, yeryüzü biçimi yerleşimin karakterini belirlemek konusunda etkili olsa da, zamanla insan topoğrafyayı amaçları doğrultusunda değiştirmeye başlamaktadır. Ve bu noktadan itibaren, yerleşimin karakteri insana bağlı olarak değişim göstermektedir. Zaten, eğer yerleşim karakteri sadece topoğrafyanın etkisiyle oluşmuş olsaydı, bugün ancak yukarıda bahsedilen altı özellikte ya da birkaç tane daha fazla kent karakteri olurdu. Oysa insanlar, ihtiyaçları ve ellerindeki veriler birbirine benzer olmasına rağmen, birbirinden çok farklı yapıda yerleşimler oluşturmayı başarmışlardır.

İnsanın topoğrafyaya müdahalesi, engebeli arazilerin düzleştirilmesi, düz yerlerde tepeler oluşturulması, nehir yatağının değiştirilmesi, veya denizin doldurulması gibi, çeşitli şekillerde olabilmektedir. Hollanda'nın bu durumu açıklamak için en iyi örneklerden biri olduğu söylenebilir. Bir Hollanda atasözü, Dünya'yı Tanrının, Hollanda'yı ise Hollandalıların yarattığını söylemektedir. Hollanda, topraklarının deniz seviyesinin altında oluşu sebebiyle, çok sulu bir arazi yapısına sahiptir. Arazinin çok sulu oluşu, kentlerin karakteristik elemanı olan kanalların oluşmasına sebep olmuştur, çünkü Hollandalılar, yerleşim ve tarıma uygun zemin elde edebilmek için ülkelerini kanallarla donatmışlardır. Ayrıca geliştirdikleri dike sistemi sayesinde hem denizin topraklarına taşmasını engellemekte, hem de ihtiyaç duydukları zaman denizden alan kazanmaktadırlar. Bugünkü Hollanda arazisinin önemli bir yüzdesini denizden kazanılmış alanlar oluşturmaktadır (şekil 2.7).

Bir başka örnek olarak da Boston yarımadası verilebilir. 17. yüzyıl sonuna kadar Boston'un simgesi durumunda olan tepeler, nüfusun artması ve politik amaçlarla daha da arttırılmak istenmesi sonucunda ortaya çıkan yer yetersizliği problemini çözmek üzere kullanılmıştır. 18. yüzyıl başından itibaren tepeler kazılmaya başlanmış ve elde edilen topraklar "kuru topraklara sahip bir cennet"i suyun üzerine çıkarmak" amacıyla kullanılmıştır (Whitehill, 1968) (şekil 2.8, 2.9).

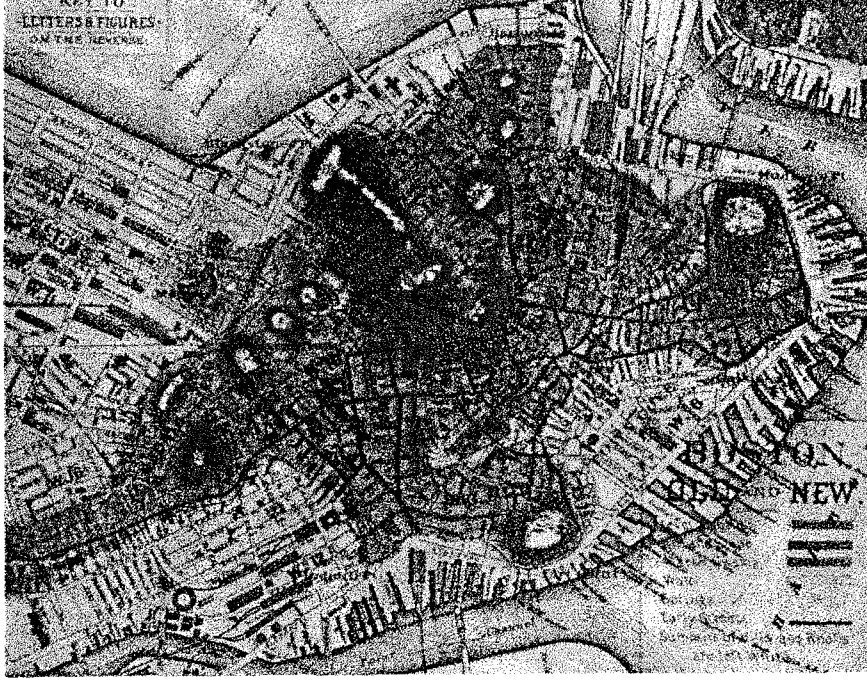

Şekil 2.7 Willemstad, Hollanda (Lauwen, 1995, Nederland Kunstwerk, s.35).

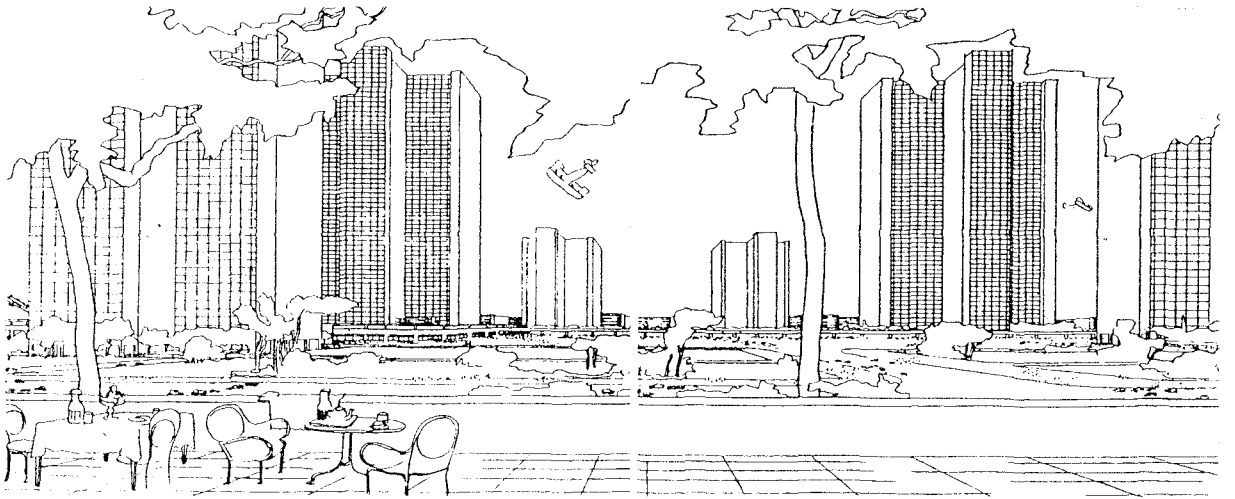
Şekil 2.8 Beacon Hill'in kazılması ve toprağın taşınmasını gösteren 1811 tarihli resim (Whitehill, 1968, Boston, s.83).

Topoğrafyaya müdahale, teknolojinin ilerlemesine paralel olarak artmıştır. Artık insan, kendisi için uygun yerler aramamakta, istediği bir yeri seçip, buradaki doğal koşulları değiştirerek kendi yerini yaratmaktadır.

Şekil 2.9 Boston Yarımadası. Doldurma çalışmalarından sonraki yıllara ait bir harita üzerine, yarımada'nın 1630'daki durumu aplane edilmiştir (koyu renkli alan) (Whitehill, 1968, Boston, s.4).

Le Corbusier'nin önerdiği 'geleceğin şehri', eski kentin dışında yer almakta ve birbirini dik kesen caddeler, çok katlı dev binalar ve bu binalar arasındaki geniş boşluklardan oluşmaktadır. Caddelerin dik kesişmesi, insan mantığının bir gereğidir ve insana en uygun çözümdür, caddelerin genişliği insanlar için trafik problemini ortadan kaldırmaktadır. Binalar büyük kütleler halinde ve çok katlıdır,

Şekil 2.10 Geleceğin şehri, Le Corbusier (1971, The City Of Tomorrow, s.246-247).

böylece binalar arasında ulaşım, istasyonlar, kültürel faaliyetler, alışveriş, yemek gibi insanların birarada olmalarını gerektiren fonksiyonlar için büyük boşluklar kalabilmektedir. Geniş boşluklar, aynı zamanda, insanlara ihtiyaçları olan yeşil dokuyu sunmaktadır. Bu kentte doğaya ait tek eleman, aynı zamanda en önemli elemanlardan biri olan ve insanların yerleşimin dev ölçeği içinde kendi ölçeklerini yakalayabilmeleri için kullanılan ağaçlardır (Le Corbusier, 1971).

Tamamen insan eliyle şekillenmiş kentler'e örnek olarak Las Vegas'tan bahsedilebilir. Las Vegas çölün ortasında yer almaktadır, ama bu kenti, herhangi bir Afrika kentinde olduğu gibi, çöl biçimlendirmemiştir. Las Vegas'ta herşey 91. caddedeki trafiğin hızına göre düzenlenmiştir. Trafiğin hızı, kumarhanelerin yoldan ne kadar çekileceklerini, bina önlerindeki otoparkların genişliğini, yol kenarındaki reklam panolarının boyutunu ve biçimlenişini belirlemektedir. Burada tüm yaşam kurgusaldır. Kumarhaneler doğal olan her şeyi reddetmektedir, içeride ışık her zaman aynıdır, güçlü klima sistemleri sayesinde iklim hiçbir zaman değişmez. Arka taraftaki otel bölümünün bahçelerinde, çöle ait tek eleman gökyüzüdür (Venturi, 1993). Las Vegas'ta hakimiyet doğada değil insandadır.

Los Angeles ve New York da insan tarafından şekillendirilmiş yerleşimler için verilebilecek örnekler arasındadır. Baudrillard'a göre Los Angeles "ışıklı, geometrik, akkor halinde, göz alabildiğine sonsuz" bir düzlemdir. Bu kentin kurgusu ışığa dayanmaktadır. New York mimarlığın insanı aştığı, bütün boyutları abartılmış, çevresel hiçbir kaygısı olmayan, teknolojinin ön plana çıktığı bir kenttir. Los Angeles nasıl yataylığıyla ortaya çıkıyorsa, New York da dikeyliğiyle var olmaktadır. Bu kentlerdeki kültür ve doğa tanımazlık, teknoloji, ışık, uçsuz bucaksız yataylık ve çılgın dikeylik, insanı hayran bırakmaktadır. Ancak, Baudrillard bu enerjinin, bir süre sonra bahsedilen kentlerin, hatta isimlerinin bile, toprağın altında yok olmasına, sebep olacağını da belirtmektedir (1996).

İncelenen örnekler kapsamında, doğa reddedilerek insanlar tarafından şekillendirilmiş kentlerin eğimsiz arazilerde, engin düzlükler üzerinde kurulmuş olduğunu söylemek mümkündür. Bundan da topoğrafyanın insan tarafından şekillendirilmiş yerleşimler için de önemli olduğu sonucuna varılabilir.

Şekil 2.11 New York (Kostof, 1992, The City Assambled, s.101).

Karakteri insan tarafından belirlenen, yerin önemsenmediği, kentlerin gelişip, yaşantısının tecrübe edilmesinden sonra, yerin birinci derecede önemli sayıldığı yaklaşımlar oluşmuştur.

Norberg-Schulz, yer konusundaki değerlendirmesine "genius loci" kavramını güncelleştirmekle başlamaktadır. Genius Loci, Antik döneme ait bir kavramdır. İnanişâ göre her varlığın, insanın, yerin, hatta tanrının, kendisine ait ruhu vardır, bu ruh varlıklara hayat vermekte, onlara ölümlerine kadar eşlik etmekte, ve onların karakterlerini belirlemektedir. Doğanın karakteri, insan çevresini gözleyerek büyüdüğü için, insanın karakterini ve dolayısıyla insanın oluşturduğu yerleşimin karakterini belirlemektedir. Bu yüzden yerleşimi yerden bağımsız olarak düşünmek mümkün olmamakta, yerleşimin yer ile bir bütün oluşturması gerektiği savunulmaktadır. Topoğrafya, böylece, yerin karakterini oluşturan temel elemanlardan biri olarak, yerleşimin esas belirleyicileri arasında yerini almaktadır (Norberg-Schulz, 1980).

Şekil 2.12 Norchia (Norberg-Schulz, 1980, Genius Loci, kapak).

Bir başka yaklaşım da, yerleşim için yerin ve insanın eşit değerde ele alınmasıdır. Yerleşimde insan faktörünün az etkili olması, insanın çevreyi kullanımı sırasında zorlanmasına, zaman kaybetmesine sebep olmaktadır. Sadece insanın şekillendirdiği bir yerleşim ise, tamamen yapay bir çevre meydana getirmekte, bu sebeple de yerin insan hayatına getirdiği değerler yok olmaktadır. Getirilen öneri, doğanın ve teknolojinin insan ölçeğine indirgenerek kullanımıdır. İşe yerleşimin boyutlarını yürümeye imkan tanıyan ölçülere indirgemekle başlanmaktadır. Tüm ulaşım servisi yeraltına alınarak, insanları rahatsız etmeyecek hale getirilmektedir. Yürümeye imkan tanınması, insanların iş, alışveriş, eğlence gibi temel aktivitelerini yerine getirirken, yerleşimin sunduğu hayattan zevk almalarını sağlamaktadır. Böyle bir yerleşimin oluşması için, enerji ve paradan çok, iyi düşünülmüş bir plan gerekmektedir (Ockman, 1993, s.194-199). Bu açıdan yaklaşıldığında, yeryüzü biçimi, yerleşim için belirleyici unsurlar arasında yer almamasına rağmen, kent içinde oluşacak mekanı etkileyeceği için önem kazanmaktadır.

2.3 Topoğrafyanın Yerleşimin Yaşamına Etkisi

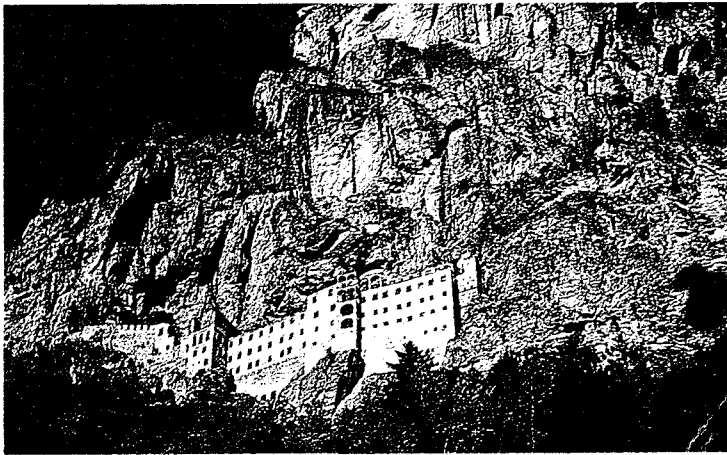
"...
insan yaşadığı yere benzer
o yerin suyuna, o yerin toprağına benzer
suyunda yüzen balığa
toprağını iten çiçeğe
dağların, tepelerin dumanlı eğimine
konyanın beyaz
antebin kırmızı düzlüğüne benzer
..."

Edip Cansever, Mendilimde Kan Sesleri, 1974 (Yürekli, 1993, s.5)

İnsan zihni, birbirine hiç benzemeyen, iki ayrı modda çalışabilmektedir. Bunlardan birisi rasyonel düşünme modu, diğeri sezgisel-hislere bağılı olan moddur. İkinci modun anlaşılması ve ifade edilmesi çok zordur ve kişiye özeldir. Hisleri, rasyonel düşüncenin analitik, objektif, bilimsel yolunu kullanarak tam olarak açıklamak genellikle mümkün olmamaktadır. Rasyonel mod bilinçli, amaca yönelik, bilimsel dili ve maddesel değerleri gerektirirken, sezgisel mod plansız ve içgüdüsel hareketi, spontane olmayı, sembolik dili ve ruhsal değerleri kapsamaktadır (Schroeder, 1996, s. 295-296).

İnsanın doğayla ilişkisi hem rasyonel mod hem de sezgisel mod açısından değerlendirilebilir. Ancak bu ilişki öncelikle sezgisel moda bağılı olarak gelişmiştir. Doğayla ilgili hisler 'korkuyla karışık saygı' olarak ifade edilebilir. Varolan Dünya ile, hemen tüm insanların kafasında yarattıkları, bireyin arzularına ulaşabileceği, umutlarının gerçekleşeceği yer olan 'öbür dünya' arasında, doğanın elemanları aracılığıyla bir geçit, bir bağ oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu bağ kimi zaman birçok inanca 'hayat ağacı' olarak girmiş bir ağaçla, bir ormanla, bazen bir akarsu ile, bazen de gene birçok dinde yaygın olan bir dağ aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu öbür dünya, bu cennet, bazen de denizlerin ortasındaki bir adadır.

Dini inançlar sebebiyle, topoğrafyanın bir elemanı olan dağ ilk adımda insan yaşamının bir parçası oluvermektedir. Dağ insanın ulaşabileceği en yüksek, tanrının inebileceği en alçak yerdir. Tanrı ile insan arasındaki en yakın ilişki dağlarda olmaktadır. Dolayısıyla, en önemli yapı olan tapınakların yapıldıkları yer olarak da dağların tercih edilmesi doğaldır. Hatta bazı inançlarda yüksek yerlerin seçilmesini teşvik eden öneriler vardır.

Şekil 2.13 Sümela Manastırı (Tümer, Dağ ve Mimarlık, Arredamento Dekorasyon, 1997, s.117).

İnsanlar dağlara tapınaklarını yerleştirmekle kalmamışlar, aynı zamanda buralara yerleşmişlerdir. Çünkü dağ düşmandan korunmak için ideal yerdir. Ayrıca, su kaynakları, insanlar ve hayvanları için yiyecek, yakacak, yeraltı zenginlikleri açısından başka yerlere göre oldukça zengindirler ve en önemlisi "vadilerinde veya düzenlenmiş taraçalarında işlenebilir toprak olmayan bir tek dağ yoktur". Ancak dağ yaşamı çetindir. Korku dağları beklemektedir. Hakimiyet insanda değil doğadadır ve kimi zaman doğa insana karşı oldukça acımasız olmaktadır. İnsan ayakta kalabilmek için mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Burada yaşamak için herkesin eşit şansı vardır, kimse diğerinden daha üstün değildir. Mücadele etme zorunluluğu ve eşit yaşam şansı dağ insanına özgürlük duygusunu kazandırmıştır. Çünkü uygarlığın, parasal ekonomi, toplumsal ve siyasal düzen yönleriyle ilgili zorlamaları burada baskı oluşturmamaktadır. "En çetin yerler her zaman özgürlüğün sığınağı olmuştur". "Yolların, dağ eteklerinin, kentlerin, ovaların efendisi Türkler, Balkanlar ve Yunanistan tepelerinden bütün otoriteleri reddeden" sesler karşısında duramamışlardır (Braudel, 1993, s.37-61). Özgürlük, dağın insan yaşamına sunduğu en önemli değerdir.

Dağ engeldir, ulaşılması zordur, ve buraya ulaşamayan uygarlığın sadece baskıcı unsurları değildir, aynı zamanda hayatı kolaylaştıran yönleri de dağlının yaşamına girememektedir. Bu sert hayat sonunda insanları rahat ve kolay yaşam vaadeden yerlere, daha aşağılara inmeye zorlamaktadır. Aşağılar medeniyetin olduğu yerler, kentlerdir.

Yaylalar, dağ etekleri ve tepeler, Braudel'e göre, Akdeniz'de tarihin ve kültürel gelişmenin esas sahneleri olmasalar bile, bu gelişme içindeki yerleri oldukça önemlidir. Çünkü yaylalar ve dağ etekleri yol mekanlarıdır, göçebelerin geçiş yerleri ve topraklarıdır. Bu özellik buraları daha aşağıdaki ovalardan veya başka yerlerden gelecek etkilere açık kılmaktadır. Dağdakine göre, yaşamın daha kolay ve insan gruplarının daha yoğun olması, hem hayatın daha canlı olmasını sağlamaktadır, hem de gelen bilgi aktif ve kalıcı olmaktadır. Buralar kasabaların ya da küçük kentlerin mekanlarıdır. Göçebelerin bu kasabalarda etkisi ve önemi büyüktür. Yaylalar tarla ve otlakların, dağ etekleri bağ, meyvalık ve bahçelerin görünümüne bürünmüştür. Toroslar'daki yayla yaşamı, Kayseri'de Erciyes eteklerindeki bağ ve bahçe işleriyle uğraşan, nüfusunun çoğunu sadece yazlarını burada geçiren kent halkının oluşturduğu kasabalar gözönüne getirilebilir.

Tepelerin durumu ise biraz farklıdır. Tepeler geçiş yeri olmaktan öte, kolay egemen olunabilir olmaları ve savunma açısından uygunlukları dolayısıyla, yerleşim kurmak için uygun yerlerdir. Bu yüzden genellikle kentlerin ilk kuruluş yerleri tepelerdir. Daha sonra kent aşağıdaki düzlüğe yayılarak gelişse de tepe önemini kaybetmemektedir. Çünkü burası düzlükteki kentin tamamıyla algılanabildiği yerdir. Tepenin etrafındaki ovanın verimli olması, veya denizin kıyısında uygun limanlar bulunması durumunda, bu kent zenginlik ve sanat merkezi haline gelmektedir. Böylece tepeler, tarihin ve kültürün köklerinin daha uzak geçmişe uzanabildiği yerler olmaktadır. Tepelik yerleşimlerde yaşam tepenin kendisinden çok, üzerinde veya kenarında bulunduğu yerin karakterinden etkilenir. Burası bir ova, deniz kenarı, yarımada veya dağ olabilir.

Liman kentlerinde deniz yaşam için en etkili belirleyicidir. Denizden kente gelenler için tüm rıhtımlar, konaklama, dinlenme, ya da yolculuğun sonu anlamına gelmektedir, "sığınılacak bir cennettir". Hala bir deniz filminin en heyecan verici yerlerinden biri tayfanın 'kara göründü' diye bağırdığı sahnedir. Kaptan, kentin silüetinden, gelinen yeri hemen tanır, ancak bilmeyen birinin farkı anlaması zordur. Genel yerleşim farklılıkları, elbette ki, olmasına rağmen, liman çevresindeki yaşantı birbirine benzemektedir. Bütün limanlar, insan manzaraları, kokusu, sesleri, isimleriyle (genellikle indirilen malların isimlerini alırlar), vinçleriyle, malların istifleniş şekliyle, rıhtımdan çevreye uzanan ve orada oturanların uluslarına göre adlandırılmış dar sokaklarıyla, bu sokaklarda çok sayıda genelev ve meyhanenin bulunuşuyla, birbirlerinin neredeyse aynısıdır (Jourdin,1993, s.222-228). Bu durum insanları da benzer kılmaktadır.

"Ovaları fethetmek: bu hülya tarihin şafağına kadar geri gitmektedir" (Braudel, 1993, s.82). İnsan tepelere, dağ eteklerine kolayca sahip olmuş ve yerleşmiştir. Ancak ovalara hakim olmak, sürekli su baskını tehlikesi olması sebebiyle, o kadar kolay olmamıştır. Önce daha dar ve küçük olanlar kontrol edilebilmiştir. Ovaların tarıma kazandırılması ve ovalardan daha çok faydalanma amacıyla başlayan çalışmalar, su baskınlarının zamanının hesaplanması, takvimlerin oluşturulması, ay ve güneşle ilgili çalışmalar, suyun topraktan uzaklaştırılması, böylece de bataklıklardan ve bataklıklardan kaynaklanan hastalıklardan kurtulmak, farklı sulama tekniklerinin geliştirilmesi, buraların zaman içinde uygarlığın merkezleri haline gelmesini sağlamıştır. Mısır ve Mezopotamya'da olduğu gibi. Her ne kadar

hakim olunması zor olsa da ova insanının yaşamı kolay ve rahattır. İnsanların hayatlarında doğayla sürekli mücadeleden başka şeylere de zaman kalmaktadır.

Ovaya hakim olup oradaki rahat yaşamı zevkine varmasına rağmen insanların dağlara ihtiyacı vardır. Dağlar gücü ve yüceliği temsil etmektedir. Hem çevreyi gözlemek, hem de sığınak olarak kullanmak amacıyla, ama esas olarak bir dağın varlığını, onun yüceliğini hissetmek ve çevreye güçlü olduğunu göstermek isteğiyle, geniş düzlüklerin hakim olduğu yerlerde 'dağlar gibi binalar' inşa edilmiştir. Örneğin Ziguratlar, birer gözlemevi, su baskınlarında veya düşman saldırılarında birer sığınak olmalarının yanında, aynı zamanda birer tapınaktırlar. Ziguratlar kuzeydeki dağlık bölgelerden gelenlerin Mezopotamya'nın düzlükleri üzerinde, inançları gereği oluşturdukları yapay dağlardır. Bu açıdan, Mısır, Asya'da Angkorların, Vat'ta Kimmerlerin, Amerika'da Mayaların piramitlerinden, ve Manhattan gökdelenlerinden dağlar olarak bahsetmek yanlış olmaz. Victor Hugo'nun bir yazısı da bu tanımlamayı doğrular özelliğindedir: "Pirene Dağları yıkılmış binalara benzeyen bloklarla dolu. Zaten Pireneler, yıkılmış kocaman bir binadan başka birşey değil" (Tümer, 1997, s.116-117).

Şekil 2.14 Bir zigurat örneği, Ur (Tansey, R.G., 1986, Art Through The Ages, s.47).

Açığa çıkan, topoğrafyanın nasıl da yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline geldiğidir. Topoğrafyanın sezgisel moddaki bu derin etkisi, bazen rasyonel moddaki ifadeleri zorlaştırmaktadır. Örneğin açık ve net bir dağ ya da tepe tanımının yapılamıyor olması da bundandır.

Temel Türkçe Sözlükte, tepe tanımı dağ kadar yüksek olmayan engebe; dağ tanımı ise, yer kabuğunun çıkıntılı, yüksek, eğimli yamaçları ile çevresine hakim ve oldukça geniş alana yayılan kısmı olarak açıklanmaktadır. Coğrafya Terimleri Sözlüğünde, aynı kelimelerin anlamları, düzlükler üzerindeki yüksekçe yerler; ve tepelerden daha yüksek olan yerler, şeklinde yapılmaktadır. Özet olarak ortaya çıkan, tepelerden yüksek yerlere dağ, dağlardan alçak yerlere tepe denir, şeklindeki karmaşık bir ifadedir. Böyle bir tanım dağ ve tepenin ne olduğunu anlatamıyor olmanın yanı sıra, dünyanın en yüksek yerinin Everest tepesi olmasını açıklamak için de yeterli değildir. Liselerde öğretilen ise, 500m. yüksekliğe kadar olan yerlerin tepe, 500m.'den yüksek olan yerlerin ise dağ olarak adlandırıldıklarıdır. Halbuki böyle bir yükseklik sınırlaması getirmek de mümkün değildir. Çünkü Dünyanın farklı yerlerinde yüksekliğe göre yapılan tanım da değişmektedir. Örneğin ülkemiz standartlarında 500m.'den yüksek yerlere dağ denirken, İngiltere'de 600m., Orta Asya'da 3000m.'den yüksek olan yerler dağ olarak kabul edilebilmektedir (Webster's New International Dictionary, 1957, s.1179). Bazen çevresinde yaşayanların dağ olarak kabul ettikleri bir yer, bu tanıma göre tepe, veya tepe olarak anılan bir yer gene bu tanıma göre aslında (!) dağdır. Haritacıların en sık karşılaştıkları problemlerden biri bir yeri dağ olarak mı, yoksa tepe olarak mı adlandıracaklarıdır. 1996 yazında sinemalarda oynayan 'The Englishman Who Went Up A Hill But Came Down A Mountain' adlı filmin hikayesi tamamen bu çelişki üzerine kurulmuştur. Braudel'in belirttiği gibi, bir dağın tanımını yapmak için 500m.'den yüksek yer demek yetersizdir, ve bu tanıma yapmaktaki zorluk "harita üzerine dökmesi zor ve belirsiz olan insani sınırlar" dan kaynaklanmaktadır.

Yüksekliğin yücelik ve ululuk simgesi olması, algılanan yükseklik ile gerçek yükseklik arasında belirgin farklar doğurmaktadır. Net bir dağ tanımı yapamamak da mantıksal açıklaması olmayan bu farkın varlığından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, kesin anlamın olmayışı tanımı zor alana giren değerlerin, insan hayatı için, kesin tanımı yapılmış olanlardan daha etkili ve belirleyici olduğunu göstermektedir.

Günümüzün teknoloji ve enerjinin hakim olduğu mekanik kentlerinde bu değerler gözardı edilmektedir. Swan (1996), bu kentlerde yeri hissetme eksikliğinin zihinsel ve fiziksel stresin başlıca kaynağı olduğunu savunmaktadır. Böyle bir tesbit, çeşitli uzmanlıklardan (doğabilimci, dinbilimci, şehirci, mimar, filozof

vs.) araştırmacıları biraraya gelerek doğa ile insan arasındaki sezgisel ilişkiyi açıklamaya çalışan yeni bir alan oluşturma çabası içine girmeye sevketmiştir.

2.4 Gözlemler

Bu bölümdeki araştırmaların sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda İstanbul topoğrafyası ile ilgili birtakım sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır. Bunlar şu şekilde ele alınabilir:

(İstanbul olarak bahsedilecek alan tarihi ve görsel değeri en yüksek olan, Tarihi Yarımada ve Kadıköy civarından başlayarak Marmara, Haliç ve Boğaziçi kıyıları ve bunların yakın çevresidir.)

2.4.1 Topoğrafya ile İnsan Arasındaki Etkileşim

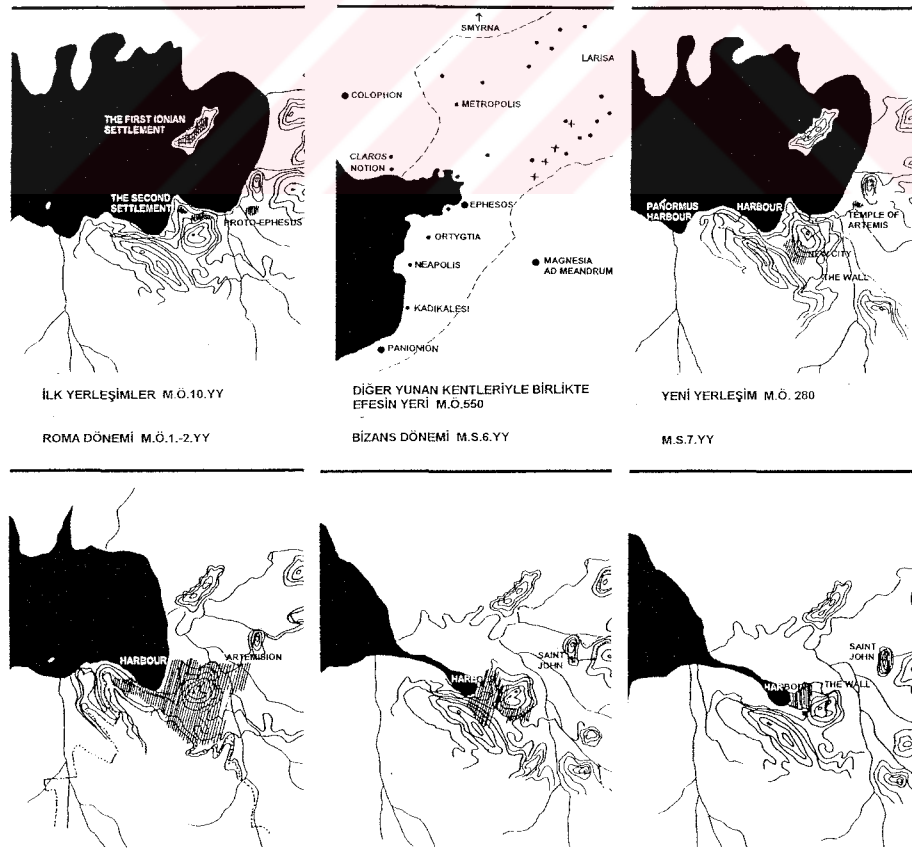
Araştırmalar sırasında, yerleşimlerle ilgili olarak, gözlenen en ilginç olaylardan biri, yerleşimlerin çoğunlukla birden fazla katmandan oluştuğudur. İnsanlar, bir yeri yerleşim yeri olarak seçip yerleştikten sonra, yerleşim herhangi bir sebeple tahrip olduğunda, hatta tamamen yok olduğunda dahi, yeni yerleşimler gene aynı yerin üzerine kurulmaktadır.

Anadolu'daki Kalkolitik Dönem (M.Ö.5500-3000) yerleşimlerinde, yerleşim için, ırmak ya da dere kenarlarındaki tarıma elverişli düzlükler tercih edilmekte, ilk yerleşmenin doğal felaketler, salgın hastalık, veya savaş gibi sebeplerle yıkılması durumunda, başka bir yere gidilmemekte, evlerin yıkıntıları düzleştirilerek, yeni yerleşim eskisinin üzerine kurulmaktadır. Höyükler bunun sonucunda oluşmuştur. Tepe, yükseldikçe oturmaya daha elverişli olmaktadır, çünkü daha iyi rüzgar almakta, böylece daha sağlıklı bir iklim oluşmaktadır (Vitruvius'un kent yeri seçimi için tanımladığına benzer koşullar). Tepe, ancak yerleşme alanı iyice küçüldüğünde ya da arabaların iniş çıkışı zorlandığında terkedilmektedir.

Troya, Erken Tunç Çağı'nda (M.Ö.3000-2500) Anadolu'nun en önemli merkezlerinden biridir. Orta Tunç Çağı'nda Troya'da ikinci bir yerleşimin kurulmuş

olduğu görülmektedir. Gene aynı Çağa ait, aynı yerde, üçüncü, dördüncü, ve beşinci katmanlar bulunmaktadır. Troya höyüğünde dokuz katman olduğu tesbit edilmiştir. Son dönem yapıları Büyük İskender dönemi (M.Ö.4.yy) Troya'sına aittir (Akurgal, 1988, s.25).

Efes'te Troya'daki gibi bir höyük oluşmamasına rağmen, benzer bir yerleşme anlayışı gözlenmektedir. İlk Efes yerleşiminin M.Ö.10. yüzyılda Artemis Tapınağı'nın batısında, Panayır Dağı eteklerinde yer aldığı tahmin edilmektedir. Menderes'in taşıdığı alüvyonlar sebebiyle oluşan bataklık sıtma salgınına sebep olmuş, kent Artemis Tapınağı civarına taşınmak zorunda kalmıştır. Kıyının ilerlemesi ve kentin denizden uzak kalması sonucu, Efes, Bülbül Dağı ile Panayır Dağı arasında kalan vadiye taşınmıştır. Burada döneminin en zengin ve önemli kentlerinden biri haline gelen ve geç dönemlerinde bir Hristiyanlık merkezi olan kent, bölgedeki Bizans hakimiyetinin sona ermesiyle bir süre için önemini kaybetmiştir. Ancak 14. yüzyılda, Erken Hristiyanlık Dönemi'nde inşa edilmiş Ayasuluk Kalesi etrafında, bugünkü Selçuk kasabası kurulmuş, kasaba Selçuklu döneminin parlak yerleşimlerinden biri olmuştur.

Şekil 2.15 Efes'te topoğrafyanın ve yerleşimin değişimi.

Bir diğ er örnek olarak da Foça verilebilir. Foça Antik dönemin erken yıllarında, M. .9. yüzyılda kurulmuş ve zaman içinde yerleşim katmanları olu mu  bir kenttir. Kent tüm tarihi boyunca, her defasında, bugünkü kasabanın bulunduğu yerde kurulmuştur. Bugün Foça'da yaşanan en büyük problem, arkeologlar açısından, üzerinde ya anılıyor olduğu için, kentin tarihi ile ilgili araştırma yapılamıyor olması, yaşayanlar açısından ise, arkeologların, talep edilen yapılaşmaya izin vermemesidir. Yani bugünün geçmişin açığa çıkmasına engel olması, geçmişin de bugünün özgürlüğünü kısıtlaması söz konusudur.

Şekil 2.16 Foça.

Sonuçta, yerleşimin çok katmanlı olması, insana göre neredeyse durağan denilebilecek hareketlilikteki topoğrafyanın tarihi ile, buna göre çok hızlı hareket eden insanın tarihi arasındaki etkileşimi, aralarındaki  eki me ve ısrarı vurgulaması açısından oldukça ilginçtir.

 stanbul ele alındığında da gözlenen böyle bir etkile imdir.  stanbul da tarihin ilk dönemlerinden itibaren bir yerleşim merkezi olmuştur. Burada da her yerleşim

dönemine ait bir katman oluşmuştur. Ancak katmanların durumu verilen örneklerdekinden biraz farklıdır. İstanbul'da ne topoğrafya ne de insan üstün gelmeyi başaramamış, her zaman ikisi bir arada ve eşdeğer öneme sahip olarak varolmuşlardır. Bugün İstanbul'dan bahsedilirken, ne Doğan Kuban'ın deyimiyle "dünyanın başka hiçbir kentinin sahip olmadığı eşsizlikteki" topoğrafyasını, ne de insanla ilgili tarihinin bir belgesi olan yapıları daha önemli göstermek mümkündür. İkisi arasındaki ilişkinin bir çekişme değil, birbirini destekleme olduğu söylenebilir. Doğanın ve insanın bir denge içinde birarada bulunması İstanbul'u bir yer olarak değerli kılmaktadır.

2.4.2 Topoğrafyanın İstanbul Yerleşimi Üzerindeki Etkileri

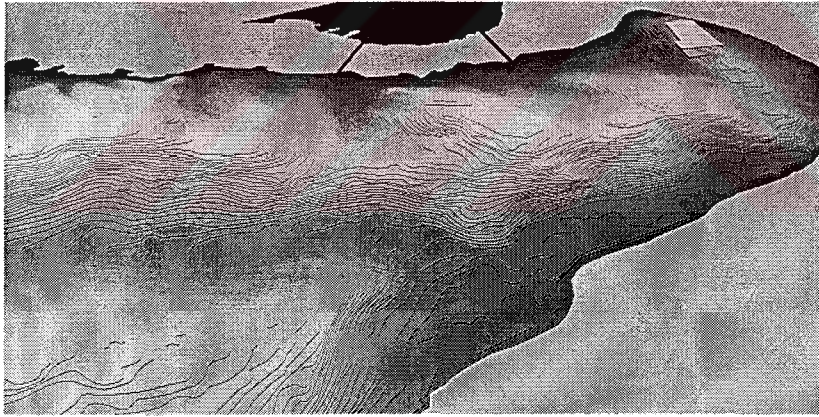
İstanbul'da hakim yeryüzü biçimi tepeler, genellikle bir akarsu ağzı olan ve tepelerin arasında sıkışmış gibi görünen vadiler, vadilerin olduğu yerde biraz genişleyen, ancak tepelerin bulunduğu yerde oldukça dar olan kıyı şeridi, ve iki kıyıyı birbirine bağlayan denizden oluşmaktadır. Bu sıradan ifadenin ardında, karakteristik olan özellik vadilerin dik, derin ve ayırıcı olmaması, birleştirici bir eğimle tepelere doğru yükselmesi ve böylece tepelerin birbirlerine hafif iniş-çıkışlardan oluşan bir hatla bağlanmış olmasıdır. Tepeler birden yükselip alçalarak, teker teker değil, bir ritm ve ahenkle, birbirlerini devam ettirerek sıralanmaktadır. Vadiler kıyıya dik, bahsedilen hat ise paralel olarak ilerlemektedir. Bu hat, ancak, bir-iki büyük akarsu vadisiyle kesilmektedir. Vadi ve tepeler arasındaki bu ilişkinin ve kıyının burun ve koylar oluşturarak ilerleyişi sonucunda, vadiler, tepeler ve kıyıların her noktasından kentin tümüne ait bir açının görülebilmesini mümkün olmakta, kent eşine rastlanamayan bir 'görsel zenginlik' kazanmaktadır.

Bugün Tarihi Yarımada olarak adlandırdığımız, Marmara Denizi, Boğaziçi'nin girişi ve Haliç arasında kalan yarımada İstanbul'un en eski yerleşim yeridir. Bu yarımada'nın topoğrafyası, yukarıda tarif edilen özellikteki tepeler, vadiler ve kıyı şeridinden oluşmaktadır.

Şekil 2.17 İstanbul'un, 1/25000 ölçekli topoğrafik haritalardan faydalanılarak yapılmış, sayısal topoğrafik haritası (İ.Ü. Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü, Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Laboratuvarı, 1997).

Constantinople, yedi tepe ve altı vadiden oluşmuş bu yarımada'nın üzerinde kurulmuştur. Tepelerden altısı Haliç kıyısında, yedincisi ise Marmara kıyısındadır. Sarayburnu adı verilen birinci tepenin, ilk yerleşilen yer olduğu düşünülmektedir. Bu tepenin bulunduğu kısım, diğer tepelerden geniş bir düzlükle ayrılarak Haliç'in girişine doğru uzanan bir burun oluşturmaktadır. İkinci tepe birinciden daha güneyde yer alır ve birinci tepeden genişçe bir vadi ile ayrılır. Diğer dört tepe de ikinci tepeyle birlikte bir aks oluşturarak haliç kıyısına paralel olarak uzanır. Aslında bunlardan ayrı ayrı tepelermiş gibi değil de inişli çıkışlı bir sırtın üst noktaları olarak bahsetmek daha doğrudur. Tepelerin arasındaki vadilerden ilk üçü diğer ikisinden daha derin ve geniştir. Birinci tepe (44m.) ikinciden, ikinci (54m.) üçüncüden (64m.) alçaktır, dördüncü tepe (62m.) de üçüncüden alçaktır, beşinci (70m.) ve altıncı (72m.) tepe tekrar yükselmektedir (yükseklikler- Söylemezoğlu, 1975, s.93). Tepelerin dizilişi birbirlerinin görüşlerini engellemeyecek şekildedir. Marmara kıyısında yer alan yedinci tepe diğerlerinden içinden Lycus nehrinin aktığı derin vadiyle ayrılmaktadır. Bu tepenin yüksekliği 58 m.'dir. Marmara'dan bakıldığında, diğer kıyıdaki altı tepenin algılanması, bu tarafa bakan yamaçlarının vadilerle kesilmeden, neredeyse düz bir şekilde, uzanması sebebiyle, oldukça zordur.

Şekil 2.18 Tarihi Yarımada'nın Marmara Denizi'nden görünüşü.

İstanbul'un topoğrafik haritasına bakıldığında görülen dik yamaçların yerleşimi engellediği düşünülebilir. 1544'de Constantinople'ü ziyaret eden Pierre Gilles bu konuya şöyle bir açıklama getirmektedir: "Bir gözlemci Constantinople'ün, tepelikli bir alanda yer aldığı için bir ovada olabileceğinden daha az yapılaşma alanına sahip olduğunu düşünebilir, ne de olsa bir yokuşa bina inşa etmek düz bir yere inşa etmek kadar kolay değildir. Fakat böyle bir mantık yürütmek doğru olmaz, çünkü o şehir, sakinleri ve binalar için bugünküyle eşdeğer güzellikler taşımazdı. Tepelik bir yer olduğu için sahip olduğu güzellikler sebebiyle, Constantinople bir ovada

olabileceğinden daha çok insan barındırmaktadır" (1988, s.14-16). Boğaziçi kenarındaki tepe ve vadilerle ilgili olarak da benzer açıklamalar yapılabilir.

Tepelerin birbirlerinin görüşlerini engellemeden ardarda dizilişi, kente, derinliği kesintiye uğramadan göz alabildiğine uzanan, sayısız bakış noktaları kazandırmıştır. Bu bakış noktalarından, çok daha özel ve önemli olanları kentin silüetine hakim olanlardır. Topoğrafyanın özel karakteri, başka bir topoğrafyada olabileceğinden kat kat fazla, mimari ve doğal değerini silüetlerde segilenmesini sağlamaktadır.

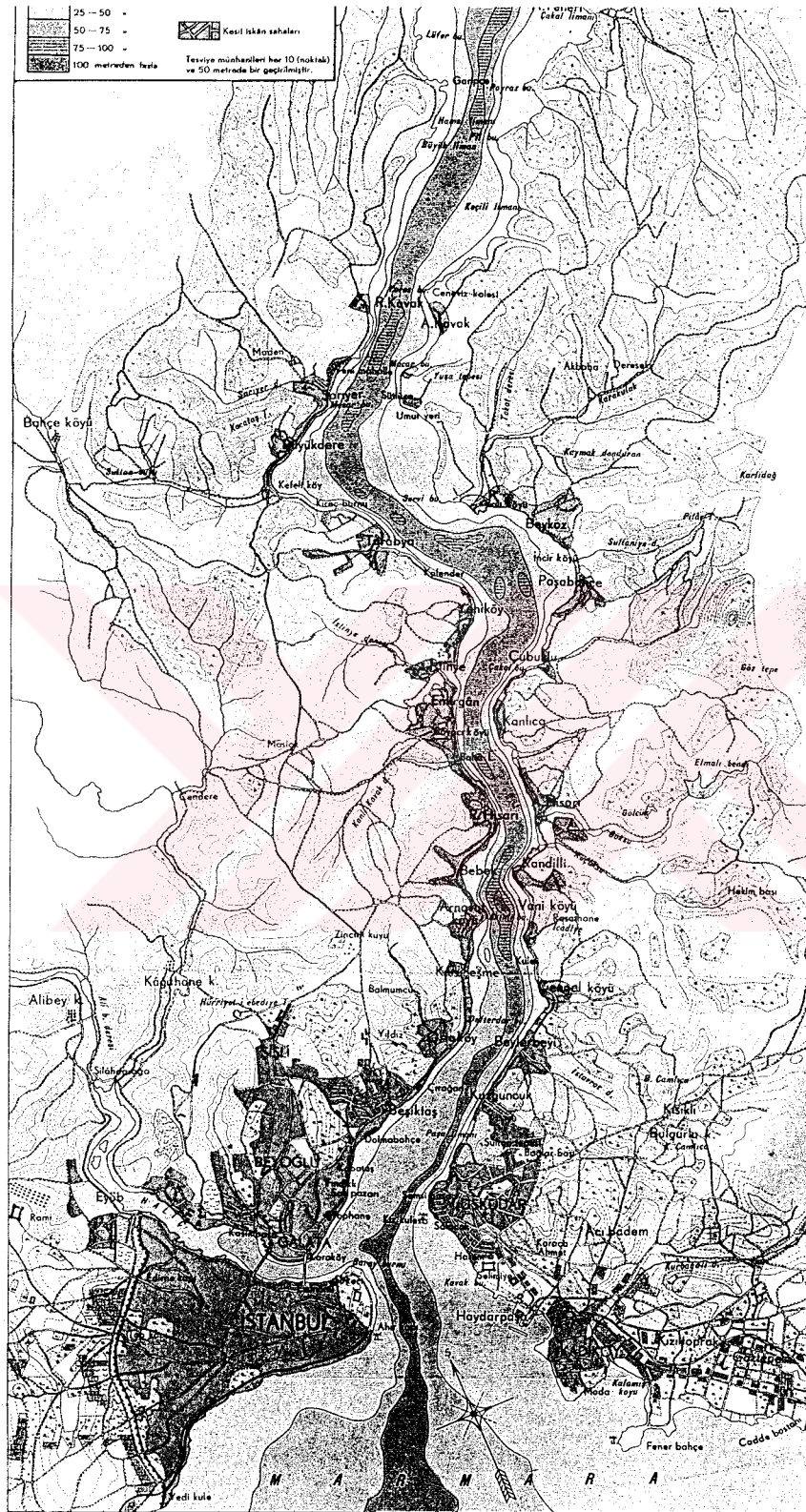
Şekil 2.19 İstanbul, Le Corbusier'in eskizi (1971, City Of Tomorrow, s.79).

Sarayburnu, hakim konumu, limanlarının güvenli olması, ticari yolların üzerinde bulunması sebepleriyle yerleşim kurmak için ideal yerdir. Burada ilk yerleşenler oldukları kabul edilen Megaralı Dorların da bu yeri seçmiş olmaları doğal gözükmetedir.

Semavi Eyice (1996, s.24) İstanbul'da daha erken dönemlere ait yerleşimler de olabileceğini; İstanbul'daki ilk yerleşimlerin, Prehistorik dönemde yerleşim yeri olarak akarsu ağzlarındaki tepelerin tercih edilmesini gözönüne alınarak, Alibey ile Kağıthane dereleri arasında kalan Silivri Tepesi'nde aranması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre bu bölge, etrafı verimli topraklarla çevrili, balık zengini bir iç liman olmasının yanı sıra, önünde uzanan Haliç ile birlikte, aranan özelliklerdeki tepe olması açısından ideal bir yerleşim yeridir.

Topoğrafyanın yerleşim yeri seçimindeki öneminden bahsedilirken İstanbul özel bir önem kazanmaktadır. M.S. 4.yy'da Constantine'nin Doğu Roma'nın başkenti olarak, gene bir boğaz kenti olan Troya'nın da içinde bulunduğu, birçok kent

arasından İstanbul'u seçmesi, ideal coğrafi konumunun yanı sıra, yedi tepeli olmasındandır (Gilles, 1988).

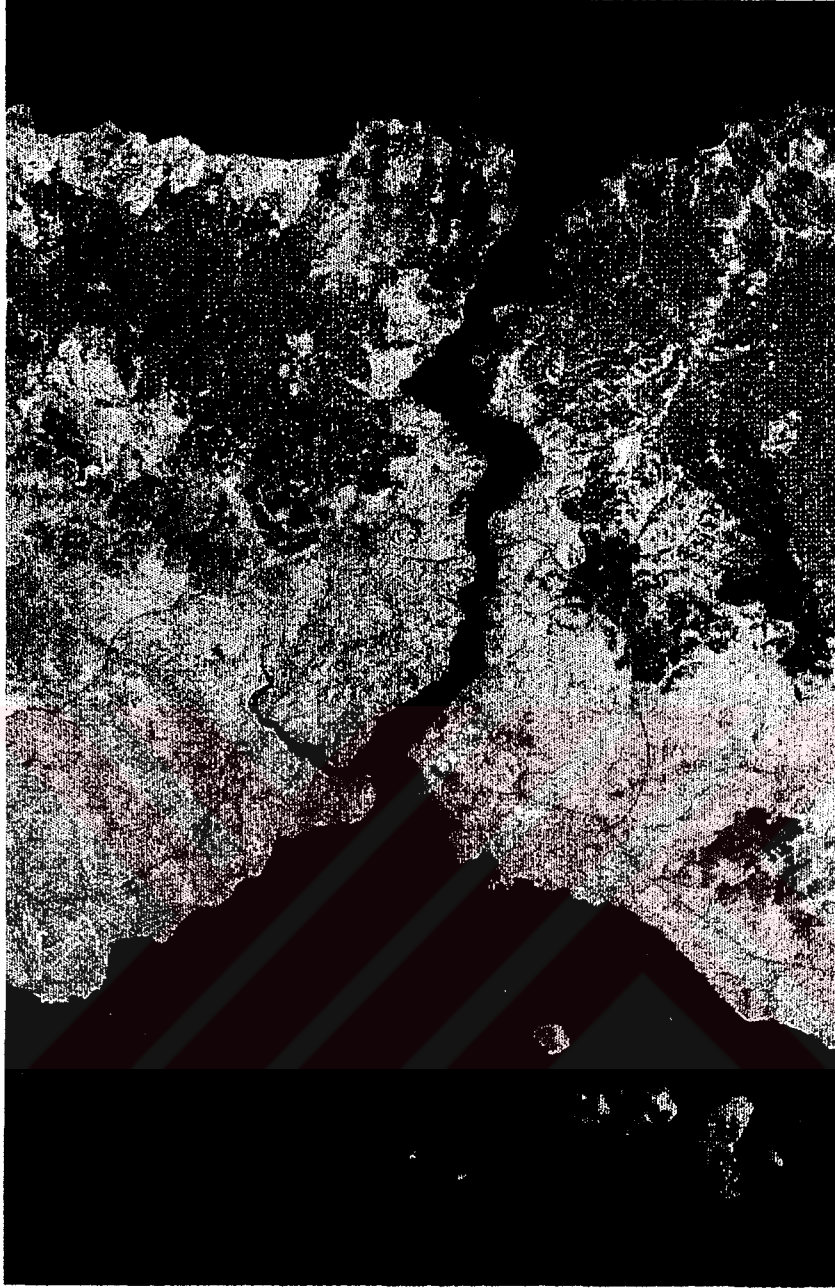
Şekil 2.20 1953 tarihli İslam Ansiklopedisi'nden alınmış, Boğazdaki yerleşim durumunu gösteren harita.

Boğaziçi de Antik çağdan beri bir yerleşim yeridir. Üsküdar (Chrysopolis-Altinşehir) Atinalılar ve İranlılar için önemli bir merkezdir. Karadeniz'e çıkmanın tek yolu olan Boğaz, o korku verici denize çıkılmadan önce tanrılara adakların sunulabileceği son yerdir. Boğaz kıyılarında, vadi ve burunlarda, farklı tanrılara adanmış sunaklar yapılmıştır (İstanbul Ansiklopedisi, s.666-689). Bizanslılar emniyetin olmaması ve karadan ulaşılamaması sebebiyle Boğaz kıyılarında yerleşmeyi tercih etmemişlerdir. Eski adak yerlerine kilise, manastır gibi dini yapılar yapmakla yetinmişlerdir. Üsküdar bu dönemde de önemini korumaya devam etmiştir, Beşiktaş dönemin önemli mahallelerinden biri olmuştur, İstinye, Tarabya, Çengelköy ve Selimiye'de de saray ya da yazlıkların olduğu bilinmektedir (Ağat, 1963, s.12-16).

Boğaziçi Türk döneminde İstanbul'un bir parçası haline gelmiş, Boğaz köyleri Osmanlılardan sonra gelişmiştir. Bu gelişme süreci sürekli fakat sınırlı olarak tanımlanabilir (Kuban, 1973, s.128). İskan faaliyetleri kent merkezine yakın köylerden başlamış kuzeye doğru, sunak ve manastırların bulundukları yerlerin köy haline gelmesi şeklinde ilerlemiştir. Köyler, sadece denizden ulaşımın mümkün olması sebebiyle, iskeleyi merkez olarak geliştirmişlerdir. 18.-19.yüzyıllarda Boğaziçi yaşamı en parlak devrine ulaşmıştır. Boğaziçi'nde yerleşimler kıyı yerleşimleridir. Bu kıyılarda lebiderya yalılarla özgün bir mimari ve yaşam tarzı oluşmuştur. Ancak tepeler uzun yıllar boyunca bu yaşamın dışında kalmıştır (şekil 2.20).

Yukarıdaki haritayla hemen aynı tarihlerde yazılarını kaleme alan Haluk Şehsuvaroğlu o dönem için şöyle bir tesbit yapmaktadır: "Bugün vasıtaların verdiği imkan sayesinde yeni bir Boğaziçi kurulmasını bekleyebiliriz. Sularla denize oturmuş yalılardan sonra, bu kıyı ve deniz güzelliklerine tepelerden ve korular arasından bakacak köşklere doğru yönelmek belki de daha zevkli olacaktır." (1986, s.51).

Şehsuvaroğlu'nun beklediği gelişme sonraki yıllarda gerçekleşmiştir. Bu gelişmenin boyutlarını Şekil 2.21'da görmek mümkündür. Gelişmenin sebebinin, yazarın bahsettiği "kıyı ve deniz güzelliklerine tepeden bakmanın zevki" nin, yani topoğrafyanın yaşama sunduğu farklı bakış açılarının keşfinin olduğu ifade edilebilir.

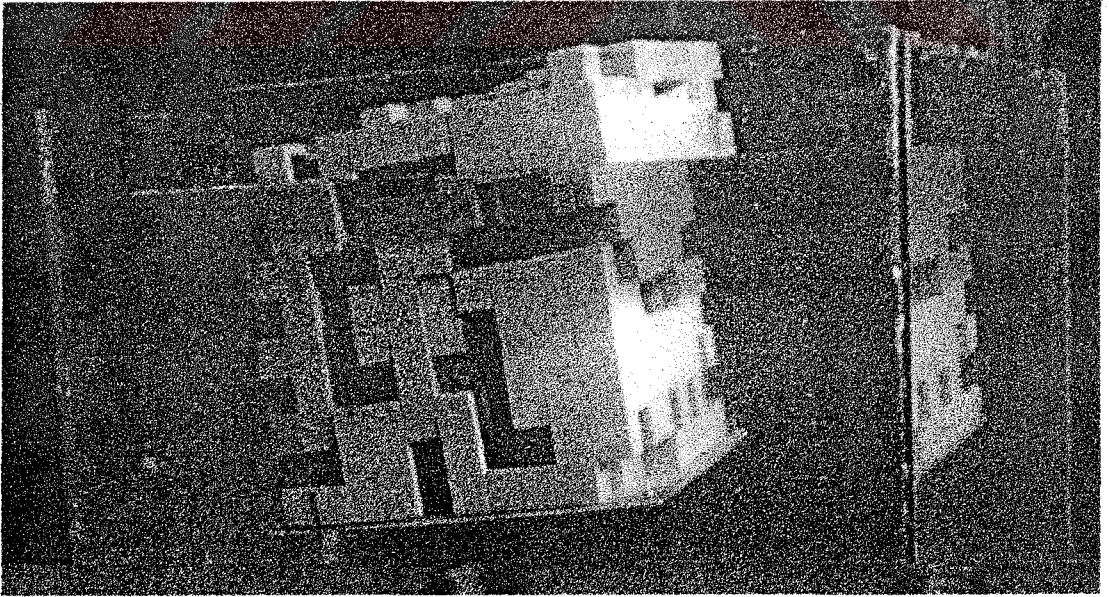
Şekil 2.21 İstanbul'un, 1993 tarihli uydu görüntüsü - Landsat 5TN uydusundan elde edilmiş görüntüdür (İ.T.Ü. Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği Bölümü Uzaktan Algılama Anabilim Dalı).

2.4.3 Topoğrafyanın Elemanı Olarak Deniz

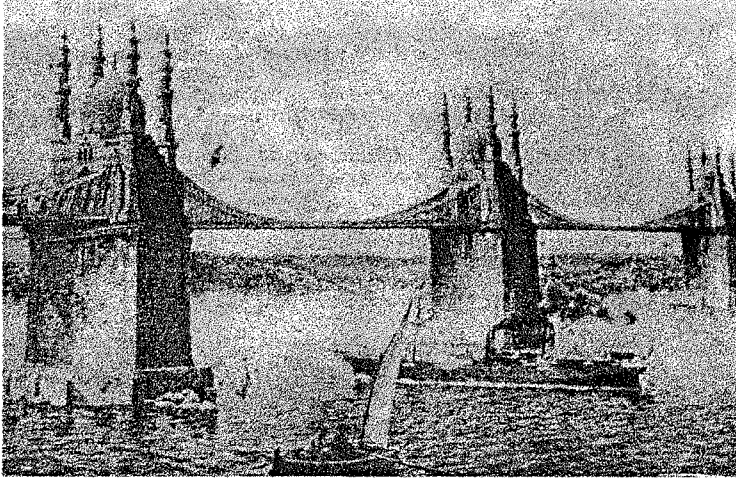
Topoğrafyanın tanımı içinde biçim (yeryüzü biçimi) kelimesinin bulunması, yani bir şekil, bir çeşit kalıp ifadesinin olması, biçimi olmayan aynı zamanda da içi olan ve dağlar, tepeler, ovalar, yaylara göre oldukça hareketli bir elemanın topografik eleman olarak düşünülmesini güçleştirmektedir.

Bu güçlük biraz da kullanılan terimlerden kaynaklanmaktadır. Örnek olarak tepeler için, yüzeyin altındakilerden katmanlar olarak bahsedilirken, denizler sözkonusu olduğunda 'denizaltı topoğrafyası' kavramının kullanılması verilebilir. Bir başka örnek de yerleşimler topoğrafik özelliklerine göre ifade edilirken ortaya çıkmaktadır. Dağ yerleşimleri, ova yerleşimleri, vadi yerleşimleri, kıyı yerleşimleri gibi tanımlamalar arasında deniz yer almamaktadır. Buna, insanın denizde kalıcı bir yerleşme kuramamasının sebep olduğunu ortaya atacak bir sav, göçebe toplumların bir yerde kalış süresinin denizci toplumların denizde kalış süreleriyle neredeyse eşit olduğu söylenerek çürütülebilir olsa da, belirtilen durum değişmemektedir.

Oysa deniz de topografik bir elemandır, bir yüzey ve biçim olmanın getirdiği özellikleri taşımaktadır. Katı ve hareketsiz olmasa da, yüzeyi vardır. Bu yüzey üzerine köprüler, çeşitli amaçlara hizmet eden platformlar gibi yapılar inşa edilmekte, üzerinde kurulmak üzere kentler tasarlanmaktadır. Günler veya aylarla ifade edilen zaman dilimleri için de olsa üzerinde yaşanmaktadır. Çizgileri görünmüyor olsa da üzerinde tarif edilmiş yollar, sınırlar vardır.

Şekil 2.22 Tamamen suyun fiziksel özellikleri gözetilerek tasarlanmış, denizin içinde yer alan otel, maket fotoğrafı (cwe sergi kataloğu, 1997).

Şekil 2.23 Kandilli Rumelihisarı arasına Arnodin tarafından önerilen köprü (Çelik, Z., 1993, The Remaking Of Istanbul, s.109).

Braudel denizler için "sıvı ovalar" tanımını yapmaktadır. Denizler de, ovalar gibi, içlerinde sonsuz kaynaklar barındırmaktadır. Tıpkı ovalar gibi, insanlar için bolluk, bereket, refah kaynağıdır. İnsanlar ovalara olduğu gibi denizlere de hakim olmak için sürekli savaşmışlardır, ve küçük ovalara hakim olmak gibi, küçük denizlere hakim olmak kolay ve hayatı kolaylaştırıcı olmuştur. Çevresindeki yükseltilere yerleşmek, ovalarda olduğu gibi, düzlükten gelecek tehlikenin zamanında farkedilmesini sağlamaktadır. Karşı kıyının varlığı ve yakınlığı geçişlerin kontrolünü kolaylaştırmakta, aynı zamanda da insanların kendilerini güvende hissetmelerini sağlamaktadır. Ancak sıvı ya da değil büyük ovalar beraberlerinde getirdikleri tehlikeler yüzünden sahip çıkılması çok zor olan yerlerdir. Büyük ovalara da büyük denizlere de hakim olmak hep amaçlanmış ancak bu bazen yüzyıllar almıştır. Dar denizler hem tarih hem de anlam olarak her zaman daha zengin olmuşlardır (Braudel, 1993, s.132). Bu benzerlikler bize denizlerin de topoğrafyanın en önemli elemanlarından biri olduğunu düşündürmektedir.

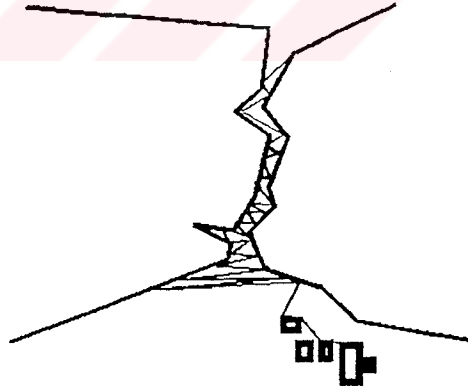
Denizi de topoğrafyanın önemli bir parçası olarak düşünmek, İstanbul için topoğrafyanın önemini anlamak açısından oldukça faydalı olacaktır.

İki denizin arasındaki en dar yerin iki kıyısına yerleşmiş olan İstanbul'un, Braudel'in bahsettiği tarihsel ve anlamsal zenginliği dünya çapındadır. Denizin varlığı kente hem maddi hem kültürel zenginlik getirmiş, bu denize her iki kıyısından hakim olmak da onu güçlendirmiştir.

Boğaziçi'nin bir ova değil de bir deniz olması İstanbul'u değerli yapan özellikler arasındadır. Bu deniz bir kıtayı Asya ve Avrupa olarak ikiye ayırmaktadır. Marmara girişinde, Avrupa kıyısında karayı bir kez daha parçalayarak oldukça uzun bir körfez oluşturmaktadır. Bu körfezin biçimi boynuzla benzediğinden ve Bizans zamanında üç kıtanın serveti buraya aktığından buraya 'Altın Boynuz- Bereket Boynuzu' denmiştir. İstanbul, denizin bu hareketiyle, üçüncüsü diğer ikisinin karşısında bulunan, birbirine bakan üç büyük şehir görünümünü kazanmaktadır (Amicis,1993, s.8).

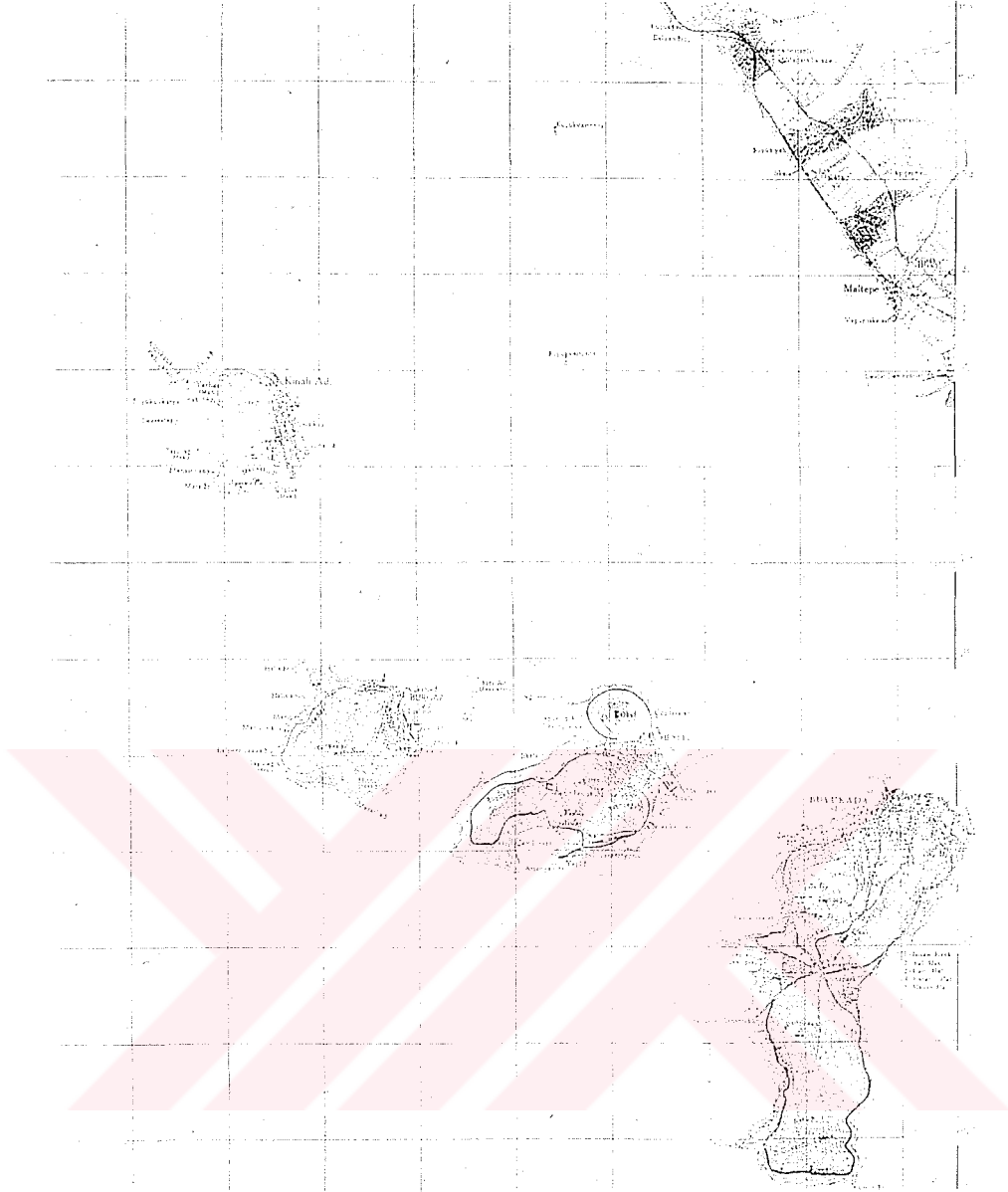
Karşı kıyının varlığı ve yakınlığı kentin yerleşimi ve yaşamı üzerinde belirleyici olmuştur.

Dor'ların ülkelerini Halkedon'un karşısındaki yere kurmuş olmaları ilk adımdır. Yerleşim Boğaz'dan daha dar olan Haliç'in iki kenarında büyümeye devam etmiş, sonra da Boğaz'ın iki kenarında kuzeye doğru ilerlemiştir. İskeleler etrafında gelişmiş Boğaz köylerinin karşılıklı konumları, bu köyleri şehre ve diğer köylere bağlayan vapur hattının ayakkabı bağını anımsatan görüntüsüyle daha iyi açığa çıkmaktadır (Yürekli, 1997).

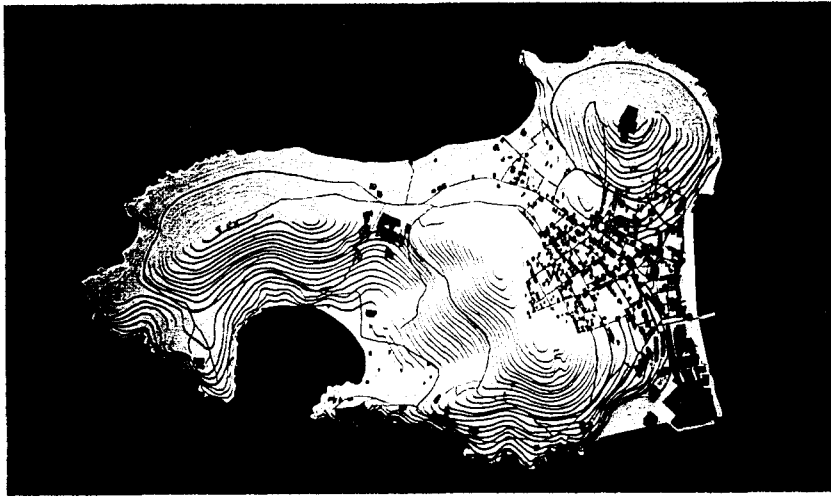

Şekil 2.24 Boğaz köyleri arasındaki vapur hatlarını gösteren şematik çizim (1997, Atlas).

Karşı kıyının varlığının yerleşim için ne kadar belirleyici olduğu Prens Adaları'ndaki yerleşimlerde de görülmektedir. Dört büyük adada da, kuzey yönü olmasına ve diğer taraflarında da ikamet için uygun yamaçlar bulunmasına rağmen, yerleşim yeri olarak İstanbul kıyısını gören kısımlar seçilmiştir.

Şekil 2.25 Yerleşim açısından Prens Adaları ve kıyı ilişkisi.

Şekil 2.26 Heybeliada'nın topoğrafyasını ve yerleşimi gösteren maket fotoğrafı.

Boğaziçi'nin İstanbul yaşamına kattıkları, gemilerin geçişi, vapur yolculukları, 'Boğaz sefaları', martılar, lodos, sis, en güzel ifadelerini, yüzlerce İstanbul anlatısında, "Bir kadının suya değiyor ayakları; İstanbul'u dinliyorum gözlerim kapalı" (Kanık, 1990, s.101) diyen mısralarda, Göksu'dan Moda'ya uzanan notalarda bulunmaktadır.

İstanbul Radyosu
86
-Arananğme-
MAHUR ŞARKI
Arif Sami Toker

çek küreği güzelim
uzanalım Göksuya
gün inerken dönelim
süzülerek Modaya

karşımda güzel Bebek
bakarken solgun aya
su üstünde sekerek
süzülelim Göksuya

mavi bir cennet gibi
uzanıyor Marmara
biz de cennetten geçip
uzanalım Göksuya

Çek kü re gi gü ze lim u za na lim
Kar şım da gü zel be bek ba kar ken sol
Ma vi bir cen net gi bi u za nı yor

AMK su ya
Gün a ya
Mar ma ra

Gün i ner ken dö ne
Su us tün de se ke
Biz de cen net den ge

lim..... sü zü le rek Mo da ya.....
rek sü zü le lim Gök su ya
çip u za na lim Gök su ya

..... Gü ni ner ken dö ne lim
Su us tün de se ke rek
Biz de Cen net den ga çip

sü zü le rek Mo da ya
sü zü le lim Gök su ya
u za na lim Gök su ya

Şekil 2.27 Arif Sami Toker'in 'Mahur Şarkı'sı (İstanbul Radyosu arşivi).

Deniz İstanbul hayatına gökyüzünün ışığın ve kentin yansımalarını getirmiştir. Amicis bu denizden "Boğazın tüm güzelliğini yansıtan gök renkli ayna" (s.12) olarak bahsetmektedir. Uzun yıllarını Boğaziçinde geçirmiş birine göre, Boğaz'ın eski tadının kalmaması biraz da, selvinin koyu yeşil rengine bürünmüş tepelerin yerini binaların almasıyla, suya düşen yansımalarının renginin ve dolayısıyla suyun mavisinin değişmesindendir.

Yalılar ve sahil sarayları hem özel mimari değerler, hem de dinlenme ve eğlence mekanları olarak Boğaziçi'nin çevresinde oluşan kendine özgü yaşamın birer parçalarıdır.

"vapurlar değil Boğazdan geçen
Boğazdan yalılar geçiyor
toplamış sulardan eteklerini
dairelerine çekilen bir saraylı gibi
yalılar gelmiyor alemlerine gidiyor
bırakıp bu sessiz geceleri."

Özdemir Asaf - Boğaz Gezintisi

(İstanbul şiirleri antolojisi, Varlık yayınları - Ağat, 1963, s.167)

Vapurla ulaşım, Boğaz köylerinin oluşumunu sağlamasının yanı sıra, ev ile işyeri arasında geçen monoton yaşama kent yaşamından görünüm, zamana bağlı olarak sürekli değişen renk, kalabalık, sıkışıklık veya gürültünün etkili olamadığı kısa zaman dilimleri, günlük telaşın arasına sıkışmış zevkli dakikalar kazandırmaktadır.

Ovanın sıvı oluşu burada gelişecek yapılaşmaya, dolayısıyla iki kıyı arasındaki görsel ilişkinin kesilmesine engel olmuştur. Bu kesintisiz görüş alanı ve kıyılarda yükselen tepelerin sağladığı binbir bakış açısı, İstanbul'a özel silüetler kazandırmıştır. Silüet İstanbul için vazgeçilmez bir öğe olmuş, kaynaklarda kent 'silüetler şehri' olarak ifade edilmiştir.

Bugün Haliç'in kirlenmesiyle ortaya çıkan problemlerden kurtulmak için Haliç'i doldurmayı teklif edenlerin bunların hiçbirinin farkında olmadıkları açıktır.

İnsan algısının %87'si görme yoluyla olmaktadır (N.F.L.M., 1973). Dolayısıyla içinde bulunduğu yerin görsel özellikleri insan yaşamı üzerinde belirleyici ve etkileyici hale gelmektedir. Kentin görsel özelliklerinden bahsedilirken, hem fiziksel karakteri, hem de anlamları açısından silüetler en önemli öğe olarak karşımıza çıkmaktadır. Topoğrafyanın kentin oluşumu ve yaşamına etkilerinden bahsedilmesinin ardından, bundan sonraki bölümde, kentin vazgeçilmez anlatımlarından biri olan silüetleri üzerindeki etkilerinden bahsedilecektir.

BÖLÜM 3

SİLÜETLER

Etienne de Silhouette, 18. yüzyılda Fransa'da yaşamış bir maliyecinin adıdır. Kendisi, asilzadelere yeni vergiler kabul ettirmek için gösterdiği çalışmalar sonucu ünlenmiş ve yüzünün profil görüntüsü siyah kartonla kaplanarak yapılan afişleriyle oldukça ünlenmiştir. Olayın vergilerle ilgili sonuçlarının ne olduğu bilinmemekle beraber, Fransızca'ya siluet kelimesini kazandırdığı bir gerçektir. Kelimenin kullanımı fotoğrafçılıktaki anlamıyla yaygınlaşmıştır; bol ışıklı bir geri fonun olduğu durumlarda, öndeki fonun karanlık gözükerek, objelerin sadece dış hatlarıyla fotoğrafa yansması manasında gelmektedir (Keribar, 1996, s.18).

Şekil 3.1 Etienne de Silhouette'nin dekuplajı (New World Dictionary, 1972, s.1325).

Şekil 3.2 'Siluet' tekniğiyle çekilmiş fotoğraf (Keribar, 1997, Atlas dergisi, s.18).

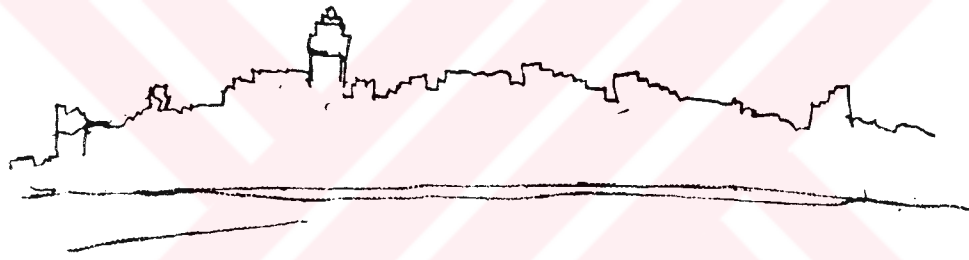
Siluet kavramı genel anlamıyla, her varlığın dış hatlarını ifade etmektedir. Dolayısıyla, mimarlıkla ilgili olarak da siluet denildiğinde, bir binanın veya bina grubunun dış konturlarından bahsedilmiş olmaktadır. İngilizcede 19. yüzyıldan itibaren, mimarlık alanında, Fransızca "silhouette" kelimesinin yerine, "skyline" kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Siluet (skyline), aslında ufuk (horizon) ile eş anlamlıdır, fakat ufuk terimi, genel olarak doğadaki sınırları ifade ettiğinden, ufuktaki binaları anlatmakta yeterli olmamaktadır. Siluet ise, Oxford İngilizce

Şekil 3.3 Bir gökdelen grubu silueti, New York (Kostof, 1991, The City Shaped, s.278).

Sözlük'te, gökyüzüne doğru yükselen bina ya da bina grupları ile gökyüzü arasında oluşan çizgi, anlamındadır (Attoe, 1981, s.xi). Sözlüklerdeki tanımında sadece bina ile gökyüzü arasındaki çizgiden bahsediliyor olsa da, kullanım anlamıyla silüetler bu çizginin önünde ve altındaki insan tarafından yapılmış ya da doğal her elemanı kapsamaktadır. Yani, silüet sadece arkadan gelen ışığın önünde oluşan karaltı değil, her tür ışıklı ortamı ve cisimlere ait her özelliği içeren bir kavramdır. Ayrıca silüetlerin mesafe ve bakış açısına bağlı olarak oluştuğu, bunlar olmadan silüetlerin kendi kendine varlığından söz edilemeyeceği unutulmamalıdır.

Silüet kent için, bir bina ya da bina grubu için olduğundan çok daha fazla anlam taşımaktadır. Aslında bina ölçeğinde silüete verilen önemin kent için silüetin çok değerli oluşundan kaynaklandığı söylenebilir. Silüet kentin imzası gibidir, kimliğinin en öz ifadesi, en gösterişli biçimde sergilendiği yer, inancın, gücün ve başarının, şehre gelenlere sunulduğu görünüşdür (Kostof, 1991, s.296).

Şekil 3.4 "Tüccarların testere dişli şehri" (Le Corbusier, 1971, The City Of Tomorrow, s.65).

Şekil 3.5 Minarelerin fevriliği ve kubbelerin sakinliği. Tanrı yukarıdan hepsini seyretmektedir. (Le Corbusier, 1971, s.65).

Silüetlerin gücün sergilendiği yer olması, kendisine karşı sürekli talebe ve gücü elinde bulundurana mal olmasına sebep olmaktadır. Kentin tarihine bağlı olarak, güç kimi zaman dinin, kimi zaman devletin ve kimi zaman da ekonomik gücü elinde bulunduranındır. Tarihsel süreklilik içinde güç kimin eline geçtiyse, silüetlerde de

hakim konumda olan ya bir dini yapı, ya bir saray, ya da özel şirketlerin binaları olmaktadır. Böyle bir sürecin varlığı, silüetlerin zaman içinde tarihsel bir belgeye dönüşmesini sağlamaktadır. Özellikle uzun geçmişi olan kentlerde bu özel bir önem kazanmaktadır.

Tarihsel belge haline gelinceye kadar, binanın gözeçarpan, etkileyici, olabilmesi açılarından mimarlığın konusu olan silüetler, bundan sonra farklı açılardan mimarlık tartışmalarının içine girmekte, kendisi tartışma konusu olmaktadır. Silüetler bugüne ulaştığı biçimde mi korunmalıdır, yoksa bugünü de yansıtmalı mıdır? Bazıları tarafından bir belge olarak silüetlerin değiştirilmeden muhafaza edilmesi savunulurken, bazıları yaşanmakta olan zamanın da bir süre sonra tarih olacağı, bu yüzden de bu döneme ait bir izi de tarihsel belge üzerinde bulunması gerektiğini idda etmektedir. Bu konuda az sayıdaki yazılı belgeden ve silüetlerde etkili olan binaları yapan mimarların ya ortaya çıkmayışları ya da 'ben yapmasaydım başkası yapacaktı' benzeri cevapların arkasına sığınmalarından, çeşitli dönemlerde farklı kurumlarca getirilen yükseklik sınırlarından, birinci grubun daha baskın ve etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, yaşanan bir kentte bina yapılması önlenemeyeceğinden, bu binaların bir kısmının da silüetlerde yer almasına engel olmanın mümkün olmadığı ortadadır. Bu durum, her iki grubun da sürekli birşeylere karşı çıkmak yerine, içinde bulundukları tarihi ve doğal çevrenin, zaman diliminin, zamana bağlı olarak değişen simgesel, fiziksel ve algısal değerlerin farkında olarak ve bunların varlığını kabul ederek hareket etmeleri gerektiğini düşündürmektedir.

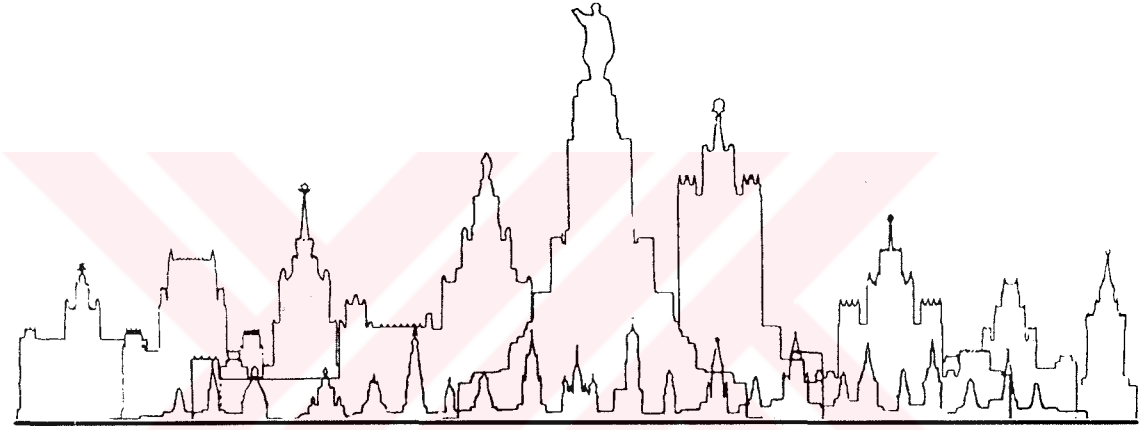
Silüetlerle ilgili bir karara varmadan önce silüetin ne olduğunu kavramak gerekmektedir. Bu bölüm silüetlerin nasıl oluştuğu ve ne gibi anlamlar taşıdığı konusunda yapılan araştırma ve tesbitleri içermektedir.

3.1 Silüetlerle İlgili Kriterler

Silüetlerle ilgili değerlendirmeler, genel olarak iki aşmalı olarak yapılmaktadır: Gökdelenlerden önce silüetler ve gökdelenlerden sonra silüetler. Bu ayrımın gökdelenlerden önce silüetlerin, halkın büyük kesimini temsil edecek biçimde, dinin

ya da yönetimin elinde olduğu halde; gökdelenlerden sonra ekonomik güce sahip olanın silüetlerde üstün konuma geçmesinden, azınlıkta kalan bir grubu, ya da bireyleri temsil etmesinden, kaynaklandığı görülmektedir.

Attoe, silüetleri taşıdığı anlamlara bağlı olarak değerlendirmektedir. Silüet öncelikle bir 'semboller topluluğu' dur. Kentin kısa anlatımı, sembolüdür. Böyle bir önemi olduğu için de kent için çok değerli hale gelmektedir. Bu sebeple eğer şehrin yeterince ifadeli ve etkili bir silüeti yoksa, bunun oluşturulması için özel çaba harcanmaktadır.

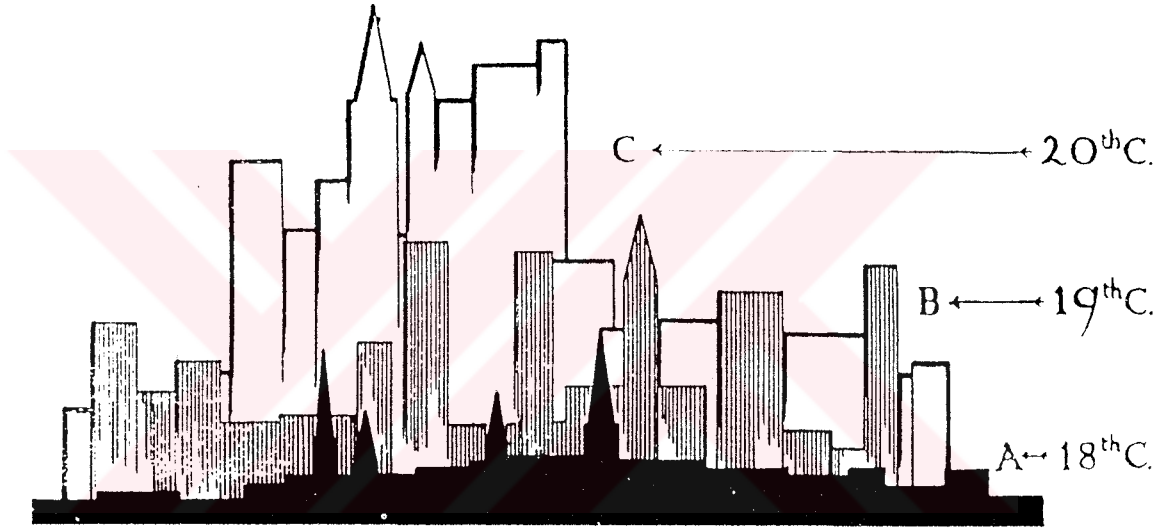
Şekil 3.6 Moskova için 1930'da tasarlanan yeni silüet (Michailow, 1953, Architektur der Völker Sowjetunion). Yeni silüette ortadaki, en yüksek bina Sovyet Sarayıdır ve üzerinde Lenin'in heykeli yer almaktadır. Etrafındaki binalar ise benzer profillere sahiptirler ve gittikçe alçalarak ortadaki binanın vurgusunu arttırmaktadırlar. Saray orada olduğuna göre Moskova Sovyetler birliğinin başkentidir ve Lenin heykelinin en yüksek yerde oluşu onun başta olduğunu göstermektedir. Yeni düzenlemeyle silüet, aynı zamanda kente özel ve akılda kalıcı bir şekil almıştır. Ancak II. dünya savaşı sırasında henüz inşa halindeki saray yıkılmış ve daha sonra da bu silüet oluşturul(a)mamıştır.

Silüette yer alan, saraylar, katedraller, köprüler, saat kuleleri, liman yapıları, ofis blokları gibi binalar, ormanlar, dağlar, tepeler şehrin yaşamı konusunda mesajlar vermektedir. Böylece silüet şehirdeki 'sosyal yapının göstergesi' olmaktadır. Hiyerarşinin ve yaşamın izlerini taşımaktadır (şekil3.8).

Sosyal yapıdaki değişiklikler, doğal olarak, silüetlere yansımaktadır. Bu değişiklik yönetim biçimi, din, ekonomi, teknoloji gibi faktörlerin sadece biri yada birkaçı ile ilgili olabilir (şekil 3.9).

Şekil 3.7 Domburg, Hollanda, 1995.

Şekil 3.8 Manhattan silüetinin değişim şeması (Attoe, 1981, Skylines, s.36).

Attoe silüeti, birçok değeri, sade ve yalın bir dille anlatması sebebiyle 'ikon' olarak nitelendirmektedir. İkon az şeyle ve basit olarak bir idealin, hatta tüm bir yaşam felsefesinin ifadesidir ve inanca dayanan, öbür dünyaya ait bir yönü vardır. Silüette yükselmek, insanın zihninde kurduğu dünyanın yansıması olan umudun gerçekleşmesini ya da gerçekleşmesi için atılan büyük adımı temsil etmektedir. Bir kilisenin, kentin en yüksek yerinde odak olacak biçimde konumlanması, kubbesinin yükselmesi fonksiyonel gereklilikten kaynaklanmamaktadır. New York'un en yüksek gökdeleni olma yarışının sebebi yersizlik değildir. Lenin'in kentin en yüksek binasının tepesine heykelini koydurması aslında kaldırımda yürüyen için birşey ifade etmeyecektir ama, onun yaşama en üst noktadan katılmasını sağlayacaktır. Hepsi zihinlerdeki birtakım umutları simgelemektedir. Bunlar silüetlerin ikon olarak kabul edilebileceğini göstermektedir. Silüetlerin, rönesansta para ve madalyonların

üzerine basılması, giysilerin üzerindeki baskılarda, kartpostallarda, reklamlarda, logolarda yer alması da ikon olmanın bir parçasıdır.

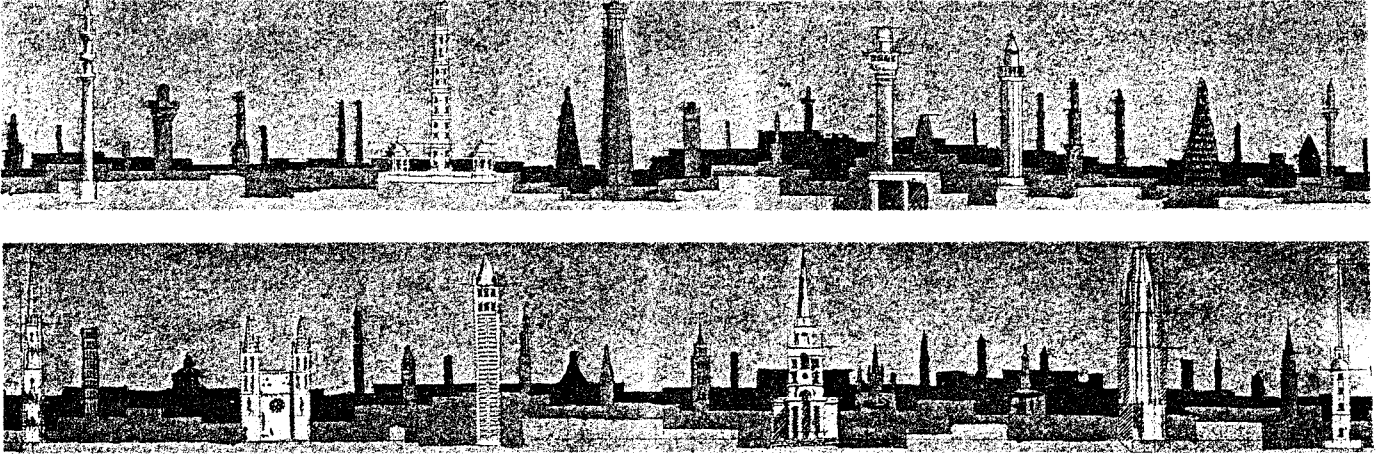

Şekil 3.9 (Attoe, 1981, Skylines, s.106).

Buraya kadar sayılan özellikler, siluetin simge olması, sosyal indeks olması, ikon olması, siluetlerle ilgili, 'halkı mı temsil etmeli, yoksa bireyi mi', 'hangi bina siluette yer almalı', 'geçmişteki değerleri aşağıda bırakacak biçimde yükselilebilir mi', gibi tartışmaların kaynağını oluşturmaktadır.

Siluetin insanların günlük yaşamında da vazgeçilmez bir yeri vardır. 'İşlevsel' özelliği, nirengi noktası olmasıdır. Kişinin, yer ve yön bulmasında, kentle ilgili zihinsel şemanın oluşumunda, oryantasyonunda etkili olmaktadır. Siluet yaşama bir de 'ritüel' olarak katılmaktadır. Kutlamaların bir parçasıdır. İnsan yükseldikçe ve uzaklaştıkça biraz önce içinde bulunduğu şeyin artık üzerinde olmaktadır. Daha çok şey görebilmekte, bütünü daha iyi algılamaktadır. Bir şeyin üzerinde bulunmanın, bir yere yukarıdan bakmanın, insanın içinde kaybolduğu yerin uzaktan, küçülmüş görüntüsünü seyretmesinin kişi için anlamı cümlelerin basit anlamından çok daha derindir. Örneğin kentin seyir noktası olan binaların, hava şartlarının görüşü engellediği zamanlarda dahi, diğer günlerdeki kadar ziyaretçi çekmeleri, buraların her tür kutlama için mekan olması, bunun bir göstergesidir.

Kostof da, taşıdıkları anlamlar açısından siluetleri benzer şekilde değerlendirmektedir. Ancak Kostof siluetleri binaların niteliklerine göre incelemeyi tercih etmektedir. Binalar biçimleri, renkleri, yükseklikleri ve fonksiyonları ile etkili olmaktadır. Bunlar arasında form özellikle önem kazanmaktadır, çünkü bina renk ve dokusundan çok formuyla siluetlerde etkili olmaktadır ve en uzun süre kalıcı olan formdur.

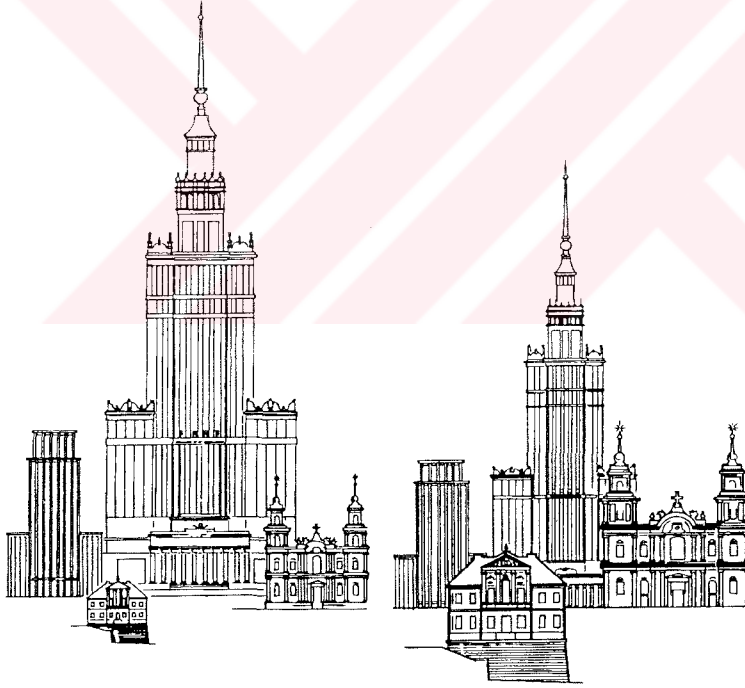
Şekil 3.10 Kostof tarafından, Doğu ve Batı dünyaları arasında karşılaştırmalı olarak tesbit edilen silüet elemanları (1991, The City Shaped, s.290).

Yazarlara göre, silüetlerin karakteri topoğrafyaya da bağlıdır. Yeryüzü biçiminin basit olduğu durumlarda silüetlerde asıl etkili olan binalardır. Ancak topoğrafyanın çok özel biçimlendiği durumlarda, silüet esas olarak topoğrafyadan etkilenmektedir. Bu bazen topoğrafik elemanın silüette yer alması, örneğin bir dağ, bazen de bu etkin topoğrafyanın kentin biçimlenişini etkilemesi şeklinde olmaktadır. Mesela San Francisco, çok özel bir topoğrafyaya sahiptir; bu, kentin kendine özgü, simgesel bir silüeti olmasını sağlamıştır. Ancak zamanla kentte yükselen sıradan biçimli ve yüksek binalar, kentin o özel silüetlerinin kaybolmasına ve sıradan bir kent görüntüsüne bürünmesine sebep olmuştur. Etkili topoğrafyaya sahip olan yerleşimlerde, topoğrafyanın dikkate alınmaması kent için büyük kayıp olmaktadır.

Şekil 3.11 San Francisco'nun 1837'deki resmi ve yapılaşmanın zaman içindeki gelişimi, 1837 (Attoe, 1981, Skylines, s.10-11).

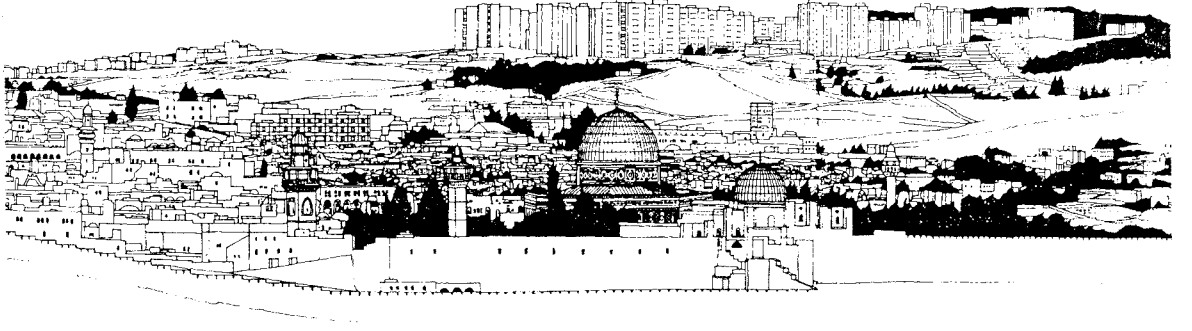
Siluetlerin oluşmasında topoğrafya ve binaların özellikleri yanısıra, yasalar da belirleyici olmaktadır. Yasalar yükseklik, konum, malzeme, renk gibi konularda sınırlamalar getirmektedir. Yükseklikle ilgili sınırlamalara erken dönemlerden beri rastlanmaktadır. Bu konuda Çin kentleri en iyi örneklerden biridir. Geleneksel Çin kentinde kamuya ait veya özel, tüm binalar bir ya da iki katlıdır. Sadece bazı pagodalar binalara oranla daha yüksektir. Bir de imparatorluk kentlerinde saray yükseltilmiş bir platformla kentin diğer kısımlarından daha yukarıda yer almaktadır. Hangi binanın kaç katlı olacağı, çatıların biçimleri ve eğimleri, binanın rengi hakkında kurallar vardır. Bunun sonucunda da bir Çin kentinin silüetini kenti çevreleyen sur duvarları ve bu duvarlardaki kuleler belirlemekte, kent biriki hafif yükselti dışında silüetlerde yer almamaktadır (Kostof, 1991, s.309). Bazı kentlerin kendine has renkleri vardır. Bu durumda kullanılacak malzemenin karakteri ve rengi konusunda sınırlamalar getirilmektedir, tüm binaların yörede çıkan bir taşla kaplanması zorunluluğu gibi. Tarihi binaların etkin olduğu yerlerde ise yeni yapıların ölçeklerinin eski yapılarınkı ile benzer veya orantılı olması istenmektedir.

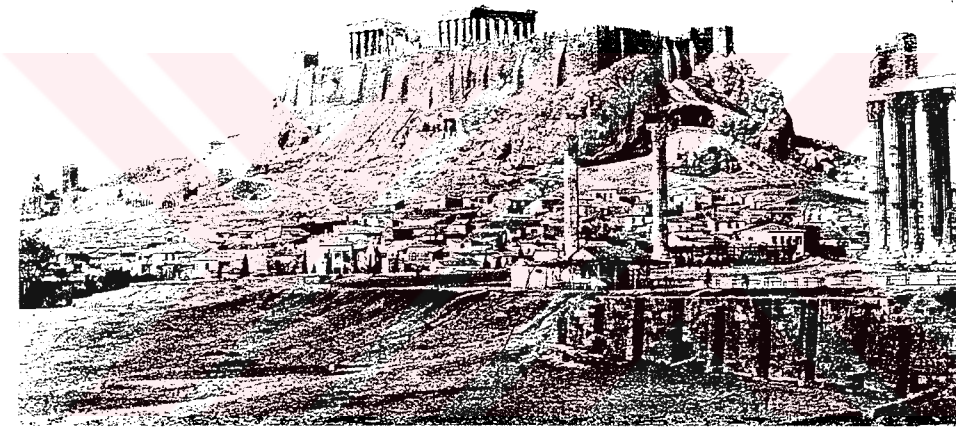
Şekil 3.12 Sağdaki tercih edilen durumdur (Kostof, 1991, The City Shaped, s.317).

Silüetlerin bakış noktalarına bağlı olarak oluşması sebebiyle, özel noktaların çevresindeki yapılaşmalara ilişkin sınırlamalar getirilmektedir. Bu sınırlamalar kentin istenilen noktadan ve istenildiği şekliyle algılanmasını sağlamaktadır.

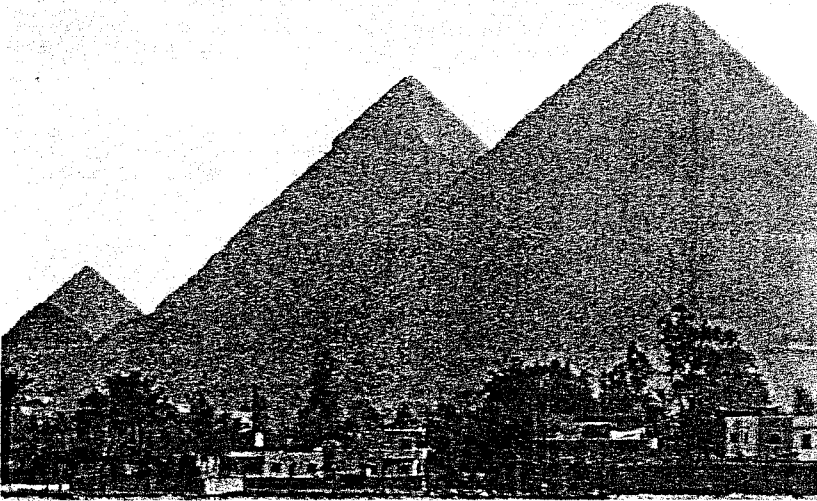
Her iki yazar da bir kent için bu kadar değerli olan silüetlerin oluşması ve korunması konusunda ciddi yasal sınırlamalar olmasından yanadır. Böylece kentin özgün silüetleri korunabilecek, çok rastlanılan, sıradan bir görünüm kazanması engellenmiş olacaktır.

Şekil 3.13 Jerusalem, zaman içinde silüetteki hakimiyetin el değiştirmesi örneği.

Şekil 3.14 Atina, silüet oluşumunda topoğrafyanın etkisi örneği.

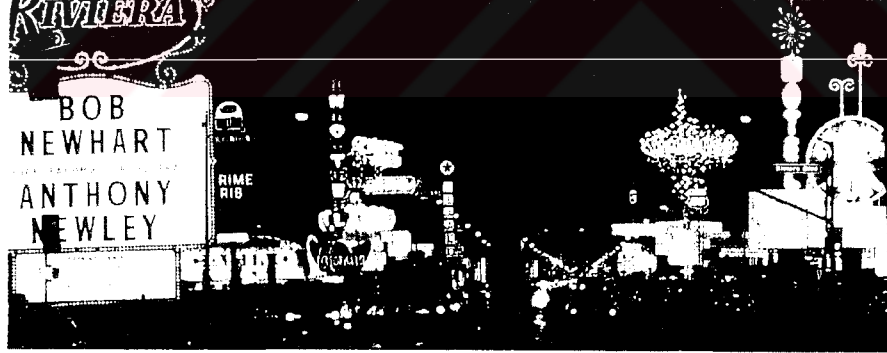
Şekil 3.15 Gizeh, silüet oluşumunda topoğrafyanın etkisi örneği; (soldan başlayarak) Menkure (M.Ö.2460), Khafre (M.Ö.2500), Khufu (M.Ö.2530) piramitleri (Tansey, R.G., 1986, Art Through The Ages, s.78).

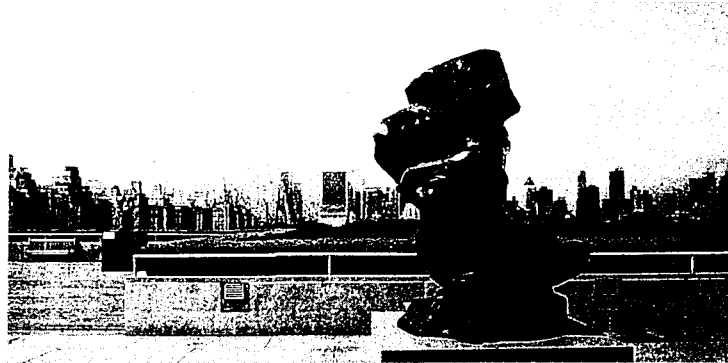
Şekil 3.16 Norveç'ten, siluette kent ölçeğinin değişmesi örneği.

Şekil 3.17 Barcelona, siluette kent ölçeğinin değişmesi örneği

Şekil 3.18 Las Vegas, siluette kent ölçeğinin değişmesi örneği.

Şekil 3.19 New York, siluette kent ölçeğinin değişmesi örneği.

Şekil 3.20 Rotterdam, gökdelenlerin yapılmaya başlanmasıyla siluetin değişimi örneği.

Şekil 3.21 Hong Kong, gökdelenlerin oluşturduğu siluet örneği.

Şekil 3.22 Boston, gökdelenlerin oluşturduğu siluet örneği.

3.2 Topoğrafyanın Siluetlere Etkisi

Her kentin silueti vardır, ama her siluet önemli ve değerli değildir. Siluetin önemli ve değerli olması için, bir yere ait, orası için özel olması gerekmektedir. Özel olmak da, diğerlerinden farklı olmak, başkalarında olmayan şeylere sahip olmak demektir. Siluetler için özel olmayı sağlayan şey, doğaya bağlı olarak yüzey biçimi ve arazi örtüsü, insana bağlı olarak toplumsal ve bireysel değerlerdir (tarih, teknoloji, ekonomi, yasalar gibi).

Topoğrafyanın kentlerin kurulması, gelişmesi ve yaşamı üzerindeki rolü, benzer şekilde siluetler üzerinde de geçerlidir. Basit olarak, kentin üç boyutlu, serbest bir eleman, topoğrafyanın da üç boyutlu bir koordinat sistemi olduğunu kabul edelim. Sistemin eksenlerini ifade eden çizgilerin sadece düz çizgiler olmadıkları, farklı karakterlere sahip olabildikleri unutulmamalıdır. Elemanın boşlukta serbest dolaşmaması için sistemin içinde yer alması, onunla çakışması, bütünleşmesi gerekir. Bu durumda bütünleşme sırasında, topoğrafyanın biçimine bağlı olarak kent de biçim değişir. Yeryüzü biçiminin (x ve y yatay eksenler, z düşey eksen) x - y eksenindeki etkilerinin kentin plandaki biçimini nasıl etkilediği Şekil 2.5'te görülmektedir. Benzer şekilde, topoğrafyanın x - z ve y - z eksenlerindeki etkileri kentin görünüşlerine yansımaktadır. Siluetin de, görünüşün çizgiyle ifade edilen en basit şekli veya görünüşün kendisi olarak, bu eksenlerdeki etkilere bağlı olarak biçimlenmesi doğaldır.

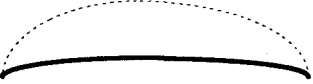

Şekil 3.23 (Le Corbusier, 1971, The City Of Tomorrow, s.67).

Siluet kesin hatları olan, sabit bir çizgi değildir. Bakış noktasının yerine ve bakış açısına göre sürekli değişmektedir. Bu sebeple bir ya da birkaç değil, sonsuz

sayıda siluet vardır. Ancak bunlardan sadece bir ya da birkaçı değerli, simgesel olabilmektedir. Siluetin biçimi ve ölçeği gözlemcinin konumu, mesafe ve yüksekliğe bağlı olarak değişmektedir. Farklı siluetlerin elde edilebilmesi ve siluet sayısı da eksenlerin biçimine bağlı olarak değişmektedir. Siluetlerin topoğrafyaya bağlı olarak oluşumu bir tablo ile kısaca özetlenebilir:

Tablo 3.1

yeryüzü biçimi (kesit olarak)	siluet
gözlem noktasının kent dışında olduğu durumlar	
	Topoğrafyanın bir düzlem (ova) olması durumunda, gözlemci kentle aynı kottadır. Kentin içinde ancak geniş meydanlar etrafında kentin tamamına ait olmayan, bölgesel siluetler oluşmaktadır. Kent siluetinin algılandığı yer, kentin sınırları dışındaki noktalardır. Bina ancak yükseldikçe bu siluetlerde yer alabilmektedir. Siluetteki bu yüksek binalar aynı zamanda, başka siluetlerin oluşması için yeni bakış noktaları oluşturarak özel önem kazanmaktadırlar. Örneğin Paris.
	Topoğrafya çanak biçiminde (etrafı tepelerle çevrili ova) ise, gözlemci kentten daha üst kotlarda bulunabilir. Siluetler, sadece yatay eksenlerdekine değil, düşey eksendeki konuma bağlı olarak da oluşmaktadır. Yüzeyin yayvanlığına bağlı olarak binanın siluetteki önemi, yüksekliğinin yanısıra biçim ve rengine göre de değişmektedir. Merkeze yakın yüksek binalar bazı noktalardan görünüşü kesen elemanlar olabilmektedir. Örneğin Eskişehir.
	Topoğrafya tümsek biçiminde (tepe) olduğunda, gözlemci kentten daha alçak kottadır. Topoğrafyanın kendisi de siluetin bir parçası haline gelmektedir. Topoğrafyanın önemi tümsek yükseldikçe artmaktadır. Yine siluetlerde esas önemli olan binanın yüksekliğidir. Örneğin Atina Akropolisi.
	Eğer düzlem bir kıyıda ise, esas gözlem yeri deniz haline gelmektedir. Kentin özgün silueti yerleşimin genel olarak en iyi algılandığı noktada oluşmaktadır. Bu yüzden kıyı yüksek binaların yeri olmaktadır. Kentin kara tarafından görünüşü pek önemsenmemektedir. Örneğin New York.

	Kent arkadaki yamaca yaslanmış gibidir. Yamacın eğimine göre kenti kara tarafından algılamak mümkün olsa da, deniz yine önemli gözlem noktalarının yeridir. Bu yüzden kent kıyıdan yamaca doğru tırmanır. Yamaç genellikle kentin silüetinde bir eleman olarak yer alır. Örneğin İzmir.
	Kentin kıyıdaki bir tümseğin üzerinde yer aldığı durumda, dar ya da daha geniş bir kıyı parçası liman bölgesi haline gelmektedir. Tepenin eğiminin fazla olduğu durumlarda kentin aşağıda ve yukarıda iki bölgesi olmaktadır. Silüette aşağıdaki liman çevresi binaları, tepenin yamacı ve üstte tepedeki kent yer alır. Örneğin Assos.
gözlem noktasının kent içinde olduğu durumlar	
	Kent bir suyun (deniz, akarsu, göl) iki kenarında kurulmuşsa, bir ovadakinden çok farklı karakterdedir. Karşı kıyının varlığı ve arada karşının görülmesini engelleyecek yapılaşmaların oluşmaması özellikle önemlidir. Kent içinde yeni bakış noktaları oluşmaktadır. Deniz, kıyılar ve yüksek binalardaki bakış noktaları değer kazanmaktadır. Binalar kıyıdan uzaklaştıkça yükselmektedir, çünkü karşı kıyının varlığını görebilmek çok önemlidir. Örneğin Rotterdam.
	Kentin suyun iki kenarındaki yamaçlarda yerleşmesi durumunda, denizin veya akarsuyun genişliğine bağlı olarak önemli bakış noktaları farklı yerlerde olabilmektedir. Kıyı burada da önemlidir. Ancak bu durumda, yamaçların üstlerinden bakmak da özel silüetler oluşturmaktadır. Örneğin Amasya.
	Eğer kent suyun yakasındaki tepelerin üzerinde yerleştiyse, binaların yerleşim ve yüksekliklerine de biraz bağlı olmakla beraber, sırt ve tepelerin her noktası özel görüntüler verebilir. Ayrıca bu durumda, tepeler, kıyıları birbirine bağlayan köprüler de çok özel görüş veren noktalar olmaktadır.

Tabloda yapılan özetten çıkan sonuç; gözlemci ister topoğrafya üzerinde bir yerde, ister bir binanın üzerinde olsun, gözlemcinin silüetin en iyi algılandığı noktada bulunmasının topoğrafyaya bağlı olarak sağlandığıdır. Bu durumda, silüetlerin topoğrafyanın bir sonucu olduğunu söylemenin yanlış olmayacağı düşünülmektedir.

3.3 Gözlemler

Siluetlerin ne olduğu ve taşıdığı önem ile ilgili açıklamaların ardından, aşağıda genel olarak siluetlerle ilgili ve İstanbul siluetlerine özel değerlendirmeler yapılacaktır.

3.3.1 Siluete Dair

Binanın siluetteki varlığı, biçim ve renginden çok, yüksekliğiyle doğru orantılı olarak artmaktadır. Bina siluette yükseldikçe vardır. Siluette yer almak. Yükselmek daha da yükselmek. Daha yüksek binalar yapmak, 'dağlar gibi binalar' yapmak. Üstün konuma geçmek, önemli olmak, yücelmek. Bunun topoğrafyanın sadece fiziksel olarak değil, zihinsel olarak da siluetlerin şekillenmesini sağladığının bir göstergesi olduğunu düşündürmektedir.

Siluet simgedir. Kente özeldir. Siluette yer almak bir güç göstergesidir de. Kente gelenin bunu en çabuk ve en iyi anlayabileceği biçimde oluşturulur. Ziyaretçinin bunun en iyi algılanabileceği nokta(lar)da bulunması sağlanır. Bu noktaların özelliklerini kaybetmemesi için yasal düzenlemeler yapıldığı bile olmaktadır. Yani aslında siluetler gerçeğin tam kendisi değildir. Kurgusaldır. Öbür yandan da bütün çabaların dışında siluet gözlemcinin bulunduğu yere, uzaklığa, yüksekliğe, bağlı olarak değişmektedir. Değişim sadece gözlemcinin konumuna bağlı değildir, zaman da değişimi sürekli hale getirmektedir. Buradan anlaşılan, siluetin anlık bir durum olduğu, kısa bir zaman için oluşup sonra biçim değiştirdiği, kaybolduğudur. Bu durumda siluet diye birşeyin aslında olmadığını söylemek bile yanlış olmaz.

En ilginç olan da, somut olarak karşımızda duran cisimin bir dağ mı yoksa tepe mi olduğu konusunda karar verilemezken, 'tepe değilse dağ, dağ değilse tepedir' benzeri açıklamalarla kesin bir tanımla yapılamazken; varlığı bilinen ancak sürekli değiştiği için kesin tesbiti yapılamayan, siluetin, ne olduğu ile ilgili bütün sözlüklerin aynı fikirde olması, üzerinde bu kadar çok düşünülmesi ve konuşulmasıdır.

3.3.2 İstanbul Siluetleri

"Az sonra şehrin iki mil uzunluğundaki bir kısmı ortaya çıktı, fakat beklediğim manzara bu değildi. Lamartine'in : 'İstanbul bu mu?' diye sorduğu ve 'Ne hayal kırıklığı!' diye bağırdığı yerdeydik. ...

Nihayet pusun arkasında önce beyazımtırak yığınlar, sonra çok yüksek birşeyin belli belirsiz şekli, sonra güneşin aydınlatığı camların kuvvetli pırıltısı ve sonunda bir dağ, birbiri üstüne rengarenk, bir sürü küçük ev, ışık içindeki Galata ve Pera gözüktü; minare, kubbe ve selviler altında çok yüksek bir şehirdi. Bu, tepenin üstünde gayet büyük sefaret konakları ile kocaman Galata Kulesi, eteğinde ise Tophane'nin büyük top dökümhanesi ile bir gemi ormanı vardı. Sis sıyrıldıkça şehir Boğaz'a doğru süratle uzuyormuş gibi oluyor ve tepelerin üstünden denize kadar, oraya buraya dağılmış ve camilerin beyazlığı ile minelenmiş köyler peşpeşe ortaya çıkıyordu; gemi dizileri, küçük limanlar, sahil saraylar, kasırlar, köşkler, korular; uzaktaki sisin içinden sadece, güneşin parlattığı çatıları görünen hayal meyal başka köyler; insanı çılgınlar gibi bağırtacak bir renk cümbüşü, bir nebatat coşkunuğu önceden düşünülmemiş bir şey, bir haşmet, bir haz, bir zarafet. ...Ne yana bakacağımızı bilmiyorduk. Bir tarafımızda Üsküdar ile Kadıköy, bir tarafımızda Saray Tepesi, karşıımızda Galata, Pera ve Boğaz vardı. ...

Bununla beraber en büyüğünü ve en güzelini az sonra görecektik. Saray Burnu'nun berisinde hala hareketsiz duruyorduk. İstanbul'un en fevkalade manzarası Haliç'tedir ve Haliç'i görebilmek için Saray Burnu'nu geçmek gerekir.

'Dikkat Beyler' diye bağırdı süvari 'üç dakika sonra İstanbul'un karşısında olacağız!'. ...

Şimdi anlat bakalım zavallı, bu ilahi hayali anlatabilmek için kafi gelmeyen kelimelerinle günaha gir. Önümüzde geniş bir nehir gibi Altın Boynuz görülüyor. İki yüksek sahilinin üzerinde birbirine muvazi olarak uzanan ve sekiz millik tepeleri, vadileri, körfezleri, burunları içine alan sıra sıra kasabalar var; kat kat yükselen yüzlerce bina ve bahçe; renk renk ev, cami, saray, hamam, köşk setleri ve bunların arasından upuzun fildişi kuleler gibi semaya yükselen birsürü parlak külahlı minare. Köyleri ve iskeleleri çelenk çelenk saran selvi korulukları tepelerden denize kadar karanlık çizgiler halinde iniyor; her tarafa dağılmış, her taraftan fışkıran bir yeşillik tepeleri süslüyor, çatıların arasından kıvrılıyor ve kıyıları doğru meylediyor. Sağda Galata, geride bir direk, seren ve bandıra ormanı, Galata'nın üstünde avrupalı konaklarının kuvvetli hatları belli olan Beyoğlu, önde rengarenk kalabalıkların karşılaştığı ve iki sahili birleştiren bir köprü. Solda her birinden kurşun kubbeli ve altın minareli dev gibi camiin yükseldiği kocaman tepelere yayılmış İstanbul: beyaz ve pembe Ayasofya; altı minareli Sultan Ahmet; on kubbeli Süleymaniye; denize akseden Valide Sultan Camii, dördüncü tepede Fatih Camii; beşinci tepede Sultan Selim Camii; altıncı tepede ise Tekfur Sarayı var; hepsinden yükseği de Çanakkale'den Karadeniz'e iki kıtanın kıyılarına hakim Serasker Kapısı'ndaki beyaz kule. Galata ile İstanbul'un yedinci tepesinin ötesinde mavimsi bir ufukta hemen hemen kaybolmuş, belli belirsiz çizgiler, şehir ve şehir dışı mahalleler, liman, filo ve orman hayalleri görülüyor, ... Süt renginde, gümüş parlaklığında şeffaf semanın altında herşey fevkalade bir açıklıkla ortaya çıkıyor; erguvani şamandıralarla dolu safir renkli denizde minarelerin uzun beyaz akisleri titriyor, kubbeler pırıldıyor; uçsuz bucaksız nebatlar sabah rüzgarıyla sallanıp titreşiyor; camilerin etrafında güvercin bulutları uçuşuyor; binlerce boyalı ve yaldızlı kayık suyun üstünde kayıyor; Karadeniz'den gelen rüzgar onbin bahçenin kokusunu getiriyor ve geri kalan herşeyi unutmuş , ve bu cennetle sarhoş olmuş bir halde arkaya bakınca, yeni bir hayranlıkla Üsüdar'ın debdebeli güzelliği ve Bithynia Olimposu'nun karlı zirveleriyle panoramayı kapatan Asya sahili görülüyor; içinde yer yer adalar olan, yelkenlerle

beyazlaşmış Marmara Denizi, sonsuz iki dizi halinde köşklerin, saray ve yalıların arasında yılan gibi kıvrılan ve Şark'ın en latif tepelerinin içinde esrarlı bir şekilde kaybolan gemilerle örtülü Boğaz. ..."

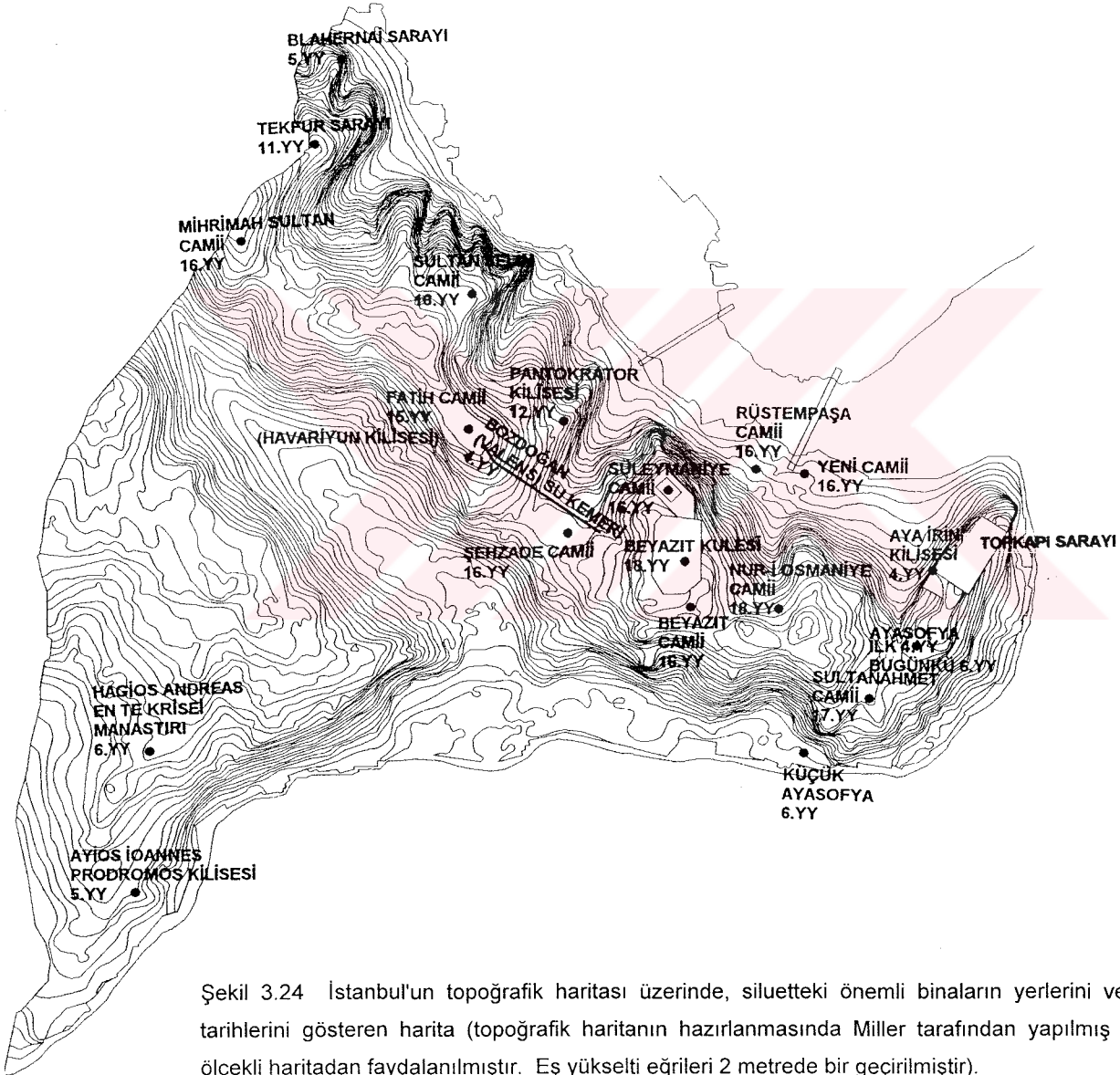
Amicis, İstanbul (1874), (1993, s.8-17)

Tarif edilen manzaranın içinde, bölüm 3.2'de bahsedilen, silüetlerle ilgili kriterlerin tümüne bir karşılık bulmak mümkündür. Anlatımdan ilk önce bakış noktalarına göre kent algısının nasıl değiştiği ve bunda topoğrafyanın rolünün nasıl etkili olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Belli ki yazarın ve Lamartin'in ilk bulunduğu yer kentin algılanmasının planlandığı esas nokta değildir, ve Sarayburnu önleri 'gerçek İstanbul'un' görülebileceği en iyi nokta veya noktalardan biridir. İfadeden anlaşıldığı kadarıyla 'gerçek İstanbul' topoğrafyaya bağlı olarak biçimlenmiştir; Sarayburnu ve ardındaki beş tepe, bunların karşısında yükselen Galata, tepelerin etekleri ve kıyılardaki yerleşim karakteri, tepelerin ardında ufuktaki durum, hepsi bunu ispatlamaya yönelik açıklamalardır. En önemli noktalardan biri de 'anlatabilmek için kelimelerin kafi gelmediği' bu 'ilahî hayal' in insana hissettirdikleridir. 'Cennet ile dünya arasında yer alan bu görünüş' (Norberg- Schulz, 1967, s.105), eşsiz güzellikteki bir manzaradan öte, öbür dünya'nın görüntüsü gibidir. Bu silüetin nasıl bir ikon haline dönüşüverdiğini, yaşamı ne şekilde etkilediğini göstermektedir.

İstanbul topoğrafyası, tablo 3.1'de özetlenen topoğrafik özelliklerin, hemen tümüne sahiptir. Bu topoğrafyada sadece geniş düzlükler bulunmamaktadır. Bu kadar çok özelliğin birarada bulunuyor olması, İstanbul topoğrafyasını özel kılmaktadır. Topoğrafyanın bölüm 2.4.2'de anlatılan karakterde oluşu, yeşilin, mavinin ve ışığın güzelliğinin yanısıra, ritmi, ahengi, derinliği de görünüşlere dahil etmekte, görünüşlerin kente özgü olmalarını sağlamaktadır. Ayrıca topoğrafyanın özel karakteri sayesinde, Tarihi Yarımada, Galata, Üsküdar ve Boğaz silüetleri tepe ve vadilerin, koy ve burunların etkisiyle birbirlerinden çok farklı biçimlerde oluşmaktadır.

İstanbul coğrafi konumunun sağladığı avantajlar sayesinde her zaman çok önemli olmuştur. Onun bu kadar önemli bir yeri olması, dünyanın en büyük imparatorluklarından ikisine başkentlik etmesini, Türkiye Cumhuriyetinin de en önemli kenti olmasını sağlamıştır. Kent imparatorluklar zamanında hem devletin hem de devlet dinin başkenti konumundadır. İstanbul, bu topraklar üzerinde yaşamış tüm güçlerin izlerini taşımaktadır. Bu güçlerin binaları, topoğrafyanın üzerinde yükselerek silüetleri oluşturmaktadır. Silüetler, kentin uzun geçmişinin

görüntüsü olarak karşımızda durmaktadır. Siluetteğin oluşumu, Yunan kolonistlerinin Saray Burnu'na yerleşmeleriyle başlamış, kente Hristiyanlığı getiren Doğu Roma İmparatorluğu ile devam etmiştir. Bizanslılar, hem Marmara, hem de Haliç'ten en iyi görülebilecek yer olan Saray Burnu'nun yukarısındaki düzlüğe Hristiyanlık abidesi olarak Ayasofya'yı, ve yedi tepeyi sınırlayan şehir surlarını inşa ederek siluetteğindeki yerlerini almışlardır. Tarihi Yarımada'nın en önemli silueti olan Haliç silueti, esas olarak Osmanlılar'ın bu kıyıya paralel uzanan akstaki tepeleri değerdirmeleriyle oluşmuştur (Akin, 1996, s.).

Şekil 3.24 İstanbul'un topoğrafik haritası üzerinde, siluetteğindeki önemli binaların yerlerini ve yapılış tarihlerini gösteren harita (topoğrafik haritanın hazırlanmasında Miller tarafından yapılmış 1/10000 ölçekli haritadan faydalanılmıştır. Eş yükselti eğrileri 2 metrede bir geçirilmiştir).

Osmanlılar döneminde Boğaz köyleri de gelişmiştir, ancak bu köylerin kıyılarda yerleşmiş küçük ölçekli yerler olması ve tepelere yükselmemesi sebebiyle siluette binalar arkadaki yamaçların gölgesinde kalmıştır. Bu sebeple, Boğaz siluetteği,

birkaç nokta dışında (Hisarlar gibi), en üstte tepeye ait çizgi, arada yeşil doku, ve kıyıda iskele, yalılar ve sahil saraylarının görüntüsü, karakterine bürünmüşlerdir. Cumhuriyetten günümüze kadar olan dönemde ise, Tarihi Yarımada'daki yapılaşma, genel olarak yerleşimin dokusunu değiştirecek ama silüetlere özel bir karakter kazandırmayacak biçimde olmuştur; Boğaz'da ise, tepelere yerleşmenin başlamasıyla, silüet çizgisinde binalar da yer almaya başlamıştır. Özellikle Mecidiyeköy - Büyükdere arasında trafik aksının oluşmasından ve bu aksın iş merkezleri bölgesi haline gelmesinden sonra Avrupa yakası silüetleri yüksek binalarla şekillenmeye başlamış, çizgi kente özgü olmaktan çıkıp, sıradan hale gelmiştir. Bu hattın tepelerin oluşturduğu sırtın üstünde gitmesi burada yapılan her binanın silüetlerde yer almasına, dolayısıyla silüetlerin binaların karakterinden oldukça fazla etkilenmesine sebep olmaktadır. Anadolu yakası silüetleri ise yoğun konut gruplarının oluşturduğu kümeler görüntüsünü kapsamaktadır.

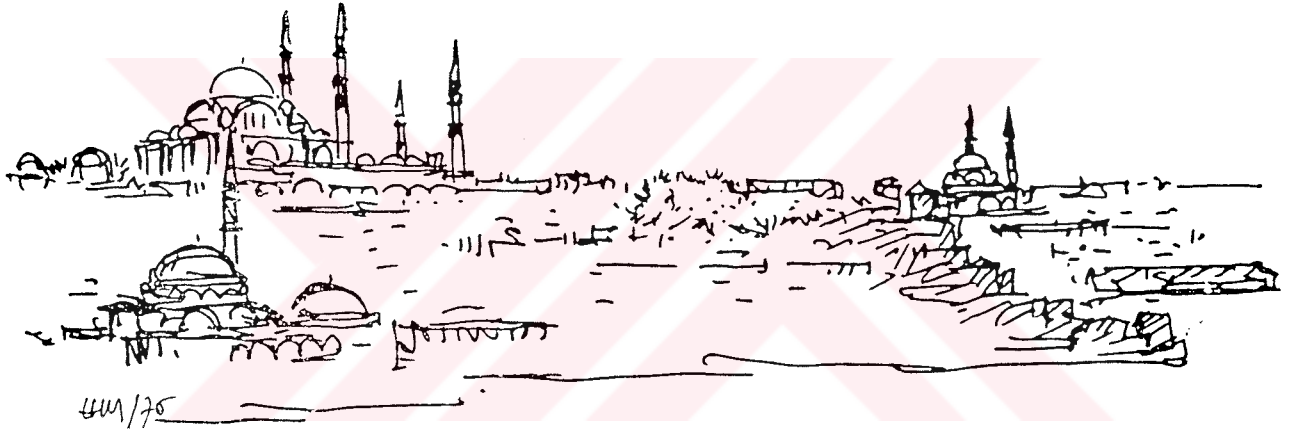
Şekil 3.24'teki haritadan anlaşılan, tarihin en önemli belgelerinden biri olan İstanbul silüetlerinin topoğrafyaya bağlı olarak oluştuğudur. İstanbul silüetlerinin en karakteristik özelliği, binaların birbirleriyle değil topoğrafyayla yarışıyor olmasıdır. Tarihi Yarımada'ki hakim binalar, aynı biçim ve renkteki elemanlardan oluşmuşlardır; gümüş rengi kubbeler ve altın renkli külahları olan minareler. Aynı karakterdeki bu elemanlar tekrar tekrar kullanılarak tepelerin üzerinde yeni tepeler oluşturulmuştur. Birbirinin eşi gibi görünen bu binaları farklı yapan özellik, üzerinde bulundukları tepenin karakterine göre biçimlenmiş olmaları, tepeyle bütünleşmeleridir. Söylemezoğlu'nun (1975), Mimar Sinan'ın İstanbul'un oluşumuna katkısı konusunda hazırladığı yazısını "Ey Koca Sinan! Ne mutlu bize ki sen; İstanbul gibi doğal güzellikleri olan tarihi bir kentin mimari yapıtlarla değerinin nasıl arttırılabileceğini gösterdin, yeter ki biz kavramış olalım ve korumayı bilelim." şeklinde tamamlaması, bu bütünleşmeyi ve kent için önemini en iyi biçimde vurgulamaktadır.

Bugün İstanbul'da yaşanan kent kimliğinin kaybolması probleminin, Söylemezoğlu'nun Mimar Sinan'ın bina yapma anlayışından çıkardığı sonucun, İstanbul'da bina yapan mimarlar ve yapılaşma kararlarını veren yöneticiler tarafından farkedilmemesinden kaynaklandığını düşündürmektedir.

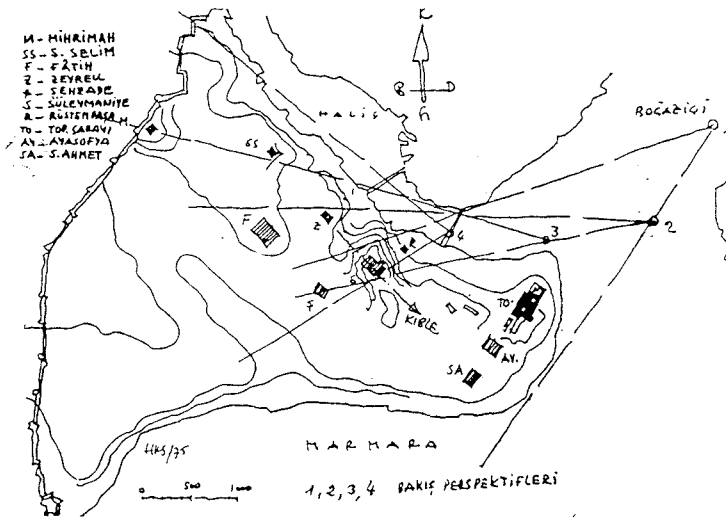
İstanbul topoğrafyasının kent yaşamına kattığı en önemli görsel değer silüetlerdir. Kente özel silüetlerin, başka bir kentte olmadığı kadar çok sayıda olması, tepeler,

vadiler, koylar ve burunların birbirlerine göre konumlarından kaynaklanmaktadır. Bu durum sonucunda insan siluetlerle içiçe yaşamakta, kişi yaşadığı kentin tamamının farkında olabilmekte, kenti bina, sokak veya meydan ölçeğinde değil, kent ölçeğinde algılamaktadır.

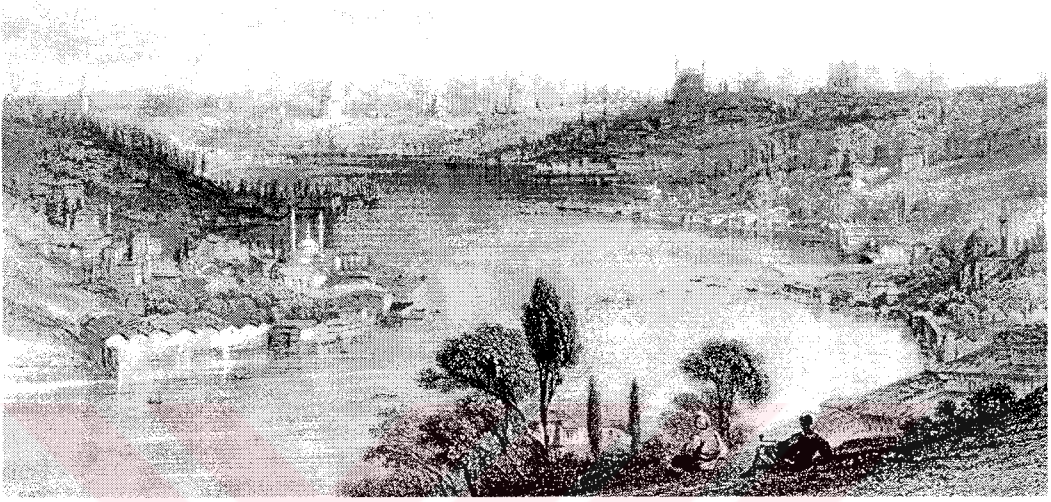
Siluet, tanımı gereği, her ne kadar iki boyutlu bir eleman olsa da, nesnelerin gerek fiziksel gerek fenomenal olarak derinliğe sahip olması (Erkman, 1973, s.14) sebebiyle, siluet algısının bu derinlikten etkilenmemesi mümkün değildir. İstanbul için görsel algıdaki derinlik, topoğrafyasının özel karakterine bağlı olarak, çok önemli hale gelmektedir. Buradan siluet algısının, siluetlerin taşıdıkları değerlerin dışında, çevresel ve insana bağlı birtakım kriterlerden de etkilendiği ortaya çıkmaktadır. Bundan sonraki bölümde bu kriterlerin neler olabileceği ve tesbit edilen kriterlerin İstanbul'da ne şekilde etkili olduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

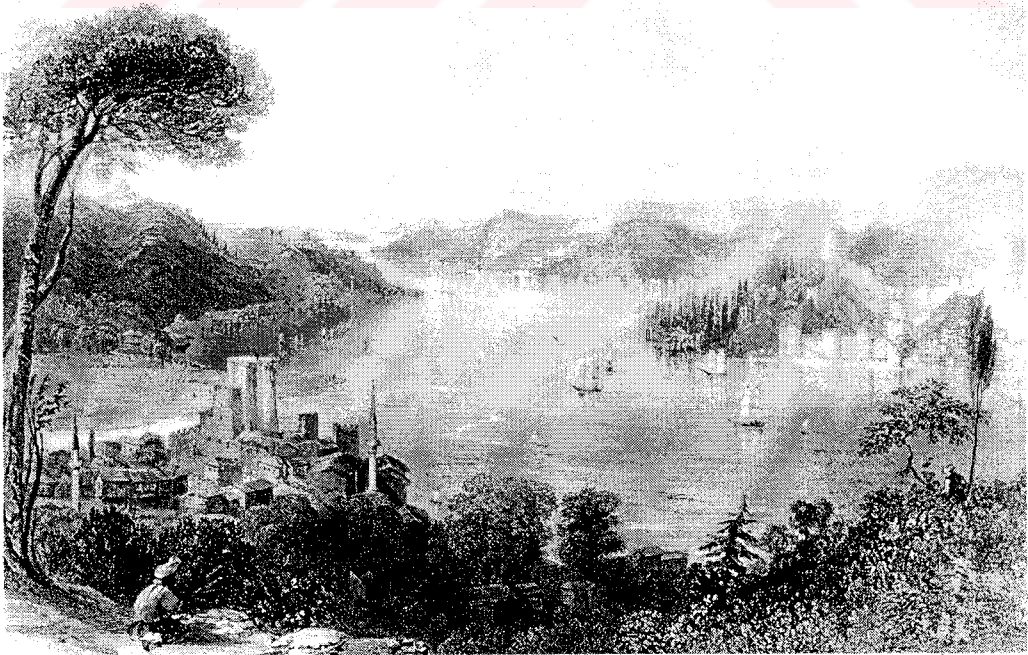
Şekil 3.25 (Söylemezoğlu;1975; s.52).

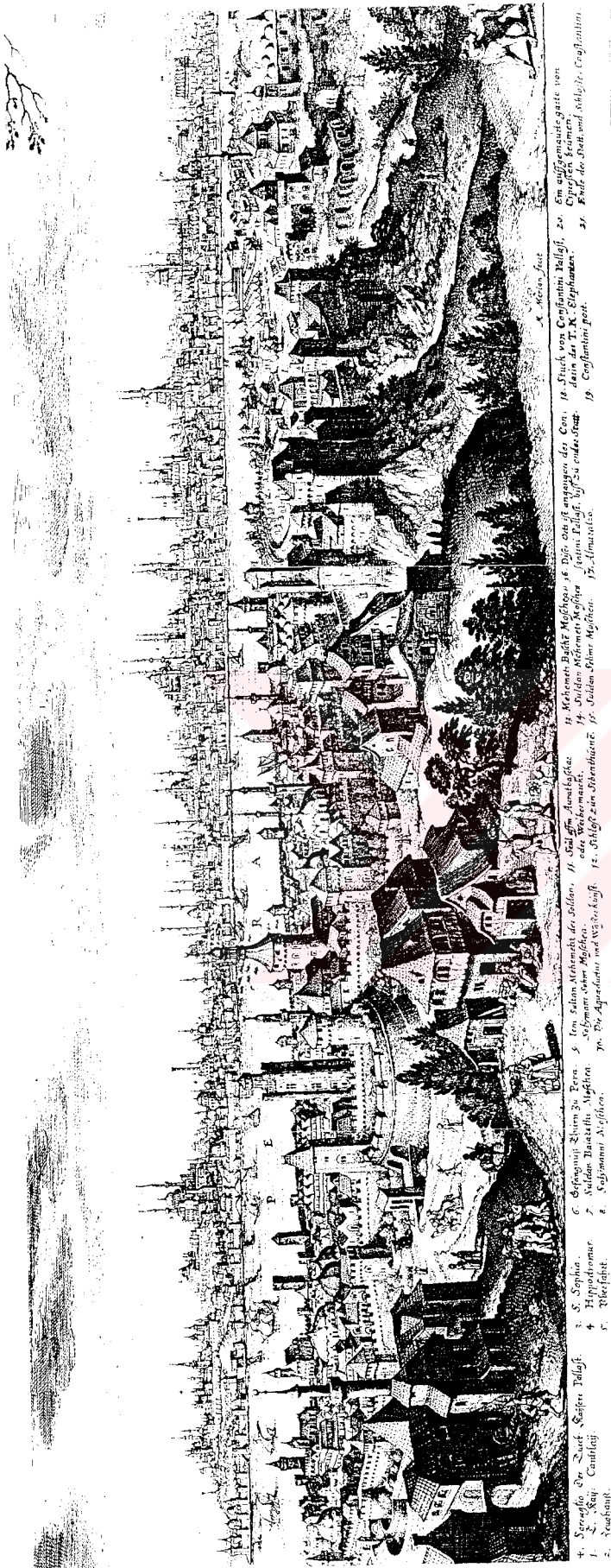
Şekil 3.26 (Söylemezoğlu;1975; s.52).

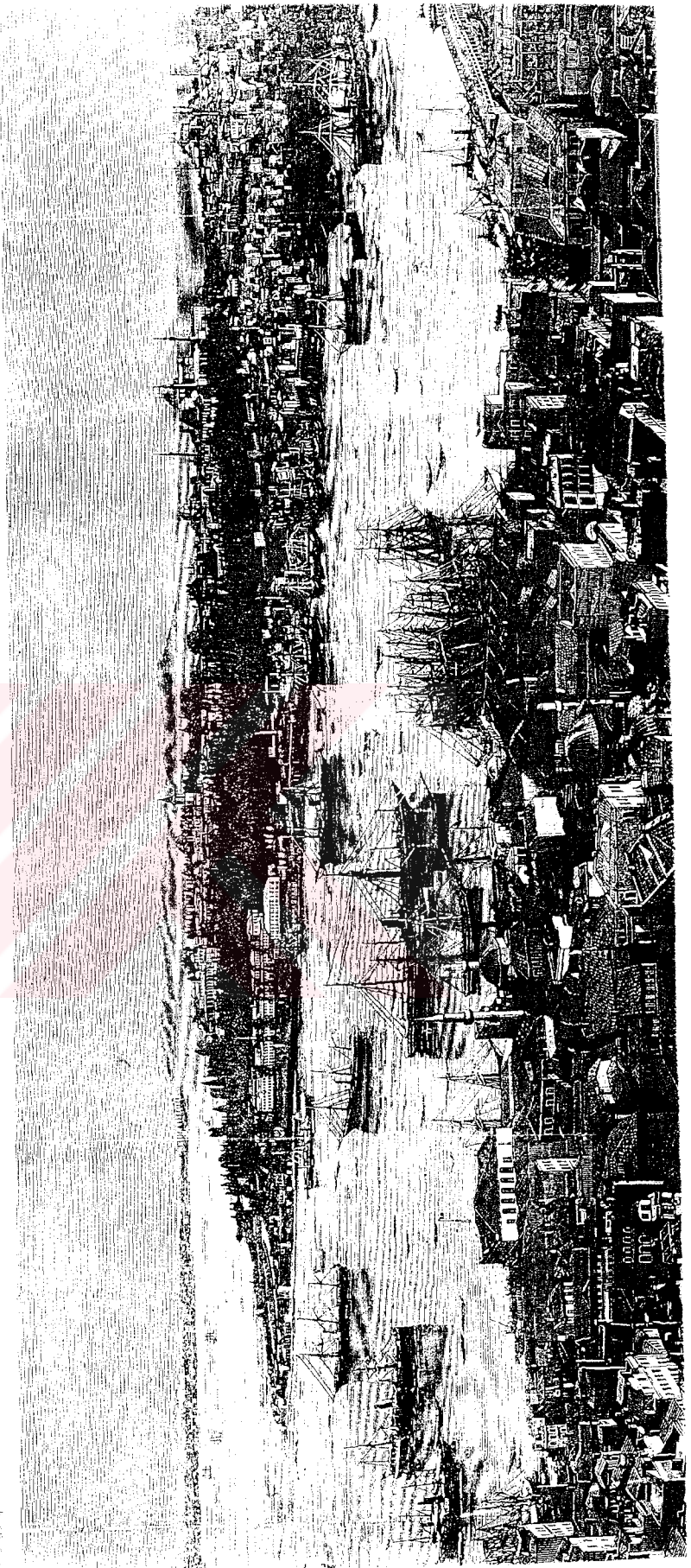
Şekil 3.27 İstanbul.

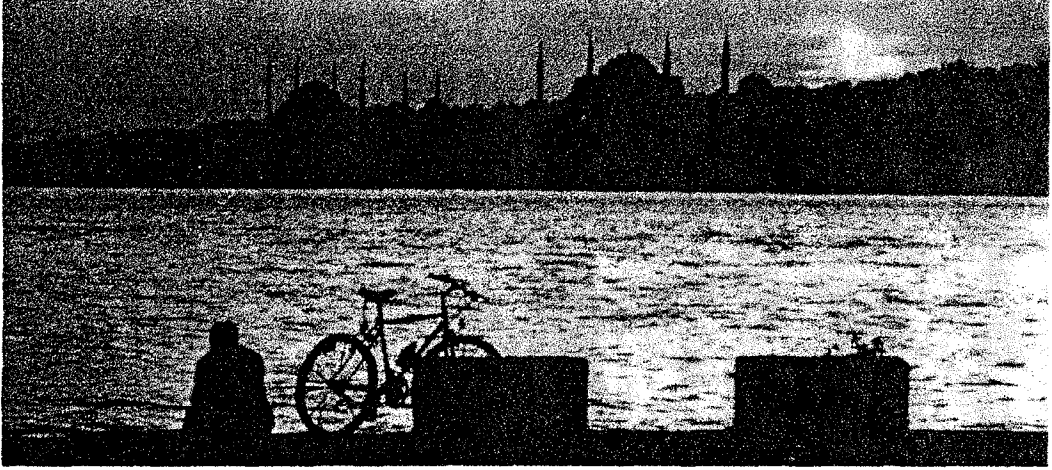
Şekil 3.28 İstanbul.

Şekil 3.29 İstanbul.

Şekil 3.30 İstanbul.

Şekil 3.31 İstanbul.

Şekil 3.32 İstanbul.

BÖLÜM 4

GÖRSEL ALGIYI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN İSTANBUL İÇİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Megara'lı Dorlar'ın Bizas başkanlığındaki kolu, ülkelerini terk etmek zorunda kalır. Danıştıkları Delfi kahini, onlara körler ülkesinin karşısına yerleşmelerini tavsiye eder. Böylece yola koyulan Dorlar, Halkedon'un karşısındaki yarımada'ya geldiklerinde, buranın manzarasından çok etkilenirler, ve benzersiz güzellikte görünüm sunan bu yer dururken, Halkedon'a yerleşenlerin ancak kör olabileceğine kanaat getirerek, ülkelerini, bugün Sarayburnu olarak bildiğimiz, bu yerde kurmaya karar verirler (Yusufoğlu, ,s.477-478).

Şekil 4.1 Sarayburnu çevresini gösteren 1993 tarihli uydu görüntüsü - Landsat 5TN ve Spot P uydularından elde edilmiş çakıştırılmış görüntüdür (İ.T.Ü. Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisliği Bölümü Uzaktan Algılama Anabilim Dalı).

Şekil 4.2 Süleymaniye Camisi üzerinden Sarayburnu, Galata, Boğazın başlangıcı ve karşı kıynın görünümünü gösteren, 1844 tarihli resim (Kostof, 1991, The City Shaped, s.298-299).

Megara'lı Dorlar'ın görüp beğendikleri yer, batıda sırtları birbirine alçaklı yüksekli bir hatla bağlı, birbirinden darlı genişli, beş vadiyle ayrılmış, birbirinin görünüşünü engellemeyen beş tepe, ve bu sırttan bir nehrin (Lycus) oluşturduğu vadiyle ayrılan, güneybatıdaki, bir diğer tepe ve vadiyle anakaraya bağlanan; güney ve güneybatı tarafında engin sularıya Propontis'in (Marmara Denizi) uzandığı, kuzey tarafında hemen önünden başlayarak, kendisinin ve diğer beş tepenin anakaradan ayrılmasına sebep olacak şekilde, kuzeybatıya doğru uzanan, dar liman Hrisokeras'ın (Haliç) yer aldığı; ve kuzeyde, Hrisokeras'ın karşı sınırında, Sycae'yi (Galata), doğuda, denizin daraldığı ve Bosporus'un başladığı yerde, karşı kıyıdaki Halkedon'u (Kadıköy), ve kimi yerde tepeleriyle ileri çıkan burunları, kimi yerde ise vadileriyle geri çekilen koyları ile kıvrıla büküle uzayıp giden Bosporus'u görüş alanı içerisine alan, Tarihi Yarımada'nın en uç noktası olan yüksekçe (40m. civarında) burundur. Bu yer, daha sonraki yüzyıllarda, birçok başka özelliğinin yanı sıra, güzelliği ile de dünyaca ünlenmiş bir kentin merkezi olmuştur.

Tanımı zor kavramlar arasında yer alan güzellik, sanat ve felsefeye ait bir kavramdır, ancak bilimsel araştırmaların konuları arasına da girmiştir. Bu araştırmalardaki tanımı, genellikle, güzel olma kriterleriyle yapılmaktadır. Bir yerin güzelliği, çevre görsel değerlendirme çalışmaları içinde 'görsel nitelik' veya 'görsel değer' olarak işlenmektedir (Yürekli, 1976, s.33). Bu bölümde, görsel değeri oluşturan bileşenlerin neler olduğu ve nasıl değerlendirildiği ele alınacaktır.

4.1 Görsel Değer Bileşenleri

Görsel değeri oluşturan iki unsur vardır. Bunlardan birincisi, objeye ait özellikler, ikincisi objeye ait özelliklerin bir gözlemci tarafından takdir edilmesidir (Yürekli, 1976, s.33). Görsel niteliğin ortaya çıkması ancak, her iki unsurun da birarada olmasıyla mümkün olur. Obje ile gözlemcinin bulunduğu ortamın koşulları ise, hem objenin özelliklerini, hem de gözlemcinin algılamasını etkilemektedir.

4.1.1 Objeden Kaynaklanan Özellikler

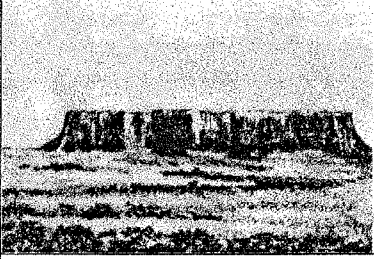
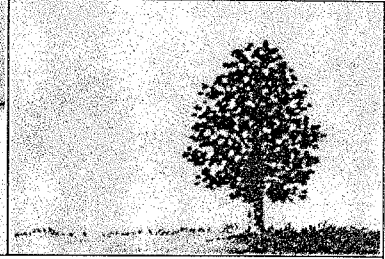
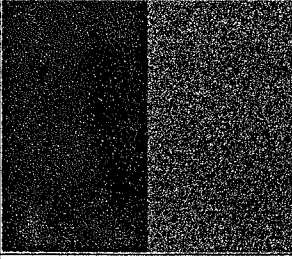
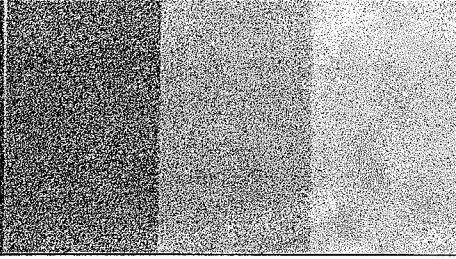
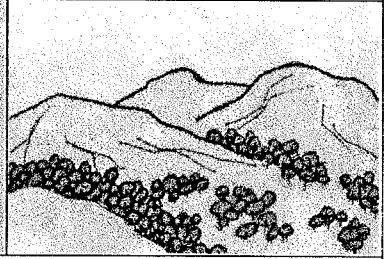
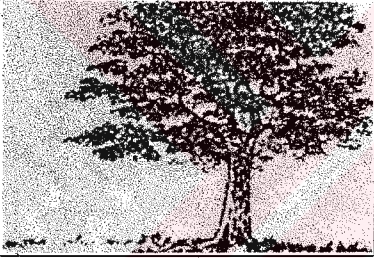
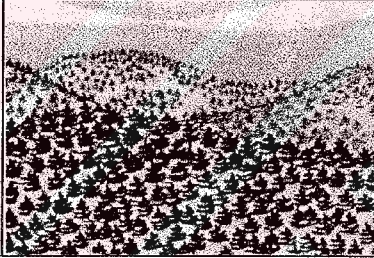
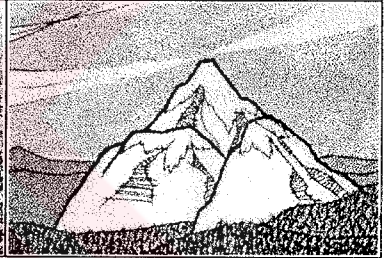
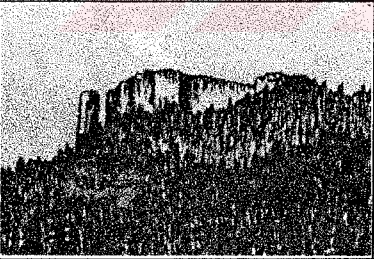
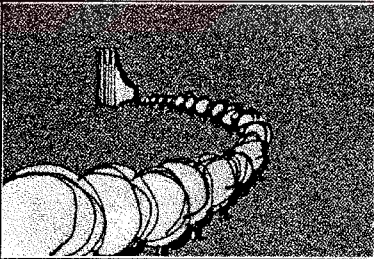
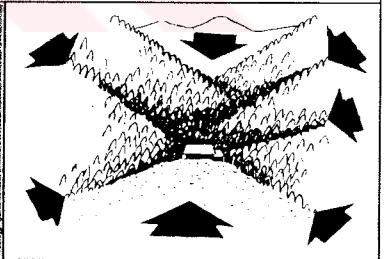
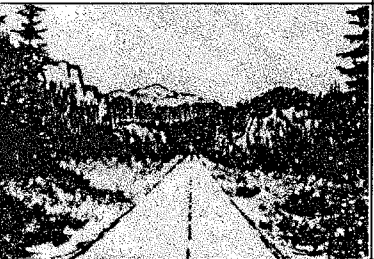
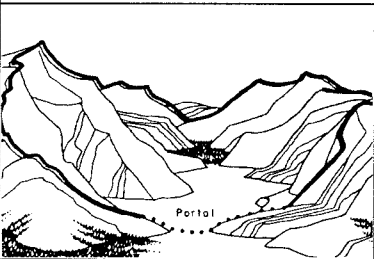
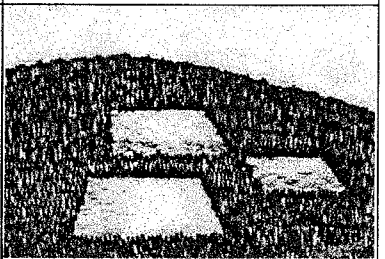
Objenin yapısında bulunan özellikler, renk, doku ve formdur. Objenin rengi, rengin ton değeri ve çevredeki renklerle kontrast oluşturmasıyla ortaya çıkmaktadır. Her ikisinin de etkisi çevresel koşullara bağlıdır, bu koşullar çevrenin rengi ve ışığın durumudur. Doku, yüzeyin karakteridir. Dokunun etkililiği yüzeyle arasındaki büyüklük oranına, yoğunluğa ve ışığı yansıtma veya kırma miktarına göre değişir. Form bir objenin en sabit karakteridir, çevresel koşullara göre algısal değişimi diğer özelliklerde olduğu kadar belirgin değildir. Formun algısı, sahip olduğu yüzey ve sınırlarla olmaktadır. Yüzey ve sınırlarla ilgili özellikler ise renk ve dokuya bağlıdır. Formu, renk ve dokudan daha baskın bir özellik haline getiren, diğer ikisi iki boyutlu özellikleri (yüzey ve sınır) ortaya çıkardıkları halde, formun üç boyutlu olmasıdır (F.L.M., 1972, s.27-39).

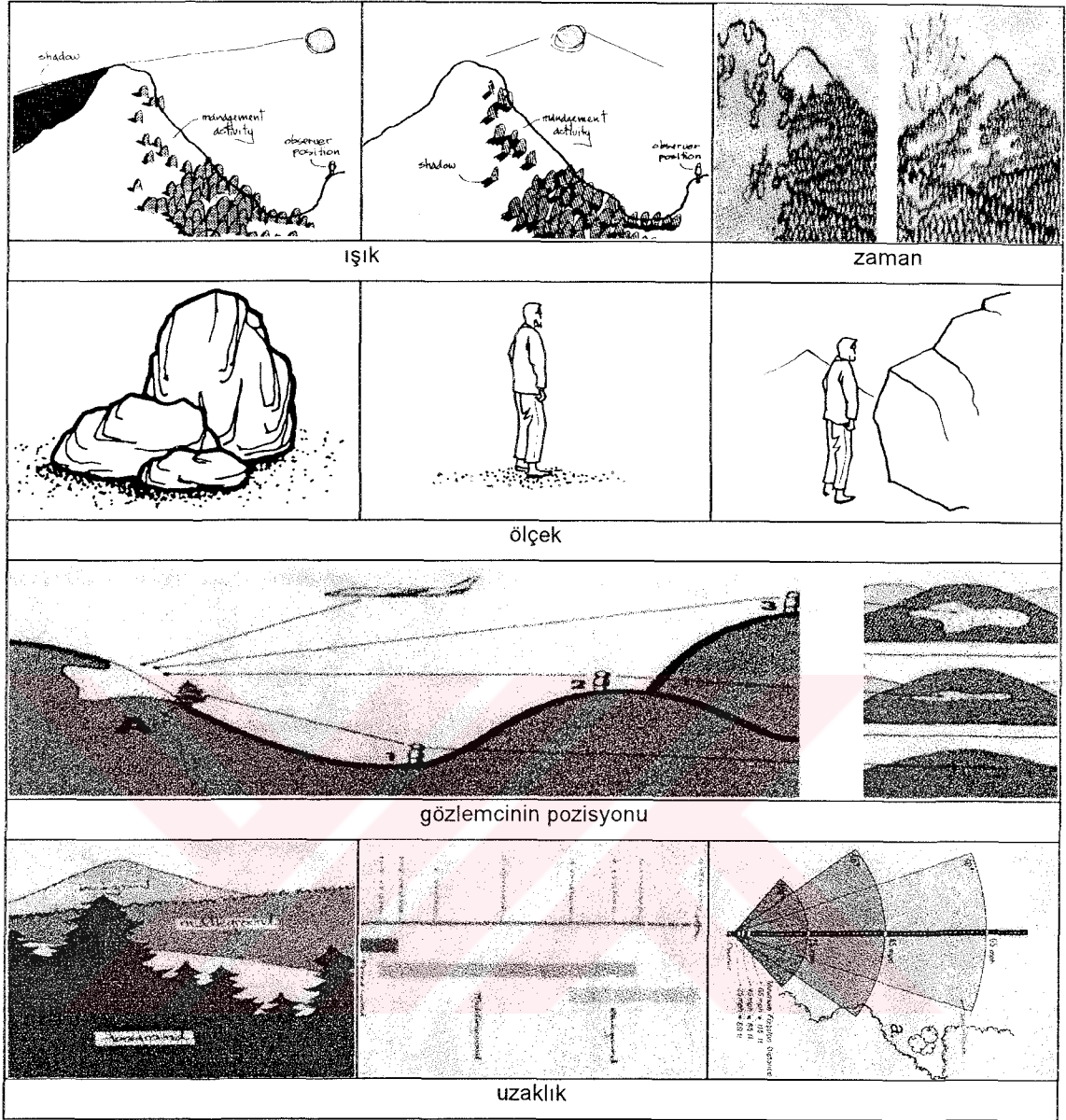
Objelerin nitelikleri içinde bulundukları çevre içinde ve o çevre ile birlikte değer kazanır. Objeler arasındaki ilişki, şekil - zemin oluşturmak, süreklilik yaratmak, aks oluşturmak, yönlendirmek veya sınır oluşturmak şeklinde olabilir (N.F.L.M., 1973, s.28-47). Objelerden biri, diğerleri içinde renk, doku ve/veya biçim olarak diğerlerinden farklı ise baskın konuma geçer, bu durumda baskın olmayan diğerleri zemin görünümünü kazanır ve dominant obje şekil olarak belirginleşir. Benzer özellikteki objelerin yanyana veya ardarda sıralanmaları sürekliliği sağlar. Bazen de birbirine benzer ya da birbirinden farklı objeler, bir aks oluşturacak biçimde yanyana gelebilir. Oluşan aks başka bir objeye, veya sonsuza yönelebilir. Kendisine doğru gelen bir aksın olması, niteliklerinin dışında objeyi dominant hale getirebilir. Bir ya da bir grup objenin birbirlerine göre konumları, yönlenmeyi sağlayacak nitelikte olabilir. Yönlenme, obje kendi başına ise formu ile, eğer bir grup obje varsa oluşacak süreklilik veya aks ile sağlanır. Görsel alanın sınırlarının oluşumu da yine obje ve/veya obje gruplarının biraraya geliş biçimlerine bağlıdır. Sınırlar görüntü kalitesinin artmasını veya azalmasını sağlayacak biçimde, süreklilik içinde engel şeklinde ya da sürekliliğin devamını sağlayacak geçişler olarak etkili olur. Objelerin yanyana gelişleri, ölçeğin oluşumunu sağlar. Ölçek tek bir obje için varolmayıp, ancak, objenin bir çevre içinde yer almasıyla ortaya çıkar, ve objenin diğer objelere göre büyüklük olarak oranını gösterir. Objenin ölçeği, arasında bulunduğu diğer objelerle kıyaslanmasıyla, ve insana göre kıyaslanmasıyla açıklanabilir.

Doğal elemanların biraraya gelmesi peyzajı (landscape) oluşturmaktadır. Peyzajın görsel algı açısından değerlendirilişi elemanların biraraya geliş biçimlerine bağlı olarak değişmektedir. Elemanların biraraya geliş biçimine göre yedi farklı tipte peyzajın olduğu söylenebilir; panoramik, özel, sınırlayıcı, merkeze yönelen, örtülü, detaylardan oluşan ve değişken (F.L.M., 1972, s.23).

Buraya kadar, objenin fiziksel yapısına göre tanımlanmış özellikleri, ve fiziksel konumlarına göre tarif edilmiş çevre içindeki özelliklerinden bahsedilmiştir. Ancak bu özelliklerin insan tarafından algısı, çevreden kaynaklanan birtakım faktörlerden etkilenmektedir. Bu faktörler; ışık, atmosfer koşulları, zaman, hareket, uzaklık ve gözlemcinin pozisyonu olarak sayılabilir (F.L.M., 1973, s.48-64). Objelerin görsel değeri bu etkenlere bağlı olarak değişir, çünkü bu koşullar sebebiyle niteliklerin bir kısmı daha etkili hale gelebilir yada kaybolabilir. Görmenin ışığın varlığına bağlı olduğunun hatırlanması, ışığın objelerin görsel niteliklerini ne derecede etkilediğinin daha iyi kavranmasını sağlayacaktır. Objenin niteliği, ışığın niteliğinden ve geliş yönünden etkilenmektedir. Görünebilirlik ışık şiddetine bağlı olarak artıp azalmakta; renk ve/veya doku ve/veya form ışığın, gözlemcinin arkasından, objenin arkasından, yandan ya da dağınık olarak gelmesine bağlı olarak etkili olabilmektedir. Atmosfer koşulları, havanın güneşli veya yağışlı, sisli veya açık olması gibi durumlarını ifade etmektedir. Bu durumlar, hem ışığın niteliğini değiştirdiğinden, hem de psikolojik etkilerinden dolayı algıyı değiştirmektedir. Zamana bağlı değişim ise, zamanın gün içindeki ve yıl boyunca olan akışına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Zamanın değişimi, objelerin renk ve doku nitelikleri üzerinde etkilidir. Hareketin etkisi objeye veya gözlemciye bağlı olarak ortaya çıkabilir. Objenin niteliklerinin etkisi bakış uzaklığına göre değişmektedir. Obje yakın (0m.-800m.) ise, üç özellik de (renk, doku, form) oldukça iyi kavranabilmektedir; obje orta uzaklıkta (500, 800m.-5, 8km.) ise objelerin yanyana geliş biçimleri algılanabilmekte, renk kontrastları azalmakta, doku basitleşmekte, forma ilişkin detaylar kaybolmaktadır; objenin uzakta (5,8km-∞) olması durumunda ise, renk ve dokunun etkisi çok azalmakta, form siluet olarak algılanmaktadır. Gözlemcinin pozisyonu, algılamada en etkili etmenlerdendir. Gözlemcinin ortamın aşağısında, orta seviyesinde, veya yukarısında bulunması, öncelikle obje ya da objelerin görülebilirliğini, sonra da bütün olarak algılanabilirliğini etkilemektedir.

Tablo 4.1

		
form		
		
renk		
		
doku		
		
dominantlık	süreklilik	yönlendirme
		
aks	sınır	

4.1.2 İnsan Faktörü

Görsel değerin oluşmasında ikinci etken insanın objenin değerini takdir etmesidir. Olayın içine insan faktörünün girmesi, değerlendirmelerin objektif ortamdan sübjektif ortama kaymasına sebep olur. Çünkü görüntü asıl karakterini insan zihninde oluşturduğu imajı ile kazanmakta, ve bu imaj insandan insana farklılaşmaktadır. Objenin değeri kişinin daha önce gördüklerine ve ne görmeyi beklediğine bağlı olarak değişmektedir (F.L.M., 1972, s.9).

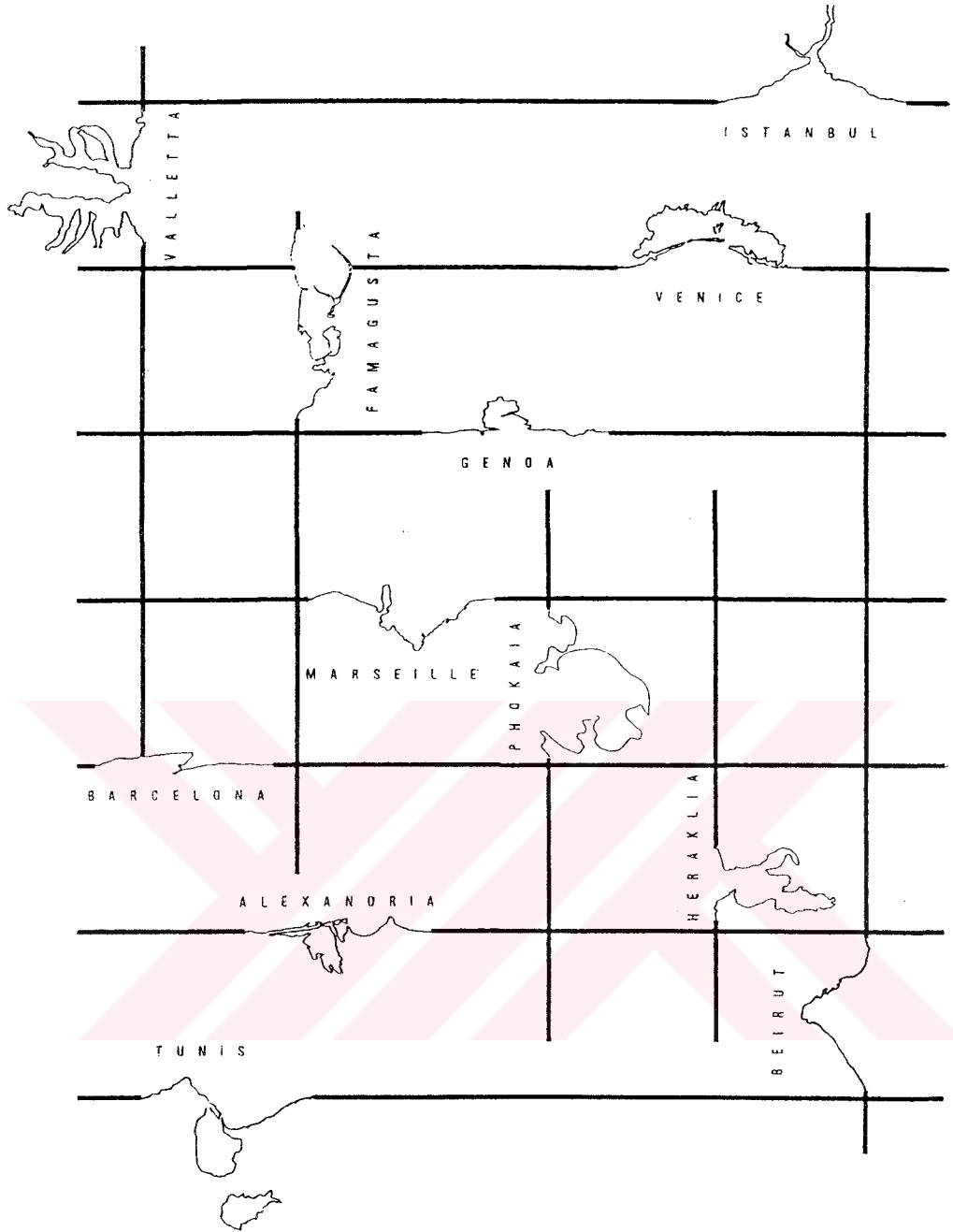
İnsan zihni çevresinden duyularıyla algıladığı her veriyi basit şemalar haline getirerek saklamaktadır. Bu şemalara imaj adı verilmektedir. Şemalar sabit değildir, zaman içinde gelişmekte ve değişmektedir. Zihinsel şema ile algılanan arasındaki etkileşim tek yönlü değildir. Algı sırasında hem şemada hem de algılananın biçiminde birtakım değişiklikler olmaktadır. Görsel algıda da algılayan ile algılanan arasında böyle bir ilişki söz konusudur.

Görsel imaj uzaklık, açı, alan gibi değişmez kavramlara değil, yakınlık, ayrılık, peşpeşelik, kapalılık, süreklilik gibi topolojik ilişkilere dayanmaktadır. Bu yüzden şekil ve ölçüler, mekansal ilişkiler değişmiş, ayrıntılar bazı alanlarda azalmış bazılarında da artmış olabilmektedir. Ancak bu gerçek durumdan tamamen ayrı olmayı gerektirmemektedir. Lynch bu ilişkiyi, esnek bir lastik paftaya çizilmiş harita, benzetmesiyle açıklamaktadır; yönler, mesafeler, biçimler, ölçek değişmiş olabilir, ancak harita parçalanıp başka bir biçimde biraraya gelmemiştir (Yürekli, 1976, s.55-56).

Şemalar her ne kadar kişisel olsa da, şemaların oluşumunda sınıfsal ve toplumsal değerlerin etkisi gözardı edilemez. Bu değerler tarihsel, ekonomik, politik veya kültürel olabilir. Görsel algı değerlendirmelerinde sosyal sınıf ve toplumların etkisi, fonksiyonel açıdan önemsemeyi, estetik açıdan beğenileri yönlendirmek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Algıda toplumsal etkilerin rol oynaması, algı değerlendirmelerinin genelleştirilebilmesini sağlamaktadır.

Görsel değerlendirmedeki kişisel farklılıklar, içinde bulunulan yeri tanıma süresi, yerin o andaki karakterini nasıl kazandığı hakkında bilgi sahibi olma, yerin dolaylı yollardan tanınıyor veya doğrudan ve sürekli yaşanıyor olması sebeplerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Yürekli, 1976, s.63). Bu etkenler algılamadan önce birtakım beklentilerin oluşmasına, ve algılananın değerlendirilmesinde beklentilerin rol oynamasına sebep olmaktadır.

İnsanın yaşadığı yerden beklentisi, yerin kendine özgü bir karakterinin olması (genius loci) ve güven vermesidir. Tarih boyunca büyük ve önemli gelişmeler doğal iletişim yolları üzerinde, güvenli olduğu kadar karakteristik kişiliği olan noktalarda olmuştur. Her iki özelliğin varlığının farkında olabilmek insan için çok önemlidir, ve farkında olabilmek yerin kolay kavranabilir olmasına bağlıdır.

Şekil 4.3 Akdeniz kıyısındaki büyük ve önemli kentlerin topoğrafyaya bağlı özel karakterlerini gösteren şema (Yürekli, 1997, The Mediterranean as the Southern sea of Europe).

4.2 Gözlemler

Görsel nitelikler obje için, birkaç objenin birarada olduğu durumlar için veya kompleks bir bütün için değerlendirilebilir. Değerlendirme alanı genişledikçe, objeler kendileri bir bütün olmaktan uzaklaşıp, kompleks bütünün rengini, dokusunu ve/veya formunu oluşturan küçük birimler haline gelirler. Kent ölçeği söz konusu

olduğunda da yapı, yapı grubu ve doğal objelerin durumu budur. Bu arada kentin yaşanan bir yer, dolayısıyla yaşayan bir bütün olmasının görsel niteliklerinin sürekli değişim içinde olmasına sebep olduğu unutulmamalıdır.

Kent oluşumunun topoğrafyaya bağlılığı ve kent için görsel değerın siluetlerle özdeşleşmiş olması, önceki bölümlerde elde edilen bilgilerden yararlanmayı gerektirecektir. Bu durum aynı zamanda bu bölümde ortaya konacak bilgilerin siluetlerle ilgili değerlendirmelere kaynak olmasını da sağlayacaktır.

Görsel algıyı etkileyen faktörlerin ortaya konmasının ardından, bu faktörlerin, İstanbul için değerlendirilmesi yapılacaktır.

4.2.1 İstanbul'un Görsel Niteliklerinin Değerlendirilmesi

İstanbul, objeye ait özellikler açısından şu şekilde değerlendirilebilir:

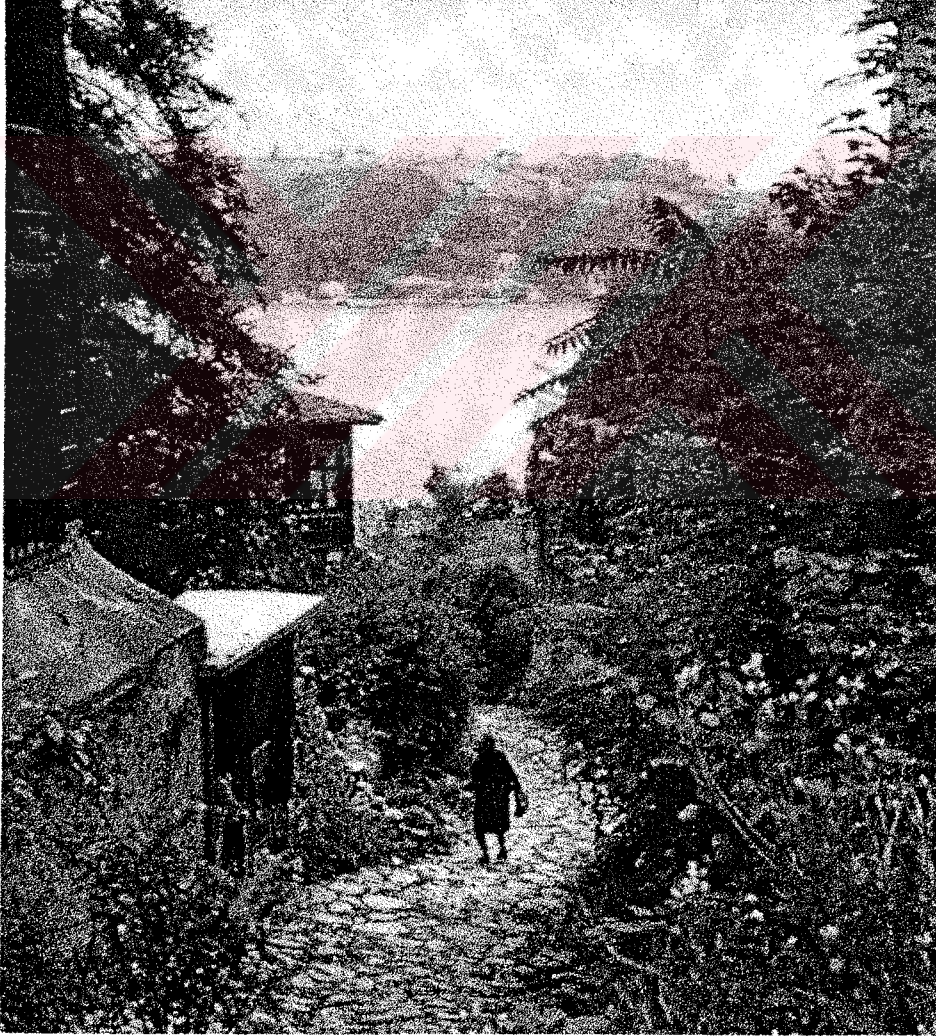
Eski tasvirlerden anlaşılan, İstanbul'da koyu yeşil ve koyu mavi rengin hakim olduğu, ve bu renkler arasında özellikle cami ve minarelerin, geniş yeşillikler içinde köşkerin, kıyılarda yalıların ve iskelelerin beyazlıklarıyla, yerleşimin yoğunlaştığı bölgelerin, çatılarından kaynaklanan kırmızılıklarıyla, gemi ve limanların kendilerine has renkleriyle ön plana çıktıklarıdır. Bugün bu görünüm değişmiş, kentte hakim renk yeşilden beyaza dönmüştür. Artık, dominant olan yeşillikler içindeki köşker değil, binalar arasındaki küçük yeşil alanlardır, yeşil yerine binalar zemin özelliği kazanmıştır. Beyazın artması, denizin koyu mavi renginin de değişmesine neden olmuştur. Yeşilin tonları, bölgenin orman, koru, mezarlık, çayır ve tarım arazisi olmasına göre değişmektedir. Bugün Boğaz'ın yeşil iskeletini oluşturan en önemli öğeler korular ve mezarlıklardır. Ağaçlar Boğaz'ın yeşil rengine katkıda bulunurken, maki ve pseudomaki vejetasyonu mevsimsel değişimleri renkleriyle yansıtması açısından önemlidir. Mezarlıkların rengi servinin (*Cupressus sempervirens*) rengi olan koyu yeşildir. Korular ise yapraklı bitkilerin yerleridir, dolayısıyla zamanın akışını yapraklanma - yaprak dökme döngüsüyle en iyi yansıtan yerlerdir. Boğaz'da biçim ve renk karakterleriyle karakteristik olan bitkiler arasında en önemli olanlar şunlardır: doğu çınarı (*Platanus orientalis*), sapsız meşe (*Quercus pedunculiflora*), fıstık çamı (*Pinus pinea*), akçaağaç (*Acer campestre*), sakız ağacı (*Pistacia terebinthus*), kocayemiş (*Arbutus unedo*), erguvan (*Cercis siliquastrum*), katır

tırnağı (*Spartium juncem*). İlkbaharda özellikle farklı tonlardaki yeşiller arasında eflatun renkli çiçekleri ile erguvanlar ve onlardan sonra açan katırtırnakları çarpıcı bir görsel etki yaratmaktadır. Özgün bitki dokusunda, sadece doğal bitkilerden değil, aynı zamanda insanlar tarafından buraya getirilerek kazandırılmış, kültürel bitkilerin (fıstıkçamı, ıhlamur, katır tırnağı, çitlembik gibi) olması, insanın görsel etkiye yapılar dışında da katkıda bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir (Aslan, 1989, s.16-30).

İstanbul kent dokusunun da, renk gibi, zaman içinde ağaç ağırlıklı olmaktan çıkıp binaların yoğun olduğu bir doku halini aldığı söylenebilir. Bu dokuda, genel olarak, eski kent merkezlerinde (Tarihi Yarımada, Galata, Üsküdar gibi) konutların oluşturduğu yoğun ve küçük ölçekli binaların arasından kamuya ait binaların (cami, belediye ve devlete ait binalar) geniş bahçeleri ve büyük ölçekli binalarıyla belirginleştikleri; Boğaz çevresinde gelişen yeni yerleşimlerde ise gene küçük ölçekli binaların içinde bu sefer özel şirketlere ait büyük binaların büyüklük ve yükseklikleriyle ortaya çıktığı söylenebilir. Yerleşim dokusundaki özel bir başka nokta ise, Boğaz köprülerinin yapımından sonra, köprü yollarının etrafında oluşan, yola paralel uzanan, çizgisel karakterdeki yerleşimlerdir. İstanbul'un en karakteristik dokusu ise, yamaçların yilankavi uzanışı ve vadilerle kesilmesi sonucu oluşan ışık gölge kontrastı sayesinde topoğrafyanın kendi kendine oluşturduğu dokudur.

İstanbul'un formu en karakteristik özelliğidir. Kentin formu zaman içinde, diğer özelliklerinin aksine, genel karakteri bozulmayacak kadar az değişikliğe uğramıştır. Yerleşim, kıyı, vadi, yamaç, tepe ve sırtlardan oluşan topoğrafyanın üzerinde, topoğrafik elemanların okunabilirliğini bozmayacak biçimde yükselmiştir. Kent görünümünde formlarıyla etkili olan büyük binalardan, tarihi olanların topoğrafyanın etkisini güçlendirecek biçimde (tepelerin üzerinde yükselmek gibi) konumlanmalarına karşın, son dönem yapılarının, ya bir yol aksına ya da merkezi yerlere yakınlığa bağlı olarak konumlanmaları (Mecidiyeköy- Büyükdere aksındaki iş merkezleri, Taksim civarındaki büyük otel binaları gibi) birtakım biçimsel değişiklikler yaratmış, ancak kent özgün karakterini kaybetmemiştir. Topoğrafyanın son derece baskın oluşu, hem kentin kendine has özelliği haline gelmiş, hem de bugüne kadar etkisini yitirmemesine sebep olmuştur. Ancak yapılaşmaya, özel karakteri olan bu topoğrafya yok sayılarak devam edilmesi durumunda kentin karakterini kaybetmesi, özel bir yer olmaktan çıkması, San Francisco gibi sıradanlaşması çok uzun sürmeyecektir. Dümdüz değil de yön değiştirerek akması ve bazı yerlerde daralıp

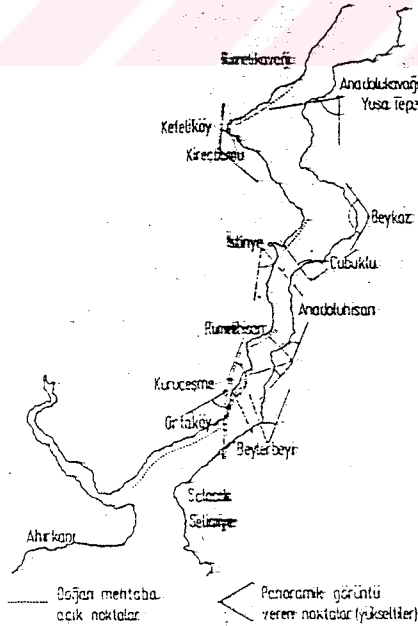
bazı yerlerde genişlemesi, tepelerin ardarda diziliş biçimleri, koyların ve burunların karşılıklı konumları, 32 kilometre uzunluğundaki Boğaz'ın, insan ölçeğinin kaybolmadığı, sınırlı ve birbirinden farklı etkilere sahip (bazen göl, bazen ırmak görünümü) mekanlara sahip olmasını sağlamıştır. Deniz ve karşılıklı iki kıyının varlığı görsel algıyı etkileyen çevresel faktörleri oldukça etkin kılmaktadır. Boğaz'ın kuzey-güney doğrultusunda uzanması, gün ışığının sabahları Anadolu yakasında siluet, Avrupa yakasında keskin gölgelerin oluşmasını, akşam üzerleri de iki kıyının bu özellikleri karşılıklı değişerek yaşamalarını sağlamıştır. Rüzgar ve sis, İstanbul'un kalıcı özellikleri olarak görsel algıyı belirgin biçimde etkilemektedir. Sisli havalar görsel algı sınırlarını daraltırken, havadaki nemi beraberinde sürükleyen Lodos sayesinde çok net ve uzakları da içine alan görünümeler oluşmaktadır.

Şekil 4.4 Rızapaşa Yokuşu (Freely, 1993, The Bosphorus, kapak fotoğrafı).

Topoğrafyanın karakteri yakın, orta uzaklıkta ve uzak yerlerin birarada algılanabilmesini sağlamaktadır. Çok dik olmayan tepelerin ve karşılıklı kıyıların olması ve köprüler, İstanbul'da gözlemcinin hem kıyı şeridinde aşağı kotta, hem yamaçlarda orta seviyede, hem de tepelerin veya köprülerin üzerinde üst kotta bulunmasını sağlayarak, farklı bakış noktalarının oluşumuna imkan vermektedir. Bu durum hemen her sokak, meydan veya bina penceresinin kentin algılanabilmesi için özel bir bakış noktası olabildiğini sağlamaktadır. Bir sokağın ortasında etraftaki binalardan başka birşey göremeden ilerleyen birinin, birkaç adım sonra Boğaz'ın bütününe yansıtan derinlikte bir görüntüyle karşılaşması mümkün olmaktadır.

İstanbul'da tepelerden ve köprülerden panoramik, kıyılardan sınırlı ve yönlendirici, bazı noktalarda çok özel veya detayların algılanabildiği, atmosfer koşullarına bağlı olarak da geçici özellikte görüşler yakalamak mümkündür. Özellikle güneşin doğuş ve batışı sırasında ve mehtaplı gecelerde bu görüşler karakteristik, İstanbul'a özgü olmaktadır. Bu konuda yapılan bir çalışma ile, İstanbul'da panoramik görüntü veren dokuz tepe tesbit edilmiştir: Anadolu Kavağı'nda Yuşa Tepesi, Kefeliköy- Kireçburnu arasında Fundalık Tepe, Gümüşsuyu- Beykoz arasında Shell Depolarının üst kısmı, İstinye civarında Vakıf Bağları Sırtları, Çubuklu Sırtları, Küçüksu mevkiinde Kandilli Sırtları, Kuruçeşme Sırtları ve Beylerbeyi sırtları (Ağat, 1963, s.).

Şekil 4.5 Boğaziçi'nde panoramik görüntü veren ve doğan mehtaba açık noktalar (Aslan, 1989, Peyzaj Planlaması Açısından İstanbul Boğaziçi'nin Yeşil Dokusunun Tarihi Süreci Ve Halkın Kullanımına Açılmış Rekreatif Alanların İrdelenmesi, s.26).

Bahsedilen fiziksel nitelikler, ancak insan tarafından görüldüğü zaman ve insan için anlamına bağlı olarak değer kazanmaktadır. Anlam ve değer oluşması, her ne kadar kişinin tecrübe ve beklentilerine bağlı olsa da, öncelikle değerlendirilecek şeyin görülmesini gerektirmektedir. Kentin algılanabiliyor olması kişinin kentin farklı yönlerini kavraması ve kendini o yerde güvende hissetmesini sağlaması açısından da önemlidir. Bu insanın kendini bir yere ait hissetmesini ve orayı yaşamının bir parçası olarak benimsemesini sağlar. İstanbul sözkonusu olduğu zaman, denizin varlığı ve tepelerin yanyana geliş biçimleri sayesinde kent görsel olarak, çok özel bir yerde bulunmayı gerektirmeden, yaşamın her noktasında insan hayatının içinde olabilmektedir: otobüste, vapurda, sıradan bir evin penceresinde veya Kuruçeşme sırtlarında. İstanbul'da geçmişle bugünün birarada olması, kalıcılığın ve değişimin birlikte yaşanması, bunun sonucu olarak da günden güne artan karmaşa, yaşayanların kente yabancılaşmasına sebep olabilir. Bunun gerçekleşmemesinin en önemli sebebi, kentin topoğrafyasından kaynaklanan görsel sürekliliktir. Yani İstanbul'lu kenti kent ölçeğinde sürekli olarak algılama şansına sahip olduğundan, bu dinamik değişimi takip edebilmekte, sonuçta değişen düzene rahatça adapte edebilmekte, İstanbul'a yabancılaşmamaktadır.

Kentin görsel niteliklerinin insan için değeri kişiseldir. Bu değerle ilgili bir genelleme ancak geniş kapsamlı, toplumun tüm sosyal gruplarını içeren bir grup üzerinde yapılacak bir araştırmanın sonucunda yapılabilir. Ancak burada çok genel bir yorum, yazılı, sözlü, ve görsel sanat eserlerine bakılarak yapılabilir. Bu anlatılardan görülen, sanatın amacı olan güzellik kelimesinin, hem İstanbul'un kendisi hem de bu kentteki yaşam için en çok kullanılan terim olduğu, bu güzeliği ifade etmenin de sanatçının amacı haline geldiğidir. Güzelliğin görsellikle olan güçlü bağı, İstanbul için görsel değer kavramının öneminin ve kentin görsel değerinin ne derece yüksek olduğunun anlaşılmasında yardımcı olmaktadır.

4.2.2 İstanbul Topoğrafyası İle İlgili Bir Görsel Tesbit

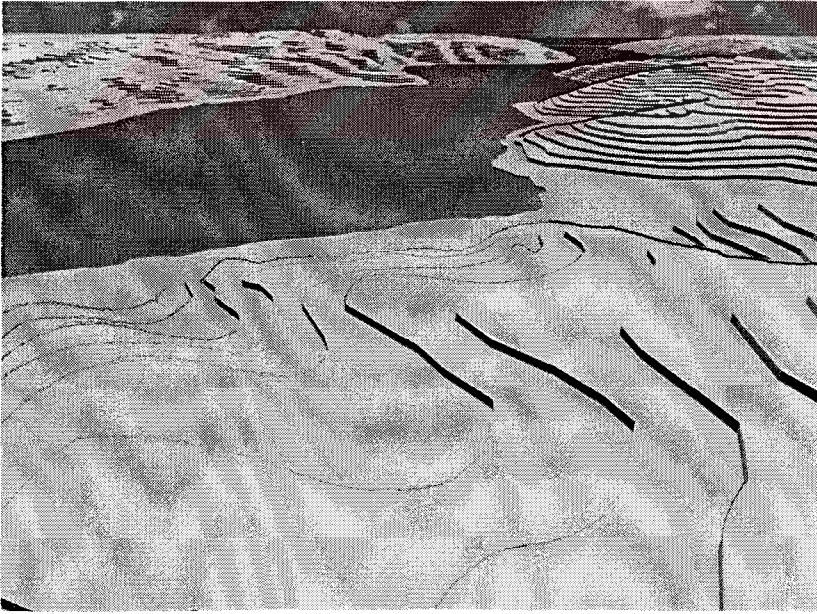
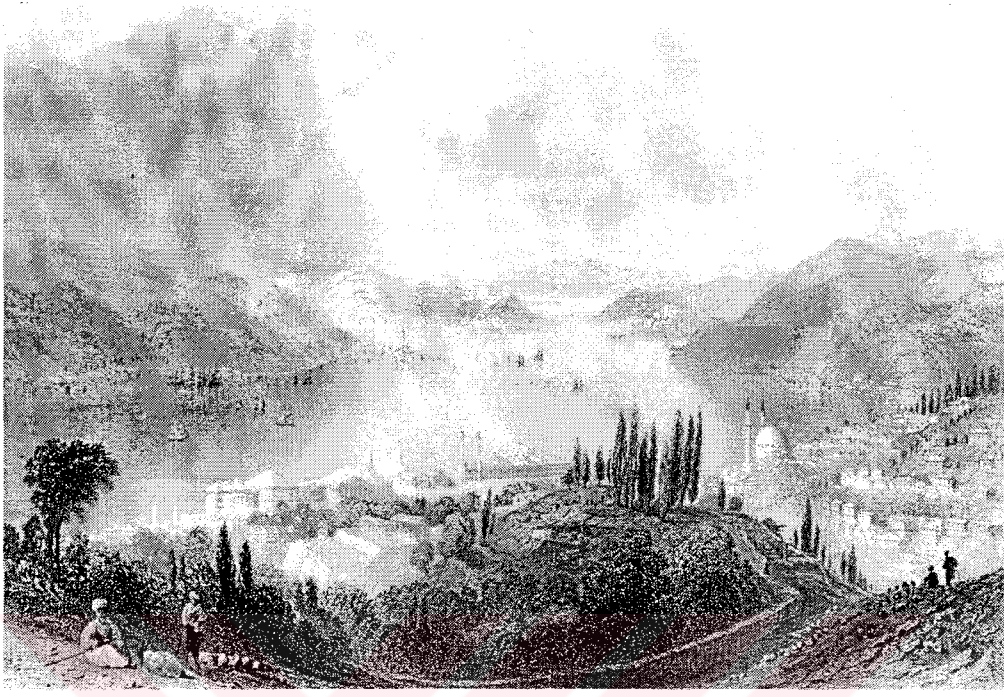
Araştırma sırasında, ilgili görsel kaynaklar incelenirken topoğrafyaya ait, güzelliğe katkıdan başka bir görsel etkinin de farkına varılmıştır. Bu, İstanbul'un fiziksel topoğrafik verilerinin algılanan topoğrafyaya ait özelliklerle çakışmadığı, topoğrafyanın olduğundan daha yüksek algılandığıdır. İstanbul'la ilgili yazılı

anlatımlarda yer alan 'yüksek tepeler' ile ilgili açıklamalarda bu yanılgının izlerine rastlanmaktadır. Örneğin Tarihi Yarımada'nın yedi tepesinden bahseden açıklamalar, iki tepe arasındaki en alçak kot ile tepenin en üst kotu arasındaki yükseklik farkının, aslında alanın büyüklüğü gözönüne alındığında, insan gözü için algılanması oldukça zor olan 20 metre civarında olmasıyla ters düşmektedir.

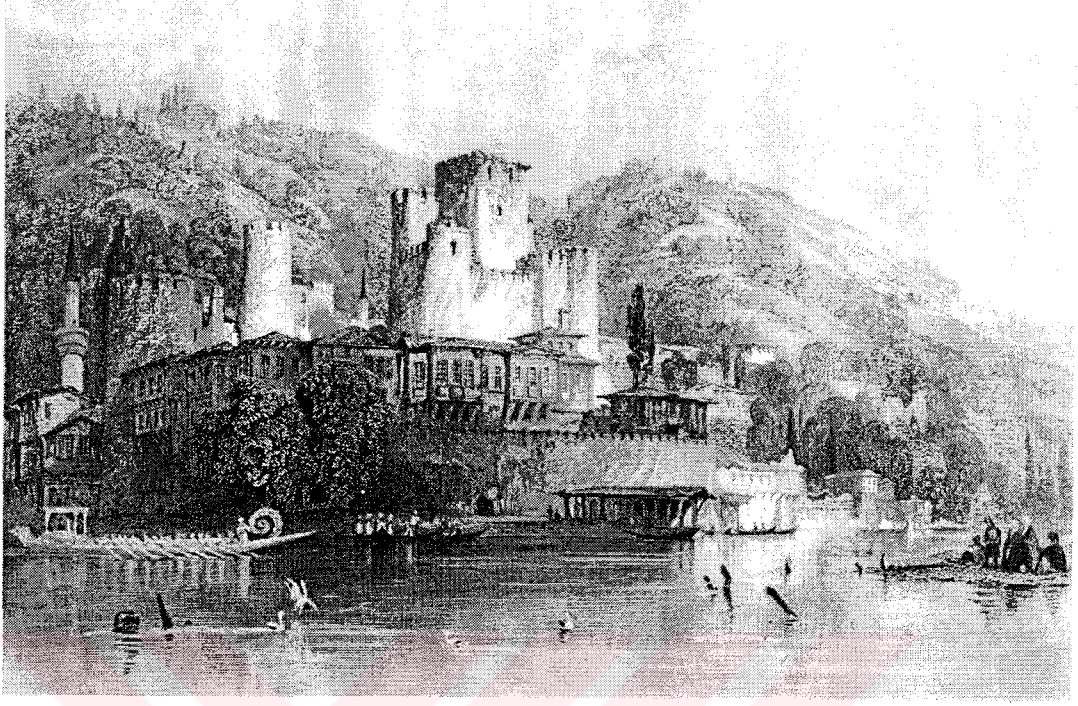
Bu bölümde görsel verilerle, İstanbul topoğrafyasının Tarihi Yarımada ve Boğaziçi'nin Dolmabahçe, Boyacıköy - Beylerbeyi, Kanlıca arsında kalan bölümünün gerçek yüksekliğini gösteren bir bilgisayar model karşılaştırılarak, bahsedilen algısal yanılgının varlığı gösterilmeye çalışılacaktır (modelin oluşturulmasında, Tarihi Yarımada için W. Müller'in İstanbul kitabındaki 1/10000 ölçekli haritadan faydalanılmış olup katmanlar 2m.'lik kot farklarını ifade etmektedir, Boğaziçi için ise N. Ağat'ın Boğaziçi'nin Turistik Etüdü adlı doktora tezindeki topoğrafik haritadan faydalanılmıştır ve katmanlar 10m.'lik kot farklarını göstermektedir).

İlk örnek olarak İstanbul gravürlerinden bahsedilebilir. Sözü edilen algı yanılgısı gravürlerde açık olarak gözlenmektedir.

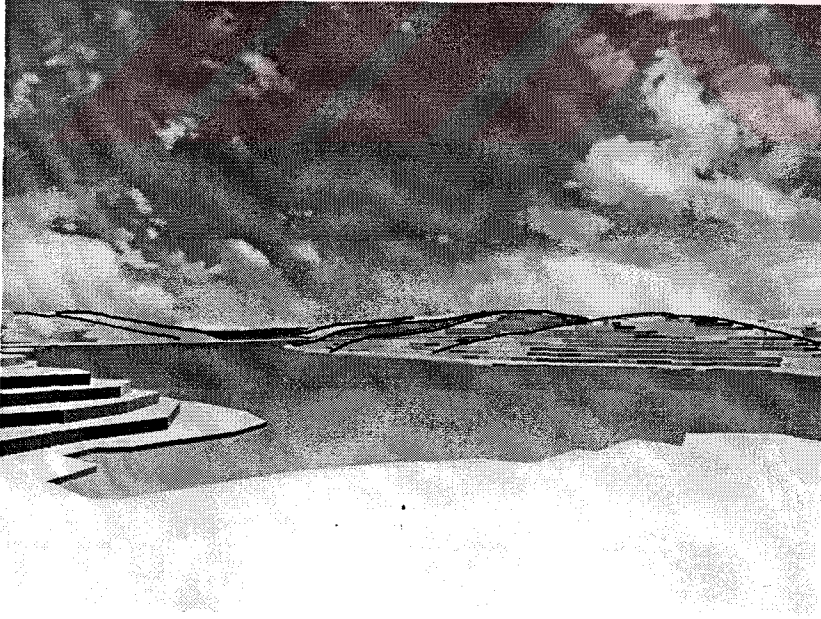
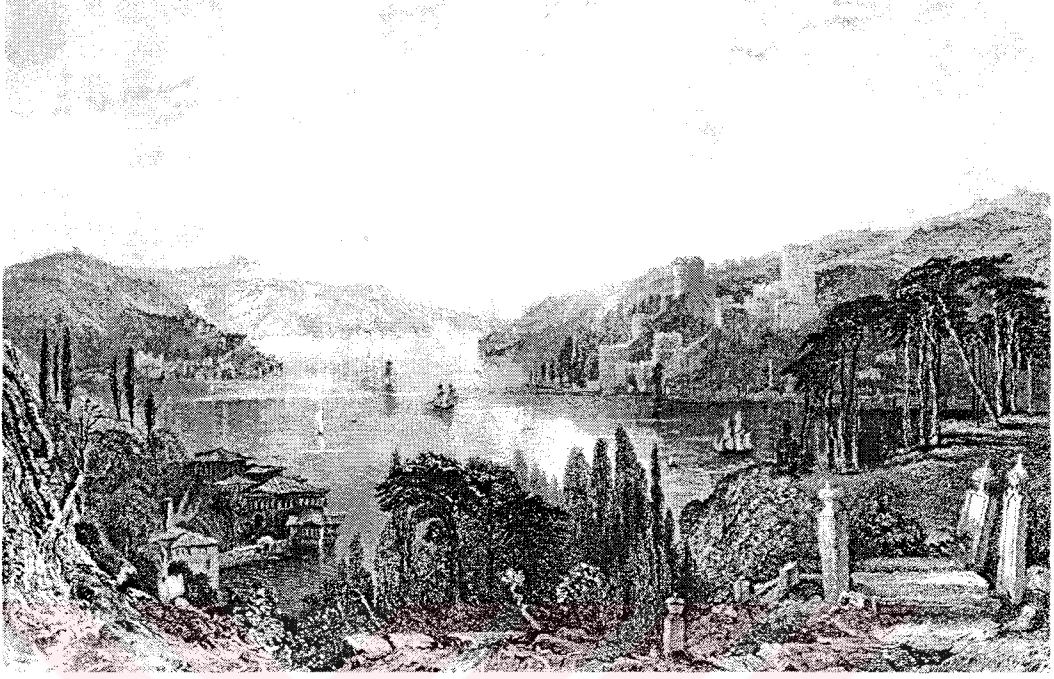
(Modele ait görüntülerin elde edilmesinde kullanılan objektifler, görüş alanının resmedilen alanla aynı alanı kapsaması dikkate alınarak seçilmiştir. Gravürler için kaynak: Pardoe, J., The Beauties Of Bosphorus, Virtue and Co.)

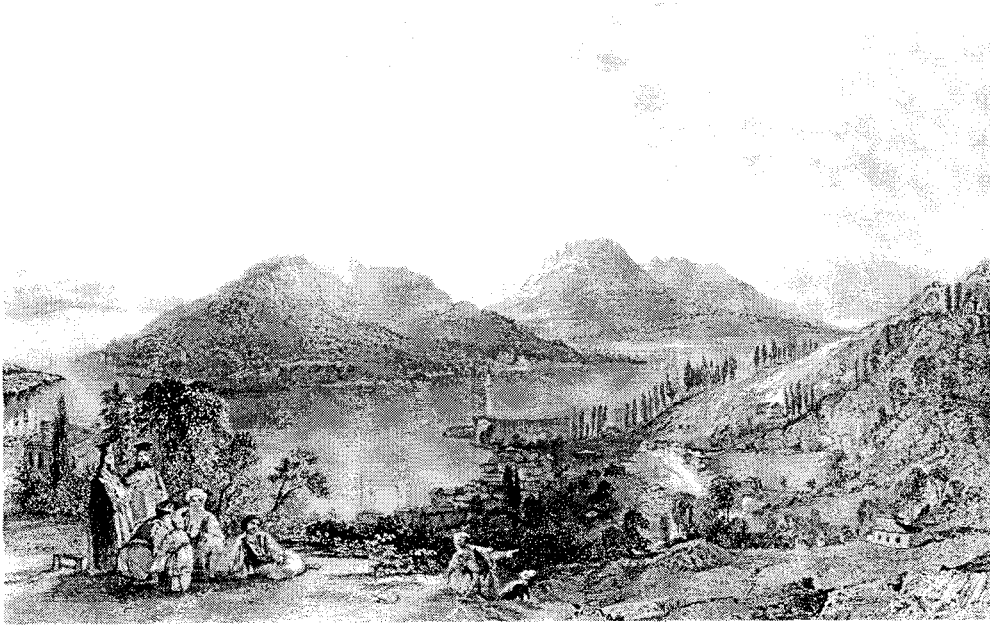
Şekil 4.6 Beylerbeyi sırtlarından çizilmiş gravür ve gerçek durumu yansıtan model görüntüsü.

Şekil 4.7 Anadolu Hisari'nin denizden çizilmiş gravürü ve gerçek durumu yansıtan model görüntüsü.

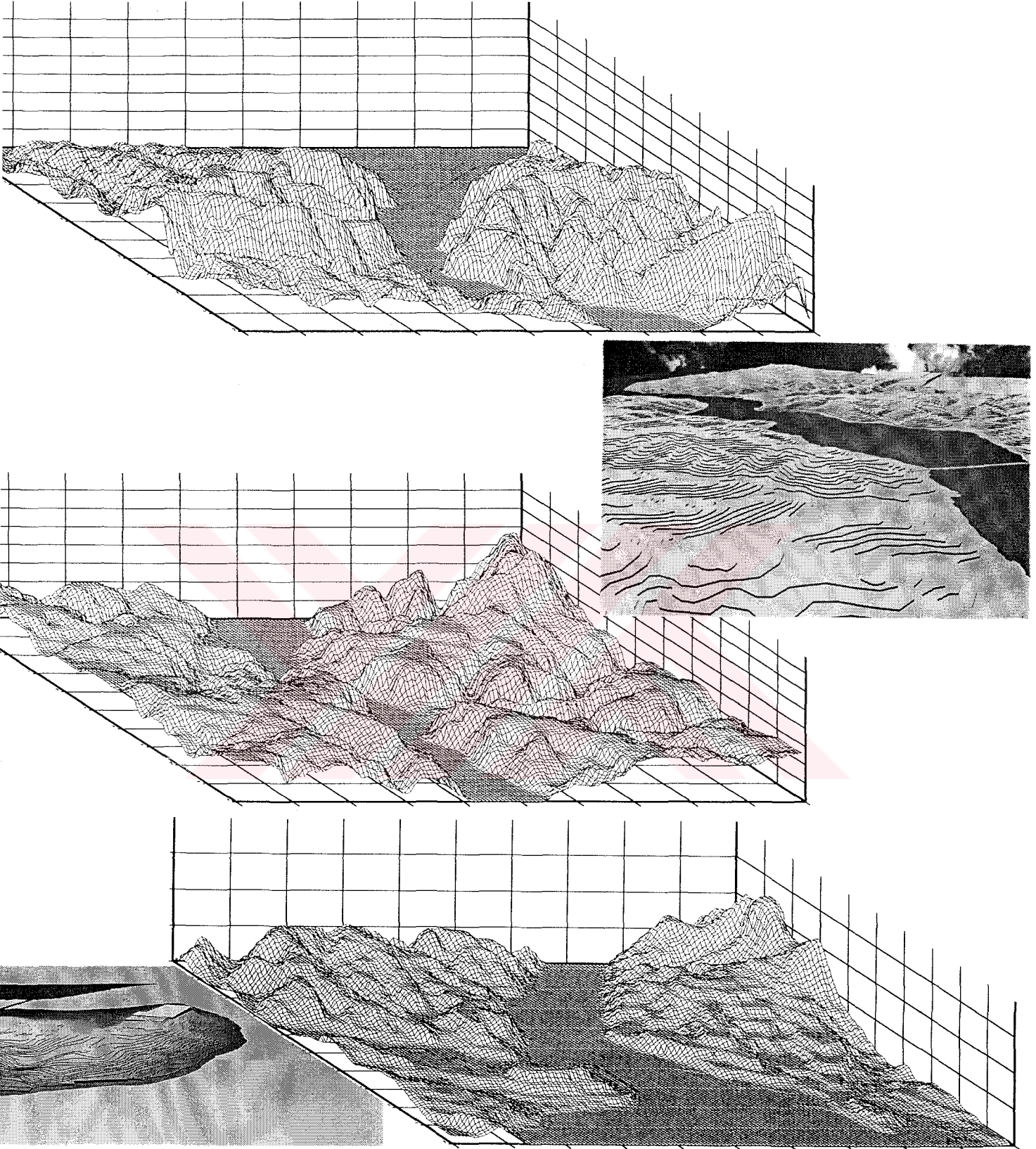
Şekil 4.8 Kanlıca sırtlarından çizilmiş gravür ve gerçek durumu yansıtan model görüntüsü.

Şekil 4.9 Büyükada'dan Heybeliada yönüne bakılarak çizilmiş gravür.

Gravür çizimlerinin tek kişinin algısını ifade ettiğinin düşünülmesi durumunda, bu çizimlerin İstanbul'la ilgili birçok eserde kaynak olarak kullanılmış olmasının ve çizimlerin, görenlerin İstanbul'la ilgili zihinsel şemaları (özellikle İstanbul'u ziyaret edeceklerin) üzerinde etkili olacağının ortaya konmasıyla, gravürlerin geniş bir grubun algısını ifade ettiği söylenebilir.

İkinci örnek olarak Boğaziçi'ne ait yüzey profillerinden bahsedilecektir. Hazırlayanlar tarafından bu profillerdeki yüksekliklerin gerçeğe çok yakın olduğu düşünülmektedir.

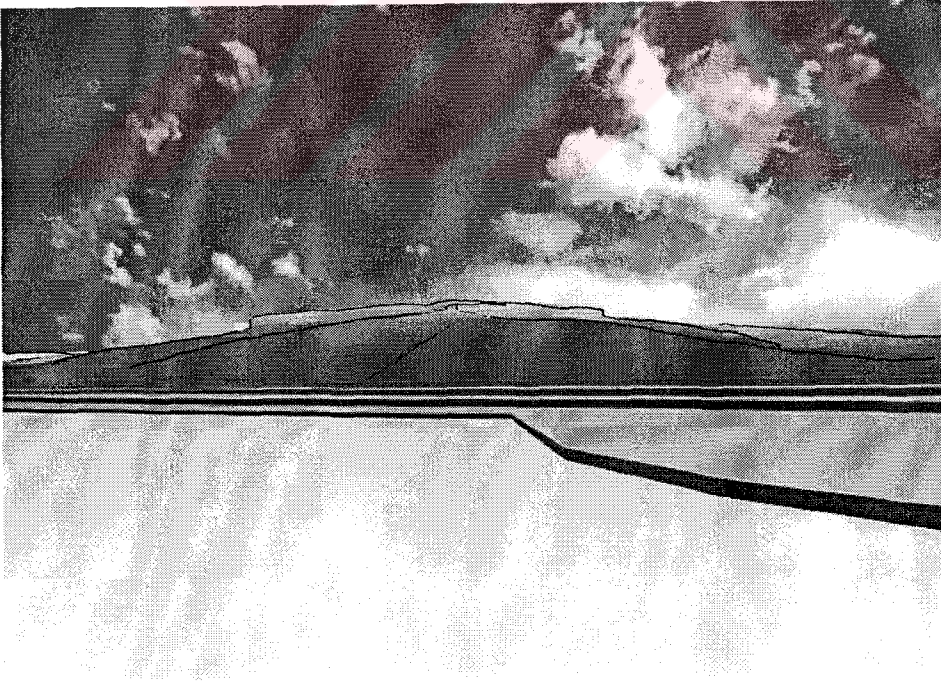
Şekil 4.10 Boğaz'ın tamamının, yaklaşık 1000m. yükseklikteki bakış noktasına göre, üç ayrı defada elde edilmiş yüzey profili (İ.Ü. Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü Uzaktan Algılama Ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Laboratuvarı) ve benzer açılardan bakılarak elde edilmiş gerçek durumunu yansıtan model görüntüleri.

Modelin görüntülerinin dışında, Salacak'la Fındıklı arasındaki uzaklık ile Çamlıca tepesinin yüksekliği arasındaki yaklaşık 250/1500 oranının yüzey profil görüntüsünde son derece farklı olması da algılamada bir hata olduğunu kanıtlamaktadır.

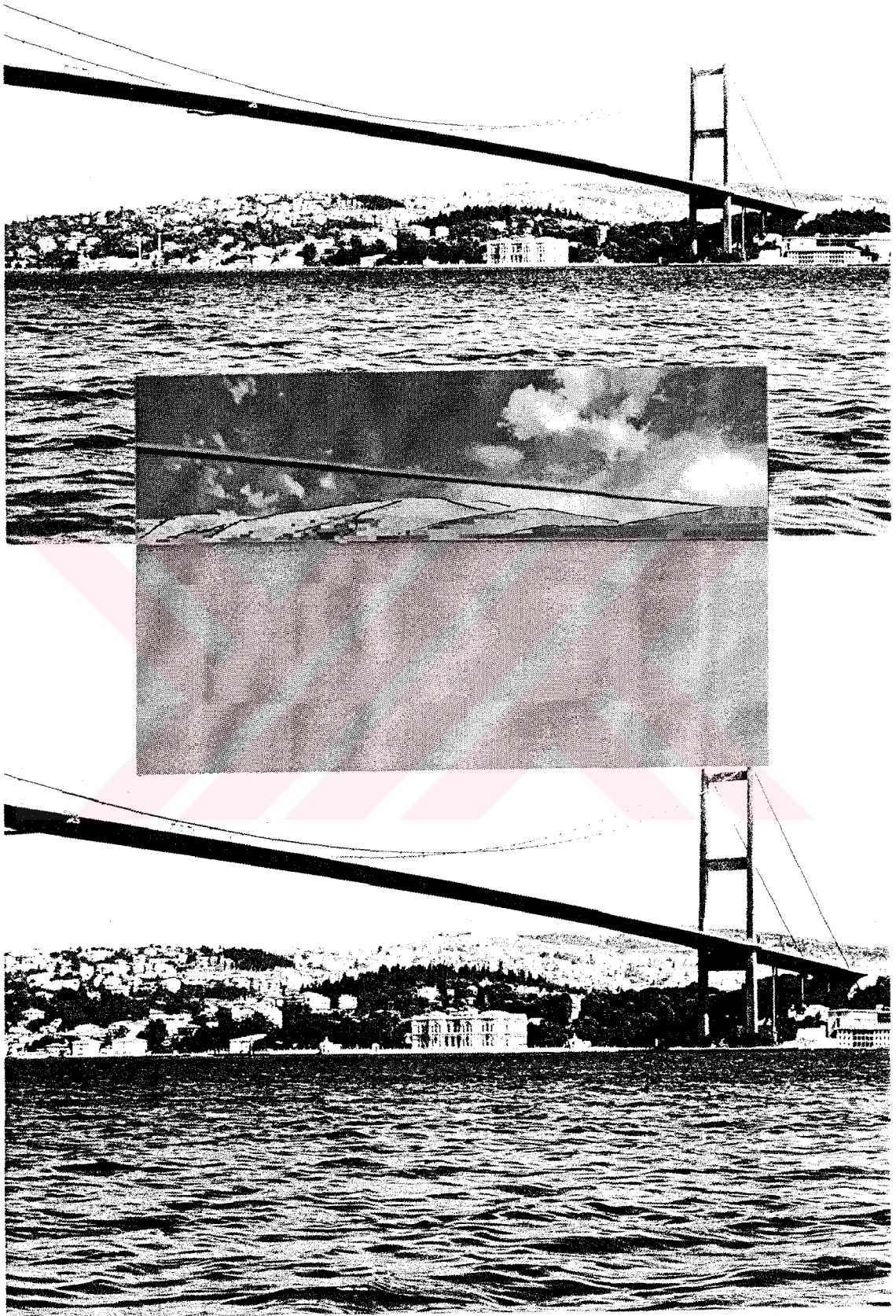
Son olarak kişisel imajların dışında fiziksel olarak görsel algıda bir yanılgı olup olamayacağının araştırılması düşünülmüştür. Bunun için, insan gözünün görme açısı olan yaklaşık 48mm.'lik objektif açısı gözönüne alınarak, 50mm'lik fotoğraf makinesi objektifi ile fotoğraflar çekilmesine ve bu fotoğrafların, gerçek durumu gösteren modelden insan gözünün gördüğü görüntüyü veren kameralardan elde edilen görüntülerle karşılaştırılmasına karar verilmiştir. Fotoğrafların çekimi bir gün içinde gerçekleştirilmemiş, çekimler bir ay gibi bir süre içinde çeşitli günlerde yapılmıştır. Fotoğraf çekimleri sırasında, farklı günlerde karşı kıyının bazen daha önceki günlerden daha yakın, bazen ise daha uzak görüldüğü fotoğraf makinesi yardımıyla tesbit edilmiştir: 50mm.'lik fotoğraf makinesi objektifinin gözün o anda gördüğü görüntüyle eşdeğer görüntüyü vermesi beklenirken, bir aylık zaman dilimi içinde gözle görünen görüntünün objektif değeri 50mm. ile 70mm. arasında değişmiştir. Bu değişim görüntünün yaklaşıp uzaklaştığını ifade etmektedir.

Şekil 4.11 Sarayburnu'nun 50mm.'lik objektif ile çekilmiş fotoğrafı (o gün gözle görünen görüntü de 50mm.'lik objektif görüntüsüne eşdeğerdir) ve gerçek durumu yansıtan model görüntüsü.

Şekil 4.12 Süleymaniye'nin 50mm.'lik objektif ile çekilmiş fotoğrafı (o gün gözle görünen görüntü de 50mm.'lik objektif görüntüsüne eşdeğerdir) ve gerçek durumu yansıtan model görüntüsü.

Şekil 4.13 Ortaköy'den Beylerbeyi'ne bakılarak 50mm.'lik (görünmesi gereken görüntü) ve 60mm.'lik (gözün o anda gördüğü görüntü) objektifle çekilmiş fotoğraflar ve gerçek durumu yansıtan model görüntüsü.

Şekil 4.14 Ulus parkından Kuleli'ye bakılarak 50mm.'lik (görünmesi gereken görüntü) ve 60mm.'lik (gözün o anda gördüğü görüntü) objektifle çekilmiş fotoğraflar ve gerçek durumu yansıtan model görüntüsü.

İstanbul'da sadece Boğaz ve Haliç gibi birbirine yakın kıyılar için değil uzak kıyılar için de görüntünün yakınlaşıp uzaklaşması olayı gözlenmektedir. Örneğin yılın bazı dönemlerinde Yalova'nın net olarak ve çok yakındaymış gibi görünmesi gibi. Bu durumun nedenlerini ortaya koymak uzmanlık ve geniş araştırmalar gerektirir. Ancak fotoğraf çekimleri sırasında farklı günlerde farklı atmosfer koşullarıyla karşılaşmış olması, bu durumun atmosfer koşullarının değişmesinden kaynaklandığını düşündürmektedir. Genel fizik kurallarında hava optik bir eleman olarak kabul edilmediği halde, özel durumlarda su bulunan ortamlarda su ısının havaninkinden yüksek olduğu durumlarda havanın da optik özellikler kazandığı bilinmektedir. Böyle bir durumda su üzerindeki havanın kırılma indisi değiştiğinden, görüntünün yeri ve boyutu da değişebilmektedir. Kesin bir ispatı ortaya konulamıyor olsa da, yapılan görsel tesbitler İstanbul'da havanın bazen optik özellik kazandığını düşündürmektedir. Bu özelliğin varlığı durumunda Boğaz'da tepelerin daha yüksekmiş gibi algılanması doğal olmaktadır.

Yapılan araştırma İstanbul topoğrafyasının algısının gerçeğinden daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumun İstanbul'un görsel algısına çok özel bir boyut getirdiği düşünülmektedir.

BÖLÜM 5

SONUÇ

Bu çalışma, topoğrafyanın İstanbul yaşamına ne kazandırdığını araştırmak amacıyla yapılmıştır. İncelemeler sırasında, kimi zaman topoğrafyanın insan yaşamını kimi zaman da insanın topoğrafyayı biçimlendirdiği, bu karşılıklı etkileşim içinde bir denge olması gerektiği, dengenin, hangi taraf lehine olursa olsun, bozulmasının insana zarar verdiği görülmüştür.

Topoğrafya, hayatın sürekliliği içinde, taşıdığı maddi değerlerden çok manevi değeriyle ön plana çıkmaktadır. Topoğrafyanın elemanları, özellikle dağlar manevi dünyanın inançlarla ilgili yönlerine, biçimsel özellikleri ile topoğrafya güzellikle ilgili değerlere hitab etmektedir. Topoğrafyanın hem inançsal hem sanatsal anlamı, varlığının hissedilmesi ihtiyacını doğurmakta, topoğrafyanın bu duygulara hitab edemediği durumlarda insanlar yaptıkları dağlar gibi binalarla ve binalara verdikleri güzel biçimlerle yaşamlarındaki eksiklikleri gidermeye çalışmaktadır. Böylece silüet olarak adlandırılan değer kent yaşamına girmiş olmaktadır. Silüetlerin, araştırma sırasında ortaya çıkan, anlamsal değerleri ve gerek silüette yer alan için gerekse gözlemci için önemi manevi dünyanın inançlarla ilgili yönlerine, görsel değeri ise güzellikle ilgili yönlerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Hayatın dengeli bir biçimde devam etmesi için, ister doğal ister insan yapısı nesneler aracılığıyla olsun, manevi dünyanın tatmin olması gerekmekte, bu da değer verilen nesnelerin varlığını hissetmekle olmaktadır. İnsan algısının çok büyük bir oranının görmeye dayalı olması nesnelerin esas olarak görsel açıdan değerlendirilmesine sebep olmaktadır.

İstanbul ele alındığında, kentin sahip olduğu görsel değerlerin hem topoğrafyadan hem de binalardan kaynaklandığı görülmektedir. Topoğrafya ile binalar arasındaki ilişkinin, son yıllara kadar, birbirleriyle yarışmak yerine birbirlerini destekleyecek biçimde kurulmuş olması, başka bir yerde olabileceğinden daha özel bir topoğrafya ile binaların birlikte eşsiz bir güzellik oluşturmasını sağlamıştır. Bu güzelliklerin

insan yaşamının vazgeçilmez bir parçası olması ise topoğrafyanın sağladığı bir imkandır. İstanbul'da yaşayan bir insan topoğrafyanın özel karakteri sayesinde, başka kentlerde olduğu gibi yaşadığı yeri bina veya bina grubu olarak değil, bir kent olarak algılayabilmekte, değerli bir bütünün içinde yaşamakta, onun içinde bir yeri olduğunu hissetmektedir. Bunun sonucunda, güzelliğin ve güvenin hissedilmesinin yarattığı duygusal rahatlık, insan hayatının bir denge içinde devam etmesini sağlamaktadır.

Bunların anlaşılması, kent gelişim planlarında görsel değerlerin gözardı edilmesinin insan yaşamını kolaylaştırması düşünülen çözümlerin aslında hayatı zora sokacak bir nitelikte olabileceğini göstermesi açısından, çok önemli bulunmaktadır. Görsel değerleri yok sayarak tasarlanan ve uygulanmasına başlanan toprakaltı ve ileride yapılması düşünülen denizaltı metro sisteminin, ulaşım süresini kısaltmakla maddi birtakım karlılıklar sağlarken, aslında manevi yaşama zarar vereceği düşünülmektedir. Görsel değer varlığının farkında olamayan uzun vadede, kişi için kentin taşıdığı değer yok olup gitmesine ve kentte oluşabilecek çirkinleşmeye karşı duyarsızlığa sebep olacağına inanılmaktadır.

Birtakım maddi kazançlar gözetilerek ve kişisel hırsları tatmin etmek uğruna, hem boyutlarıyla kente bakışı engelleyecek büyüklükte, hem de kentin güzelliğinin temel niteliği olan topoğrafyayı yok saydığı için çirkinleşmeye sebep olacak nitelikte binalar yapmak İstanbul'a ve İstanbullu'ya zarar vermektedir. Bu nitelikteki binaların, silüetlerin oluşması için bakış açısının ve insanın silüete değer vermesinin gerekli ve şart olduğunun unutulması, bir çizgi üzerindeki etkisi açısından değerlendirilmesi, yaşamsal değerlere karşı bir duyarsızlığın zaten var olduğunu düşündürmektedir.

Görsel değerlerin yaşam için önemini açığa çıkmasının, bugün bu değerlere karşı olan tutumu değiştirmesi beklenmektedir.

KAYNAKLAR

ACAROĞLU, A. (1972), The Evoloution Of Urbanization In Anatolia, 8000 B.C. - 400 A.D. An Ecological Approach, Ekistics, No 195, s.105-107

AĞAT, N. (1963), Boğaziçinin Turistik Etüdü, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Matbaası

AKIN, N. (1996), Tarihi Yarımada'nın Haliç Sileti, Prof. Dr. Doğan Kuban'a Armağan, Eren Yayıncılık, s.129-136

AKURGAL, E. (1993), Anadolu Uygarlıkları, NET Yayınevi

AMICIS, E. (1993), İstanbul (1874), Türk Tarih Kurumu Yayınları

ASLAN, D. (1989), Peyzaj Planlaması Açısından İstanbul Boğazı'nın Yeşil Dokusunun Tarihi Süreci Ve Halkın Kullanımına Açılmış Rekreatif Alanların İrdelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Üniversitesi

ATTOE, W. (1981), Skylines Understanding And Molding Urban Silhouettes, John Wiley & Sons

BAUDRILLARD, J. (1996), Amerika, Ayrıntı Yayınları

ÇUBUK, M. (1971), Boğaziçi Mekanı; İstanbul Teknik Üniversitesi Baskı Atölyesi, p.39-40

BRAUDEL, F. (1993), II. Felipe Döneminde Akdeniz Ve Akdeniz Dünyası, 1. Cilt, İmge Kitapevi

DARGA, A.M. (1992), Hitit Sanatı, Akbank Kültür Ve Sanat Hizmetleri Bölümü, p. 29

ERKMAN, U. (1973) Mimaride Etki Ve Görsel İdrak İlişkileri, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi

EYİCE, S., ve Diğ. (1996), İstanbul'un Dört Çağı, Yapı Kredi Yayınları, s.9-40

GILLES, P. (1988), The Aniquities Of Constantinople, Italica Press

İZBİRAK, R. (1992), Coğrafya Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, s.7-9, 313

İstanbul Ansiklopedisi, 1953, s.666-689

JOURDIN, M.M. (1993), Avrupa Ve Deniz, AFA

KAYRA, C. (1990) İstanbul Mekanlar Ve Zamanlar, AK Yayınları, s.25-26

KERİBAR, İ. (1996), Gölge Oyunları, Atlas Dergisi, No.46, p.18

KOSTOF, S. (1991), The City Shaped Urban Patterns And Meanings Through History, Thames And Hudson

KUBAN, D. (1973), Osmanlı Çağında Boğaziçi Yerleşmesi, İstanbul Boğazı ve Çevresi Sorunları Simpozyumu, Kutulmuş Matbaası, s.128-136

LE CORBUSIER (1971), The City Of Tomorrow, Architectural Press

MILLER, J.H. (1995), Topographies, Stanford University Press, s.1-8

National Forest Landscape Management, (1973), U.S. Department of Agriculture, Volume 1

MÜLLER-WIENER, W. (1977), Bildlexikon Zur Topographie Istanbul, G.&C. Merriam Company

NORBERG-SCHULZ, C. (1967), Mote Med Istanbul, Byggekunst, s.105-111

NORBERG-SCHULZ, C. (1980), Genius Loci Towards A Phenomenology Of Architecture, Rizzoli International Publications, Inc.

NORBERG-SCHULZ, C. (1985), The Concept Of Dwelling, Rizzoli International Publications, Inc., p.36

OCKMAN, J. (1993) Architecture Culture 1943-1968 A Documentary Anthology, Columbia Books of Architecture/ Rizzoli, s.194-199

OXFORD ENGLISH DICTIONARY, (1971), Supplement

ATTOE, W. (1981), Skylines Understanding And Molding Urban Silhouettes, John Wiley & Sons, p.xi

PARDOE, J., The Beauties Of Bosphorus Illustrated In A Series Of Views Of Constantinople And Its Environs From Original Drawings By W. H. Bartlett, Virtue And Co.

POUNDS, N.J.G. (1971), The Urbanization Of Classical World, Ekistics, No 182, s.22-35

RYBCZYNSKI, W. (1989), The Most Beautiful House Of The World, Penguin Books

SHEPHEARD, P. (1994), What Is Architecture, The MIT Press, s.21-41

SÖYLEMEZOĞLU, Kemali (1975), Tarihi Çevrenin Oluşumu ve Sinan, Arkitekt, No 358, s. 51-52,93

SWAN,J.,SWAN,R. (1996), DIALOGUES With The Living Earth, Quest Books

ŞEHİSUVAROĞLU,H.Y. (1986), Boğaziçi'ne Dair, Turing ve Otomobil Kurumu

TÜMER, G. (1997), Dağ ve Mimarlık, Arredamento Dekoraston, Sayı 3, Boyut Yayın Grubu, s.116-120

VENTURI, R., BROWN, D.S., IZENOUR, S. (1993) Las Vegas'ın Öğrettikleri, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları

VITRUVIUS (1990), Mimarlık Üzerine On Kitap, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı, s.10-12, 123

Whitehill, W. M. (1968), Boston A Topographical History, Belknap Press

YUSUFOĞLU, Y. (1994), Mitolojide İstanbul, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, Cilt 5 s.477-478

YÜREKLİ, F. (1976), Çevre Görsel Değerlendirmesi Üzerine Bir Yöntem Araştırması, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi

YÜREKLİ, H., YÜREKLİ, F. (1996), Peter Eisenman'ın Düşündürdükleri, Yapı Dergisi, 180. sayı, s.88-91

YÜREKLİ, İ. (1993), Mimarlık İle Eğimli Arazi İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi

ÖZGEÇMİŞ

Sezer Bahtiyar, 1972'de, Tolbuhin'de doğdu. İlkokul, Ortaokul ve lise öğrenimini Eskişehir'de tamamladı. 1989'da Eskişehir Süleyman Çakır Lisesi'nden mezun oldu ve aynı yıl İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'ne girdi. Bu bölümden Temmuz 1993'te mimar ünvanı ile mezun oldu. Ekim 1993'te İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü Bina Bilgisi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı, halen aynı Anabilim Dalı'nda öğrencidir.

